

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Demetra Vaka

İstanbul'un Peçesiz Kadınları

KitapYAYINEVİ

İSTANBUL'UN PEÇESİZ KADINLARI/DEMETRA VAKA

ÖZGÜN ADI
THE UNVEILED LADIES OF STAMBOUL
© 1923, DEMETRA VAKA
© 2003, KİTAP YAYINEVİ LTD.

ÇEVİREN
SERPİL ÇAÇLAYAN

YAYINA HAZIRLAYAN VE DÜZELTİ
NİHAL BOZTEKİN

KİTAP TASARIMI
YETKİN BAŞARIR, BEK

TASARIM DANIŞMANLIĞI
BEK

GRAFİK UYGULAMA VE BASKI
MAS MATBAACILIK A.Ş.

1. BASIM
MAYIS 2003, İSTANBUL

ISBN 975 8704-30-3

YAYIN YÖNETMENİ
ÇAĞATAY ANADOL

KİTAP YAYINEVİ LTD.
CİHANGİR CADDESİ, ÖZÖĞÜL SOKAĞI 20/1-B
BEYOĞULU 34433 İSTANBUL
T: (0212) 292 62 86 F: (0212) 292 62 87
E: kitap@kitapyayinevi.com
W: www.kitapyayinevi.com

MAS MATBAACILIK A.Ş.
DEMETRA VAKA İSTANBUL
B BLOK NO: 1 MASLAK-İSTANBUL
TEL: 0212 285 11 96

İstanbul'un Peçesiz Kadınları

DEMETRA VAKA

ÇEVİREN
SERPİL ÇAĞLAYAN

Kitapyayinevi

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://ranney.org>

FOTOĞRAFLAR

ON YIL ÖNCE RASTLAYAMAYACAĞINIZ BİR GÖRÜNTÜ	11
TÜRK KADIN ÇÖPÇÜLER	13
GALATA KÖPRÜSÜ'NDE GEÇİŞ ÜCRETİ ALAN GÖREVLİ	15
TÜRK POLİS MEMURU	17
KALDIĞIMIZ OTELİN (PERA PALAS) PENCERESİNDEN BİR GÖRÜNÜM	19
PERA SIRTILARINDA BİR EV	21
YAZAR AYASOFYA'DAKİ BİR TÜRBEDE	27
TÜRK MAĞAZASINDA ÇALIŞAN TEZGAHTAR KIZ	35
YAZAR ESKİ DÖNEME ÖZGÜ TÜRK KADIN KIYAFETİYLE	37
ŞİMDİ RUS SIĞINMACILARIN GÖLGESİNE SIĞINDIKLARI AYASOFYA	47
AŞAĞI PERA'NIN YOKSUL BİR MAHALLESİNDEKİ CAMİ	51
DOLMABAĞÇE SARAYI	61
YARDIM TOPLAYAN YETİM TÜRK ÇOCUKLARI	65
ÇEMBERLİTAŞ SÜTUNU	67
MAARİF NEZARETİ KARŞISINDAKİ KÜÇÜK TÜRBE	69
AHMEDİYE (SULTAN AHMED) CAMİİ	77
KAĞITHANE VE ALİBEYKÖY'DEKİ MERMER BARAJIN YIKINTILARI	87
FENER'DE BİR SOKAK	89
ANADOLU YAKASINDA TİPİK BİR TÜRK KAHVEHANESİ	99
SERASKERAT [BUGÜN İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ] GİRİŞ KAPISI	105
Eskİ BİZANS SARAYI	113
YUNANLI BİZANS UZMANI M. YANNİS PAPADOPULOS VE YAZAR DEMETRA VAKA	
Eskİ BİZANS SURLARINI İNCELERKEN	115
BİR HAMAL	121
İTFAİYE TULUMBASI	123
MARMARA DENİZİ'NDEKİ ADALAR; BURGAZ (ANTİGON), KINALI (PROTİ)	133
BEYAZIT CAMİİ	141
SÜLEYMANİYE CAMİİ VE KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN TÜRBESİ	145
NAMAZDAN ÖNCE APTES ALAN MÜSLÜMANLAR	147
İSTANBUL'DA AMERİKAN GOLF SAHASI	163

Haliç Kiyısında Oynayan Türk Çocukları	173
Aşağı Pera'da Tipik Bir Türk Sokağı	175
Demetra Vaka'nın Küçük Bir Kızken Önünde Oturup	
Hayaller Kurduğu Penceresiyle Yüksekaldırım'daki Cumbalı Ev	185

PRENS SABAHATTİN'E

Majesteleri,

Sizinle tanıştığımız sırada, mensup olduğumuz milletlerin ordularını cephede birbirleriyle savaş halindeydi. Oysa biz, birbirimize karşı hiçbir önyargı, düşmanlık ve nefret duymuyorduk. Siz, benim Türkiye'de doğmuş, Yunan kanı taşıyan biri olduğumu bilmenize rağmen, bir Osmanlı'ya yakışır biçimde, bizi aynı imparatorluğun çocukları olarak kabul ettiniz.

Buluşmamız öncesinde iftiralarla bana kara çalmaya çalışanların sözlerine kulak asmadınız. Milletinizin üstün yönlerine sevgi ve hayranlık duyan biri olduğumu biliyordunuz ve biz, bir Türk ve bir Yunanlı olarak değil, doğduğumuz ülkeyi, Osmanlı İmparatorluğu'nu aynı aşkla seven, onun gelişmesini ve medenileşmesini dileyen iki Osmanlı olarak bir araya geldik.

Birlikte onca vakit geçirmeden önce de, imparatorluğun elde kalanını bir arada tutabilecek liderin siz olduğunuzu düşünürdüm; zira, tüm Osmanlıların, ister Türk, ister Arap, ister Rum, Ermeni, Asuri ya da Yahudi olsunlar, birbirlerini yurttaş olarak görmeleri; ülkelerinin yönetimini birlikte üstlenerek kazançları, sorumlulukları, sorunları ve görevleri paylaşmaları; bunu yaparken de birbirlerini sevmeleri gerektiğine inanan biriydiniz.

Şu son yirmi yıldır sizin düşüncelerinize uygun hareket edilmiş olsaydı, Osmanlı İmparatorluğu bunca toprağını kaybetmemiş, çocuklarının kanları korkunç savaşlarda dökülmemiş olurdu. Bunun yerine, imparatorluk gelişerek Batı uygarlığının Doğu'ya, Doğu'nun münzevi ruhunun Batı'ya aktığı bir can damarı olan coğrafi konumuyla gerçekte hak ettiği yere gelmiş olurdu. O zaman, şimdiki gibi uluslararası ticari rekabetin hüküm sürdüğü kirli ve sağlıklı bir dövüş arenası olmak yerine, Doğu'nun hammaddelerinin Batı'ya ulaştığı, orada işlenen malların yeniden Doğu'ya aktığı işlek bir geçiş kapısı haline gelebilirdi.

Kocamla birlikte, soylu beklentileriniz ve fikirlerinizi dinleyerek sizinle geçirdiğimiz o çok kıymetli saatlerin anısına, yaptıklarınız ve fikirlerinizin yurttaşlarınızın yoluna ışık tutacağı günlerin çok da uzak olmadığına inanan Türkiyeli seçkinlerin fikirlerini paylaştığımızdan, izninizle, ülkeniz hakkında yazılan bu küçük kitabı size ithaf ediyoruz.

ASYA'NIN KAPISINDA

Doğu Ekspresi, dumanını üfleyerek Sirkeci İstasyonu'na girdiğinde, yaşlı İstanbul'un henüz derin uykuda olduğu bir nisan sabahının erken saatleriydi. Benim ve Yunan atalarımın doğum yerimiz olan bu topraklara en son ayak basışımın üzerinden tam yirmi yıl geçmişti. Olaylarla dopdolu yirmi yıl! Oysa adil bir yol ücreti için istasyonda yaşanan pazarlık, çekişme ve kavgaları görünce, hafızamdaki eski Türkiye'nin iyi yönde hiçbir değişime uğramadığına; yaşanan onca olayın burada hiçbir iz bırakmadığına; ilerleyen zamandan hiç etkilenmeyen o eski tanıdık yüzü yeniden bulacağıma dair bir korku kapladı içimi.

Pazarlık nihayet tatlıya bağlanıp at arabamızla, tıpkı sıkı pazarlık geleneği gibi değişimden nasibini almamış olan taş kaplı yollar üzerinde tangır tungur yolculuğa koyulduğumuzda, ilerlemeler sağlamış ya da en azından gerilememiş bir Türkiye'ye dair işaretleri görebilmek için yol boyunca etrafa bakındım.

Sabah uykusundan henüz uyanan İstanbul eskisinden farksız görünüyordu. Bu şehir eskisi gibi miydi gerçekten? Sokaklar, camiler, minareler ve doğuştan buralı gözlerimin gördüğü diğer cansız nesneler aynıydı; biraz daha eski, biraz daha salaş olsalar da, özünde değişmemişlerdi. Farklı olan gördüklerim değil, hissettiklerimdi. Bu ilk bakışta anlaşılması güç farklılığı bana hissettiren şey, nisan sabahının bu erken saatlerinde karşılaştığım Türklerin bakışları oldu.

Arabacının Galata Köprüsü'ne giriş parasını ödemesiyle başlayan, Altın Boynuz'un öteki yakasına yolculuğumuz sırasında, bir başka değişiklik dikkatimi çekti: Boğaz'da, sağımıza doğru süzülen ay-yıldızlı Türk bayrağından farklı bayrakların çekildiği, gri renkli, asık suratlı çok sayıda zırhlı gemi vardı.

Bu yüzyılda, kundakta bir bebekken terk ettiğimde, Konstantinopolis özgür bir şehirdi. Şimdi ise karşımda daha önce Enver ve Talat'ın meydan okuma cesareti bulduğu güçlerin eline düşmüş, işgal altındaki bir şe-

hir duruyordu. Bu, tüm duyularla hissedilebildiği halde, bir çırpıda adlandırılması zor, muğlak bir değişimdi. Derken, Osmanlı İmparatorluğu'nun yakın tarihinden tüm ayrıntılarıyla haberdar olduğum halde, beynimin kabullenmekte güçlük çektiği bir görüntüyle karşılaştım. Karaköy sirtlarında, Galata Kulesi'nin biraz altında, mavi beyaz bir bayrak, bir Yunan bayrağı dalgalanıyordu.

Bu bez parçasına bakarken gözlerime inanamadım. Bu bayrağı ilk kez beşinci yaş günümde görmüştüm. Bana, kutsal bir armağan, hediyelerin en değerlisi olarak sunulan o bayrağı kimseye göstermemem söylenmişti; çünkü öyle bir durumda, topraklarımızı fethetmiş olan Türklerin gazabına uğrayabilirdik.

İşte aynı bayrak şimdi, yüzlerce kez daha büyük boyutlarda ve yüksek bir noktaya çekilmiş halde, orada olmaya hakkı varmış gibi, mavi beyaz renkleriyle gurur duyarcasına dalgalanıyordu. Bu hak Yunanlılar tarafından, zayıf ve bitap düşmüş imparatorlukları yıkılıp yerinde Türk İmparatorluğu'nun yükseldiği yüzyıllar önce kaybedilmişti. Demek ki, Türkiye'de gözle görülür değişiklikler olmuştu.

Soyumun bayrağını gördüğüm anda duyduğum gurur ve mutluluk çok geçmeden yerini açıklanması zor, derin bir kedere bıraktı. Bu kederin nedeni, tarih bilgimin yanı sıra, uzun yıllar Amerika'da uluslararası mücadelelerden uzakta yaşamış biri olarak dünyayı ahenkli bir bütün olarak algılamaya başlamış olmamdı: Tepede uçuşan şu mavi-beyaz bayrak, bu bütünün içinde uyumsuz bir nota gibi duruyordu.

Yunanlıların, çağlar boyu süren tabiyet ve kölelikten sonra, imparatorluklarının bu eski başkentinde ulusal sembollerini göklerde dalgalandırma fırsatını değerlendirmeleri anlaşılabilir bir tavidir. Ancak bu yaptıkları, âlicenaplıktan ve centilmenliğin ince ruhundan yoksun olduklarını gösteriyordu. Konstantinopolis'i işgal eden İttifak devletlerinden biri olarak, onların da diğerleriyle birlikte bayraklarını dalgalandırma hakkı vardı elbette. Yine de, diğer devletler için uygun davranış her ne olursa olsun, Yunanlıların o sırada yenilmiş olan Türklere hürmet ederek Osmanlı başkentinde bayraklarını dalgalandırmama inceliğini göstermeleri bence daha soylu bir davranış olurdu.

Üstelik, Yunanistan henüz Türkiye ile aktif savaş halindeydi. Bulduğum yerden yalnızca birkaç saat uzaklıktaki bir mesafede, birinin orduları diğerinkine hücum ediyordu ve bu savaşın nasıl sonuçlanacağını da ancak Tanrı bilebilirdi. Yunanlılar düşmanlarına karşı bu anlayışı göstermiş olsalardı, sonraları bu iki halkın birbirlerine karşı hislerinin daha olumlu bir hale gelmesine yardım edebilirlerdi. Zira, yüzyıllardır süren düşmanlıklarına rağmen, iki halkın da yapmak zorunda olduğu bir şey var: Yeryüzünden silinme tehlikesini ortadan kaldırmak için birbirleriyle dost olmak. Bu zorunluluk her iki ulusun en bilge ve basiretli üyeleri tarafından kabullenilmiş durumda. Politikacılar ne kumpaslar kurarlarsa kurunsunlar, Türkler ve Yunanlılar yan yana yaşamaya devam edecekler ve komşulukları kaçınılmaz olduğuna göre, aynı zamanda dost da olmalarında sonsuz fayda var.

Bu düşünceden dolayı, Galata Kulesi'nin hemen aşağısında dalgalanan mavi-beyaz bayrak benim için bir neşe kaynağı olmaktan uzaklaştı. Ordularının Eskişehir cephesinde son dönemde aldıkları yenilgilerle Yunanlılar için bayrakları boş bir tatminden başka bir şey sağlayamazken, Türkler için bu bayrak, gücü yeten tüm erkekleri Anadolu'da Mustafa Kemal'in saflarına çekmeye yetmese de, sürekli bir meydan okuma gibi algılanıyor olmalıydı.

Uluslar şimdiye dek daima kaba kuvvetin gücüne yaslandılar; insanlar başarıyı silahlar ve ordularla elde etmeye çalıştılar. İnsanın, amaçlarına daha güvenli bir biçimde ulaşmak için sevgi ve adalet yolunu denemesinin (ki nefretimizi hak ettiklerine inandığımız insanlara karşı bile adil ve onurlu davranmak demektir bu) vakti gelmedi mi?

Altın Boynuz'un iki yakasını bağlayan köprüünün ortasına gelmiştik ki, at arabamız bir başka arabayla karşı karşıya geldi. Arabada yüzü açık bir Türk kadını ve yanında da bir adam oturuyordu.

Çok şaşırmıştım. Galata Köprüsü'nde peşesiz bir Türk kadını ve yanına oturmuş bir Türk erkek! Yirmi yıl önce, aynı adam, kamuya açık bir yerde karısının bulunduğu yöne bakmaya dahi çekinirdi.

Biraz daha ileride gördüklerim daha da şok ediciydi: Köprüünün parmaklıklarına yaslanmış bir Türk kadın, fes giyinmiş bir adamla sohbet edi-

Galata Köprüsü'nde
on yıl önce
rastlayamayacağınız
bir görüntü

yordu. Üstelik kadın gençti ve ikilinin davranışları evli olmadıkları izlenimi veriyordu.

Demek ki *farklı* bir Türkiye'ye gelmiştim. İçimden, bende şaşkınlık ve hayranlık yaratan bu farklı ülkede umudumu ve hoşnutluğumu canlı tutacak bir şeyler bulabilmek için dua ettim.

Atlarımız Pera'ya çıkan uzun yamacı tırmanarak Pera Palas Oteli önünde durdular. Burada barınacak, güneşten ve şimdi başımızın üstünde böylesine sakın bir beyazlık ve hafiflikle duran bulutların çehre değiştirip nimetlerini üzerimize boca etmesiyle oluşacak bir yağmurdan korunacaktık. Bulutların bu konuda cömert davrandığı söylenemez: Orada bulduğumuz yaklaşık dört aylık süre boyunca, günde en az üç defa, yukarıda kendilerinin, aşağıda insanların gözyaşlarıyla yıkanmış olması gereken bu şehirde yalnızca iki kez gözyaşı döktüler.

İlk gün, valizlerimizi boşaltmayı dahi beklemedik. Doğu'nun karpısı bizi çağırıyordu; insanlığın büyük bölümünün sabah gıdası olarak

yeterli saydığı bir fincan kahve ve bir tostla kahvaltı ettikten sonra, henüz uyanmakta olan şehrin bize sunduğu manzaraları görmek üzere dışarı fırladık.

Sokaklar, her zaman olduğu gibi, üçüncü sınıf bir şehre bile yakışmayacak kadar bozuk kaldırımlı ve daracıktı. Her yerde son birkaç savaşın acımasız etkilerinin izleri ve savaşların beraberinde getirdiği yoksulluğun işaretleri görülüyordu. Benim hafızamdaki İstanbul zengin, lüksün çekinmeden sergilendiği, gösterişli bir şehirdi. İnsanlar yürümenin verdiği yoruluktan kaçınmak için değil, çevrelerinde önemli biri oldukları izlenimi bırakmak için, iki atın çektiği arabalarla gezerlerdi. Köle ve hizmetkârların bolluğuna diyecek yoktu. Bugün ise her tarafta, bakımsızlıkla gelen bir yaşlanmanın işaretleri görülüyordu. Çok sayıda mahalle yangınlarla yok olmuştu. Konstantinopolis'te yangın sorunu her zaman var olmuşsa da, önceleri şehir her yangından sonra yeniden inşa edilirdi. Oysa şimdi, alevlerin yuttuğu binlerce evin yerine yenilerinin inşası yönünde neredeyse hiç bir faaliyet görülüyordu.

Birden köpeklerin yokluğunu fark ettim. Jön Türkler, şehri kökten değiştirme telaşıyla hepsini toplayıp Marmara Denizi'nde ıssız bir adaya götürerek, orada açlığa ve birbirlerini yiyerek korkunç bir biçimde ölmeye terk etmişlerdi. Aralarında dostlarımin da bulunduğu bu köpeklerin kade-rine sessizce gözyaşı döktüm ve aklıma, köpekler gittiğinde İstanbul'un gerçek inananların elinden çıkacağına dair bir Türk kehaneti geldi.

Bu düşünce kafamda gezinirken, o ana dek dikkatimi çeken tüm değişimleri yavan ve sıradan kılan bir manzarayla karşılaştım. Yüzleri peçesiz, gri pantolonlar giyinmiş Türk kadınlar sokakları süpürüyorlardı. Sonradan öğrendiğime göre, bunlar, Osmanlı başkentinin neredeyse tek temizlik görevlileriydi ve bu zorlu işle uğraştıkları sırada onları dikkatle izleme zahmetine katlanan biri, çoğunun genç ve güzel yüzlü olduğunu görebilirdi. İçlerinden birine gülümsediğimde, bana tatlı, cüretkâr ve kadınsı bir zarafetle dolu bir gülümsemeyle karşılık verdi.

Bu kadın çöpcülerin dokunaklı görüntüsü bendeki etkisini hiç yitirmedi. Kadınların bu işi yapmasına içerlediğimden değil; zira çalışmak hayatındaki en soylu şeydir ve tüm bir şehrin daha temiz ve sağlıklı hale gelme-

Türk kadın çöğüler

sini sağlayan faydalı bir iş iki kat daha değerlidir. Durmaksızın yerleri süpüren, pervasız trafikten sıyrılmak için sürekli manevralar yapmak zorunda kalan bu sessiz, gri figürlerin görüntüsünde bana asıl acı veren şey, bunların Osmanlı debdebesinin hüküm sürdüğü günlerde satın alınan, üzerlerine titrenen ve gözlerden ırak tutulan kadınlar olduğunu düşünmektir. O zamanlar bu kadınlar fetihçi bir soyun haz kaynağıydı. Şimdi ise, yenilgiye uğramış ve aciz duruma düşmüş olan o fetihçiler, kadınlarının, beş yüz yıldan uzun süre boyunca peçesiz yürümelerini yasakladıkları bu sokakları temizlemelerine izin veriyorlardı.

Aklıma bir başka eski Türk sözü geldi:

“Türk kadınları yüzlerini açıp pantolon giymeye başladıkları zaman, Osmanlıların iktidarı da sona ermiş olacak.”

Bu eski hurafeyi haklı çıkarmak istercesine, bir yüzbaşının önderliğindeki bir bölük Fransız askeri kibirli tavırlarıyla, uygun adım yürüyerek yanımızdan geçti. Biraz ileride İngiliz polislerle, birkaç adım ötede de

İtalyan *caribinieri** ile karşılaştık. Bunların hepsi de burada misafir olarak değil, bu toprakların sahibi olarak bulunuyor ve Dünya Savaşı'ndan önceki Osmanlı İmparatorluğu'nun bundan böyle var olamayacağını adeta ilan ediyordu.

Rue des Petits Champs'dan** *Grand Rue de Péra*'ya*** uzanan yol boyunca ara sokaklara girip çıkarak yürüdük. Sabahın henüz erken saatlerinde olduğumuz halde, alışılmadık bir biçimde beyaz, kahverengi ve siyahın her tonundaki ten renkleriyle Avrupalı, Amerikalı, Asyalı ve Afrikalı asker ve denizcilerin doldurduğu sokaklarda şimdiden caz nağmeleri duyuluyordu. Bu günahkâr müzik, en kirli ve sefilinden gece kulüplerinden geliyor, dışarıda, yaşları on ikiden başlayan, süslü püslü, bayağı elbiseler içindeki genç kızlar daracık sokakları dolduruyordu. Bunların büyük bölümü, meşum arzularının onları kendilerine açık bu tek mesleğe zorladığı sığınmacılardı.

Ah, o korkunç sokaklar! Onları ve benzerlerini sonraları çok kere her seferinde daha da dehşet verici bir halde gördüm. Eskiden İstanbul'un, Müslümanın erdemini yitirdiği, Batılının ayıplarına yenilerini eklediği şehir olduğu söylenirdi. Müttefiklerin işgali altındaki bu haliyle bir ahlaksızlık ve kötülük yuvası olduğu artık kuşku götürmezdi.

İlk üç günü, şehrin yüksek yerleşim bölgesi olan Pera'da, daha aşağıdaki ticaret bölgesi Galata'da ve Altın Boynuz'un karşı yakasındaki katıksız Türk yerleşim bölgesi İstanbul'da dolaşarak geçirdik. Öğle yemekleri için, Türk memurların gittikleri, buraya özgü küçük lokantaları seçtik. Burada yapılan yemeklerden yiyip mümkün olduğunca esnafla konuşmaya çalıştık. Ara sıra camilere gidiyor ve girişte ya ayakkabımızın üzerine mes giyiyor ya da ayakkabılarımızı çıkarıp Müslümanların yaptığı gibi elimizde taşıyarak, bu amaçla oraya yerleştirilen, halktan kişilerin ayakkabılarının ve hamal sepetlerinin durduğu raflara koyuyorduk. Caminin halı kaplı zemininde diz çökerek Kuran dinleyip, *müezzinin* çağrısıyla günde beş defa işlerini bırakıp namaza gelen erkeklerin ibadetlerini izliyorduk.

* caribinieri: (çoğul) İtalyan ulusal polis gücü –ç.n.

** Tepebaşı yamaçlarındaki *Petit Champs des Mort*'tan (Küçük Mezarlık) Asmalumescit'e uzanan yol –ed.n.

*** İstiklal Caddesi –ed.n

Galata Köprüsü'nde
geçiş ücreti alan görevli

Bunlar görüşlerini, düşüncelerini, duygularını öğrenmeye geldiğim insanlardı. Ve bu insanlar biri Padişah, diğeri Mustafa Kemal olmak üzere iki yönetim arasında bölünmüş olsalar da, tüm başkent neredeyse tamamen Mustafa Kemal'in Yunanistan'a karşı savaşına kilitlenmişti. Türkler bundan şimdiye kadar yaşadıkları savaşların en önemlisi gibi söz ediyor, zaferi kazanacaklarına kesin olarak inanıyorlardı.

Bu savaştan mucizevi beklentileri vardı. Bunlar, Yunanistan'ın gücünü yıkarak İzmir ve Trakya'yı yeniden Türkiye'ye katmak, İngiltere'yi Yunanistan'la ittifakından vazgeçirerek Türkleri desteklemeye yöneltmek ve Türkiye'yi büyük bir Avrupa gücü olarak yeniden diriltmekti. Müslümanların kendi aralarındaki anlaşmazlıklar daha sonra halledilebilirdi. Gazetelerden birinin okuyucularına saflıkla açıkladığı gibi, Kemalizm karşıtları, zafer elde edilene kadar Kemalistleri kullanıp daha sonra da darağacına yollayabilirlerdi. Türklerin yenilmezliği inancı İstanbul'daki tüm yabancılar tarafından da paylaşıyor, onların bu sessiz yüreklendirmesi Türklere mücadeleleri için moral destek sağlıyordu.

O halde, Türkiye'nin kaderini belirleyecek olan şey yine savaşı. Savaş, daima savaş! Türkiye başkenti beş yabancı gücün temsilcilerinin ellerinde iken, Padişah Yıldız'daki sarayında saklanıyordu; Allah'ın yeryüzündeki gölgesi artık yalnızca eski ihtişamlı Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkıntıları üzerindeki bir gölgeydi.

Beş ülkenin temsilci askerleri arasındaki uyumsuzluk, her bir müzisyenin ayrı perdeden çaldığı bir orkestrayı andırıyordu. İngilizler dans salonlarının gece yarısında kapanmasını emrediyordu. O zaman Fransızlar Türklere "Yaa, İngilizler burada denetimi ele geçirirse size nasıl davranacaklarını görün işte!" diyorlardı. Fırsat Fransızların eline geçtiğinde, bu kez dans salonlarının sabah iki buçuğa kadar açık kalması talimatı veriliyordu.

Tüm işgalci ülkelerin sivil polislerinden başka, her ulustan asker ve denizciler için orduya ve deniz kuvvetlerine bağlı polisler de görevlendirilmişti. Türk polisinin Türk olmayanları tutuklama yetkisi yoktu. "Suç işlemeyen tek millet de Türkler" diye bize dert yanıyorlardı. Ortalıkta doluşan bunca polis memuruna bakıp şehrin en azından güvenli olduğu sonucuna varılabilirdi. Oysa tam tersine, şehir hiç bu denli tekinsiz olmamıştı. General Harington, Boğaz kıyısındaki yazlık evinde balo düzenlediğinde, misafirlerinden bazılarının yolda soyulması veya öldürülmesinden öyle endişeliydi ki, Konstantinopolis'ten eve kadarki yedi millik mesafe boyunca, gözcülük etmeleri için, yüz metre aralıklarla İngiliz erlerini yerleştirmişti.

Bir akşam üzeri, *Grand Rue de Pera*'da, tersliği üstünde ya da sarhoş bir Fransız polis memurunun bir Rus seyyar satıcıyı tekmeleyerek kaldırımından aşağı düşürdüğüne tanık olduk. Adam yere kapaklandı; çikolataları etrafa saçıldı. Çikolatalarını yerden toplamaya çalışırken polis tekrar tekrar adamı tekmeliyordu. Bu sırada, terbiyeli bir İtalyan *caribiniere* olay yerine geldi ve Fransız'ın yakasına yapıştı. İki tekme tokat birbirlerine girdiler. Daha sonra gelen bir İngiliz polis ikisini de tutuklayıp nezarete götürdü. Bu tür olaylara çok sık rastlanıyordu.

Anlaşmazlık ve siyasal kin yaygındı. Bir öğleden sonra, otele döndüğümüzde, Karadağlı kapıcımız şatafatlı ulusal kostümüyle ezilip büzülerek yanıma yaklaştı:

Türk polis memuru

“Hanımefendi, o adamın arabasının kapısını açmaya elim varmadı” dedi. “Sizden özür dilemeliyim, zira sizi görmeye gelmişti, ama yapamadım. Hayatım boyunca Venizelos taraftarı oldum, o adama kapı açamazdım.”

Olan bitenden hiçbir şey anlamamıştım; ancak sorularıma karşılık, anlaşılmasız özürlerin telâhlarından başka bir şey alamıyordum. Sonunda bir başka kapıcı yanımıza gelip gülerek, Yunanlı yüksek komiserin otele uğradığını, ancak Karadağlı kapıcının ateşli bir Venizelos yanlısı olduğundan vekilin arabasının kapısını açmayı reddettiğini anlattı. Adam şimdi, “o adama” hiçbir hizmette bulunmama kararlılığını aynen sürdürdüğü halde, benim bir misafirme karşı gösterdiği centilmenliğe aykırı bu davranışından dolayı özür diliyordu.

Buraya gelmeden önce çeşitli referans mektuplarımız vardı. Ayrıca benim Türkiye’deki eskiden kalma bağlantılarım, genellikle yabancılara sıkı sıkıya kapalı olan kapıların bize açılmasında çok faydalı oldu. Başlangıçta doğal olarak burada çalışan Amerikalılarla ilişkiye geçtik ve vaktimizin

epeyce bir bölümünü eğitim, sağlık ve hayır işleri amacıyla kurulan kurumları ziyaret ederek geçirdik. Hepsi de iyi işler yapıyorlardı: Dr. A. R. Hoover, İstanbul'daki hastaneye kendisi ya da çoluk çocuğu hastalanmış olarak gelen ve oradan iyileşmiş, sağlığına kavuşmuş olarak ayrılan aciz insanların kalbinde Amerika'nın isminin yer etmesini sağlıyordu. Burada bizim Kızıl Haç ve *Near East Relief** örgütleriyle, yüzlerce yetimhane ve mülteci kampı bulunuyordu. Bunlara, halkı tedirgin eden savaş ve intikam düşüncelerini zihinlerden uzaklaştırarak onların eğitim ve sağlıklı aktivitelerle yoğunlaşmaları için çalışan YMCA** ve YWCA'yi*** da eklemek gerekir.

Amerikalılarla olmak, Türkiye üzerinde bir Amerikan mandasının ateşli savunucuları aynı ortamlarda bulunmamızı sağlamıştı. 1921 yılı Nisan ayında, hâlâ, Amerika'nın burada bir sömürge gücü haline geleceğini ummaları tuhaftı. Genelde samimi, dürüst, fedakârdılar ve tarafsızlığından dolayı, Yakındoğu'nun bu en kaotik bölgesini düzene sokabilmek için en uygun adayın Amerika olduğuna inanıyorlardı. Sömürge yönetimini üstlenmek istemelerinin tüm gerekçelerini bize açıkladılar. Genelde kusursuz gerekçelerdi bunlar; ama istisnalar da vardı. Bir hanım dayanamayıp şöyle dedi:

“Kendi ülkemizde hükümeti mandaya razı etmek için şimdiye dek elimizden geleni yaptık. Peki ne oldu? İnsanlarımız için ulaşılmaz hale gelen harika ticari fırsatlara bir bakın!”

Ticari fırsatlar! Bu sözü her yerde duyabilir ve her gün, bu fırsatları yakalamaya çalışan, her biri kendi milleti dışından olanlara güvensiz, her milletten işadamlarıyla karşılaşabilirsiniz. Bunların her biri diğer milletlerden olanların dürüst olmadıklarından yakınıyorlardı. İstanbul, ahlaksızlıkların yarıştığı bir arena olduğu kadar, bir güvensizlikler şehriydi de.

Bu milli nefretler labirentinde tek istisna, İngiltere'yi taparcasına seven Yunanlılardı. Yaşlı bir Yunanlı soylu bunu şu çarpıcı sözle dile getirmişti:

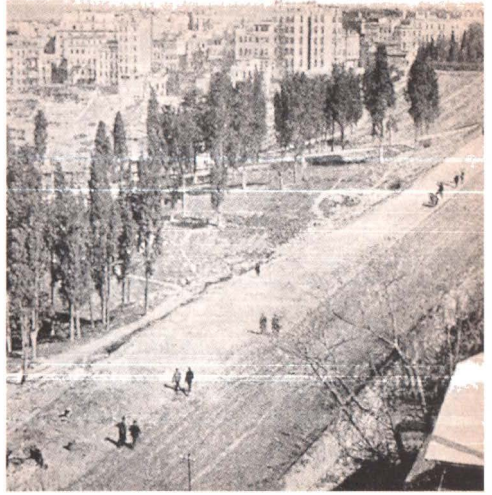
“Cehennemin kapısına kadar İngilizlerin ardından gideceğiz.”

* Osmanlı Ermenilerine yardım amacıyla 1915'te ABD tarafından oluşturulan kuruluş –ed.n.

** Young Men Christian Association (Genç Hristiyan Erkekler Derneği) adlı ABD kuruluşunun baş harfleri –ed.n.

*** Young Women Christian Association (Genç Hristiyan Kadınlar Derneği) adlı ABD kuruluşunun baş harfleri –ed.n.

Kaldığımız otelin (Pera
Palas) penceresinden
bir görünüm (Büyük
Savaş'tan önce servi
ağaçlarının sık korular
oluşturduğu bu alan,
hırsızlar için gözde bir
gizlenme yeri idi)

İngilizlerin, kendilerine tapınan bu insanlara bir söğüt ağacının kendi dibinde biten otlara yönelik kayıtsızlığına benzer bir soğuklukla baktıkları düşünüldüğünde, bu tapınma acıklı bir manzara yaratıyordu. Yine de milli nefretin ve ticari rekabetin, İstanbul'u suyundan içeni zehirleyen kör bir kuyuya dönüştürdüğü bir zamanda, bir başka millete sevgi ve hayranlık duyan bir milletin varlığı umut vericiydi.

Öte yandan ister Türk, ister Rum, Ermeni ya da Yahudi olsun, yerli halkın ticari girişimde bulunmak için ne güveni ne de parası vardı. Savaştan önce zengin ve müreffeh tüccarlar olan Rum ve Ermeniler, şimdi büyük ölçüde, diğer ülkelerde yaptıkları yatırımlardan gelen parayla geçiniyorlardı. İstanbul'daki dükkânları ve işleri savaş boyunca büyük zarar görmüştü; bu sırada, Anadolu'daki sanayi işletmeleri, çiftlikleri ve sürülerine, Dünya Savaşı'nın ilk aylarında Enver-Talat kuvvetlerince el konmuştu ve bunlar halen Mustafa Kemal'in elindeydi. Genç bir milliyetçi bunu bana şöyle izah etti:

“Rumlar ve Ermenilerden bizim savaş fonumuza katkıda bulunmalarını istemeye hakkımız var, zira Mustafa Kemal onları Yunanlılar ve diğer yabancıların saldırılarına karşı koruyor.”

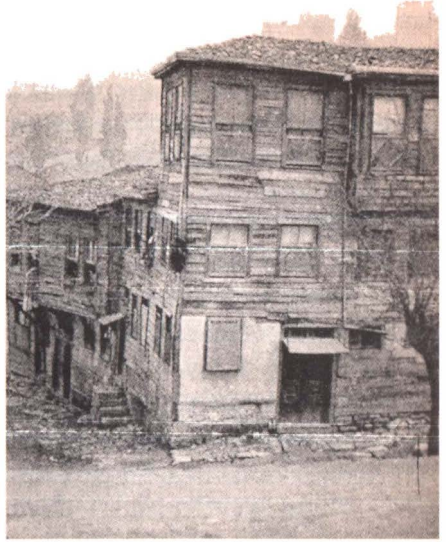
Ancak tüm olan biteni iyice karmaşık ve tuhaf hale getiren ve şehri bu acınası durumlara sokan şey, onun böylesine çok sayıda, heterojen ve birbirine düşman “müttefik” tarafından işgaliydi. Konstantinopolis’e hangi amaçla geldiklerini kimse kesin olarak bilmiyor gibiydi. Türkler bu durumun ateşke-se aykırı, dolayısıyla da kanunsuz olduğunu savunuyorlardı. Müttefiklerden herhangi birine bu konuda bir soru yönelttiğimizde, Türklerin çenelerini tutmalarının daha iyi olacağını, zira kendilerine ilişkin, dünyanın unutmamasını isteyecekleri pek çok şey olduğunu söyleyerek kestirip atıyorlardı.

İşgalin asıl nedeni, Müttefiklerin karşılıklı güvensizliği idi. İçlerinden birinin Konstantinopolis’i tek başına ele geçirmesi olasılığından korkarak hep birlikte gelmişlerdi. Savaş boyunca Türklerin Avrupa’dan atılacağını beyan etmişlerdi; ancak şehri vereceklerini vaat ettikleri Rusya’nın yıkılmasından sonra, Konstantinopolis’in kime bırakılacağı konusunda belirsiz bir durum oluşmuştu. Bunun üzerine, şehri Türklerin elinden alamayacaklarını, çünkü bunun kendi Müslüman tebaalarını öfkeli edebileceğini ilan etmişlerdi. Bu bahane, Müslüman tebaayı yatıştırma ihtiyacının şimdikinden çok daha fazla olduğu savaş sırasında, aynı Müttefiklerin Konstantinopolis’i Rusya’ya vermeyi vaat ettiklerini aklına getirmeyen halk tarafından kolayca yenilip yutulmuştu.

Eğer Avrupa, padişahı ruhani ve dünyevi bir lider olarak gören Müslümanların elbirliğiyle ayaklanmasından gerçekten endişe duyuyorsa, bu lideri halife yapan gücü ondan alarak bu tehlikeyi kesin olarak ortadan kaldırmak daha doğru olmaz mı? Türkiye’nin padişahı Muhammed’in soyundan gelen biri değildir. Onun bu etkili konumu, bir zamanların ihtişamlı Avrupa imparatorluğunun başkentini elinde tutması ve hem bağımsız, hem de bir ayağı Avrupa’da olan tek Müslüman milletin lideri olmasından kaynaklanıyor. Bu başkentten atılırsa eğer, padişahın şimdiki itibarı da son bulacaktır.

Türkler, çocuksu egoizmleriyle, Avrupalıların kendilerinden korktuğuna ve kendilerini Avrupa’dan kovmaya cesaret edemeyeceklerine ina-

Pera sırtlarında bir ev
(Şehirdeki her an
yıkılacak gibi duran
harap evlere bir örnek)

nıyorlar. Avrupa onları ait oldukları yere, Asya'ya sürerek tüm Müslümanlara onlardan korkmadığını gösterebilir: Tek bir darbeyle baş gövdeden ayrılarak uygarlığımız için katlanılmaz, Türklerin kendileri için de kötü, onların kötü yönetimi altında inleyen diğer milletler için daha da beter olan bu duruma son verilmiş olur.

Ancak Türklerin Avrupa'dan atılması, Konstantinopolis'i kimin alacağı sorununa kesin bir çözüm bulunmasını gerektirir. En önemsiz konularda bile birbirini yiyen bu devletlerin, siyasal sorunların en çetrefillilerinden olan bu soruna bir çözüm bulmak için uzlaşma aşamasına geldikleri henüz söylenemez. Yüzyıllardır sürmekte olan entrikalar 1921'de doruk noktasındaydı. Bu entrikalar kuşaklar boyunca, Türkiye'de yaşayan Hristiyan ve Yahudilerin gücünü yiyip bitirmiş, Türklerin kendilerinin sağlayabilecekleri ilerlemeleri de yavaşlatmıştır; bunlar yüzündendir ki, dünyanın bu bölgesi hem Doğu hem de Batı'nın savaşlarının çıkış noktası olarak kalmıştır ve bu durum devam ettikçe sürekli bir barış mümkün olamayacaktır.

Bu entrikalar bugün, sonuçlarını kestiremediğimiz bir Asya tehlikesi yaratmakta; zira Asyalı Müslümanlar Fransa, İtalya ve Rusya'nın desteği olmaksızın Kemalist hareketin kendi kendini besleyemediği için ölüp gideceğinin farkında değiller. Cesaretlerinin kaçınılmaz bir başarı getireceği inancıyla, kendi güçlerini ve Avrupa'nın zayıflığını abartıyorlar. Bu fikirlerle kendileri için ölümcül, Batıya da çok pahalıya mal olabilecek sonuçlara varacaklardır.

Bizler ise, 1453'te olduğu gibi bugün de burnumuzun ucunu görmekten aciziz. O tarihte Avrupa Yunanlılara arka çıkmış olsaydı, Türkler Avrupa'ya asla giremez, kıtanın bu en verimli bölgesi de yüzyıllar boyunca süren kötü yönetimler ve akıl almaz sefalet koşulları altında çölleşmiş olmazdı.

Yunanlılar, 1920'de Venizelos'u saf dışı edip yerine Kral Konstantin'i getirerek tuttukları siyasi rotayla tüm dünyayı kendilerinden soğuttular. Buna karşın bizler, onların bu seçiminin bizi uygarlığın asıl çıkarlarını görmekten alıkoymasına izin vermemeliydik. Şimdiki lideri ve düşünce yapısıyla fetihçi, muzaffer bir Türkiye'nin ilerlemeye yönelik tek bir tahayyülü olacaktır: Kendi sınırları içinde kalan Hristiyanların ortadan kaldırılması ya da zorla Müslümanlaştırılması ve kendi sınırları dışında kalan Hristiyan milletlerin topraklarında yeni fetihlerin gerçekleştirilmesi.

Tüm bu bilgilerim ışığında, Nisan 1921'de, Türklere karşı Müttefiklerin birbirinden farklı davranışlarını gözlemlemeye çalıştım.

Yazık ki Fransa, belki de Almanya'yla ilgili tüm taleplerinde kendisine arka çıkmamasından duyduğu öfkeyle, İngiltere'ye karşı duyduğu bu vesveseci güvensizliğinden dolayı İtalya'nın yanında yer alarak Kemalist hareketi desteklemekteydi. Bu ülkeden gelen büyük ve küçük toprakların yanı sıra başka silahlar ve cephanelikler de Kemalist orduya hızla ulaşarak, bu grubu düzensiz bir kalabalık olmaktan çıkarıp donanımlı bir ordu haline getiriyordu. Gerginlikten bitkin düşmüş ve hırçınlaşmış Fransa, Büyük Britanya'yı engellemek için, sırf kendisinin ve İtalya'nın verdiği yardımlara karşılık her koşulu kabul edecek olan korkunç bir düşmanı Avrupa'ya salıvermeye hazırlanıyordu: Bu düşman, ateşkes günü, gıkını bile çıkarmadan Avrupa'daki başkentini terk edip sonsuza dek Anadolu'ya çekilmeye hazırdı.

Fransa, *Entente Cordiale*'den,* tekrar Büyük Britanya'yı hasım olarak gören geleneksel konumuna dönmüştü. Britanya, onun çarpık tahayyülünde şimdilik yenilmiş ve yapayalnız olan Almanya'dan daha dehşet verici bir tehdit gibi görünüyordu. Bu zihniyetten yola çıkarak yürüttüğü mantıkla, Türkleri yeniden canlandırıp güçlendirerek kendine bağlayacağı ve gerektiğinde Britanya'ya karşı kullanabileceği sonucuna varmıştı. Anadolu'da zafer kazanmış bir Yunan ordusu düşüncesi Fransız politikacıları dehşete düşürüyordu; zira onlar için bu, İngilizlerin Doğu Akdeniz'deki konumunun güçlenmesi anlamına geliyordu.

Daha 1917'de, eşimle siyasal durumu incelemek üzere gittiğimiz Yunanistan'dan döndüğümüzde, bu korkunun Fransızların zihninde filizlendiğine tanık olmuştuk. Fransa'ya dönüşümüzde hükümetin önde gelen bakanları tarafından karşılanmıştık. Bunlardan, o sırada çok önemli bir konumda bulunan (ve daha sonra da en yüksek mevkie ulaşan) birine sormuştum:

“Herkes Selanik cephesine bel bağladığı halde, nasıl oluyor da Venizelos'un 60.000 kişilik gönüllü ordusu haftalardır silahsız kalıyor? Fransa onlara donanım sağlamayı taahhüt etmemiş miydi?”

Bakan bir an durakladı, sonra açık sözlülükle şu yanıtı verdi:

“Venizelos fazla İngiliz yanlısı. İtalya, Venizelos'a tam destek verilmesinin İngiliz çıkarlarına hizmet eden güçlü bir Yunanistan yaratacağı konusunda bizi haklı olarak uyardı. Doğu Akdeniz'in bir İngiliz gölü haline gelmesi Fransa'nın işine gelmez.”

Üstelik bu konuşmanın yapıldığı Mayıs 1917 tarihinde, Fransa'nın kendi varlığı da tehlikedeydi. Bu tehlike geçtikten sonra, Fransa ve İtalya'nın önce gizlice, sonra açık açık büyük savaşın doğu cephesindeki zafere katkısı azımsanamayacak olan kendi müttefiklerinin ordusunu yenmeleri için Türklere yardım sağlayarak onları desteklemek üzere işbirliği yaptıklarını söylemeye gerek var mı?

İhanetlerin en karasındandı bu; ama kirli de olsa, Britanya'ya bir darbe vurabildikleri, onu biraz olsun zayıflatabildikleri sürece, bu zayıfla-

* 1904'te Britanya ile Fransa arasında yapılan ve bu devletlerin I. Dünya Savaşı sırasındaki ittifakının temelini oluşturan başış antlaşması –ç.n.

ma sonunda onların hepsinin yıkımını getirecek olsa da, gerisi kimin umurundaydı ki! İşte bu nedenlerle, 1921'de Avrupa'nın hasta adamı, Fransa ve İtalya tarafından tedavi edilerek Yakındoğu felaketinin ufukta olduğu yeni safhada kullanılmak üzere güçlendiriliyordu. Ve entrikaların oluşturduğu bu büyük siyasal kargaşanın içinde ister Hıristiyan, ister Yahudi ya da Müslüman olsun Türkiye'de yaşayanlar hiçbir çıkış yolu göremedikleri bir sisler labirentinde kaybolmuş durumdaydı.

İSTANBUL'UN RIP VAN WINKLE'I*

Bu siyasal ve toplumsal karışıklık ve ayaklanmalar içinde, Doğu'nun kı-
zı olan ben, 20 yıldır görmediğim ve –halkımın yıllarca onların bo-
yunduruğu altında olduğu gibi– yabancı güçlerin emri altına girmiş
olan bu hükümler Asyalı soyun fikirleri, davranışları ve âdetleri üzerinde, bu
değişimlerin ne gibi sonuçlar yaratmış olduğunu öğrenmeye çalışıyordum.

Şimdi gördüklerimle geçmişten bildiklerimi uzlaştırmaya çalışarak
araştırmamı sürdürürken, kendimi gerçek bir Rip Van Winkle gibi hisset-
tim. Eskiden var olan hiçbir şey artık mevcut değildi. Konstantinopolis'ten
ayrıldığımda, 20. yüzyıl henüz emekleme dönemindeydi. O sırada tahtta
Abdülhamid oturuyor, zenginlikleri saçıp savuruyordu. Hayat kolay, fırsat-
lar boldu. O günlerde, yoksul birisi günde beş kuruşla yaşamını sürdürebil-
ir, beş mecdidiye şehirli bir ailenin lüks içinde yüzmesine yeterdi. İnsanlar
çok çalışmazlardı. İlimizden bazıları, gelişmenin meyvelerinden daha faz-
la yararlanmayı düşünür, hayal eder ve bunun eksikliğini çekerse de, bey-
nimizi yatıştırmak, yüreğimizin açlığını dindirmek üzere şiirler ve masal-
lar devreye girerdi.

Abdülhamid döneminde, onun hüküm sürdüğü topraklar adeta bir
sihrin etkisi altındaydı. Nasıl ki bir mumun alevi, sönmek üzereyken nor-
mal alevinden on kat fazla ışık yayarsa, Türkiye'nin son gerçek padişahının
son günleri de, bir ihtişamın kısa süreli ama göz kamaştırıcı parlaklığını ya-
yıyordu. Her şey görünüşte cafcacı ve boldu; Türklerin “saltanat” tabiri etti-
ği geçit yürüyüşleri ve törenler inanılmaz boyuttaydı. Çocukluğum ve genç-
liğim boyunca Abdülhamid'ten başka yönetici tanımadım; o zamanlar ihti-
samların yarattığı anlaşılabilir birtakım gürültüler sık sık kulağıma çalınsa da,
bunlar benim için, uzaktaki bir fırtınada düşen yıldırımların sesi gibiydi.

Biz Hristiyanlar yeni bir çağın başlayacağı beklentisiyle tetikteydik.
Hatta bazılarımız, zincirlerinden kurtulmak için gizli ihanet planları içine

* Rip Van Winkle: Washington Irving'in bir öyküsünde, Catskill Dağları'nda uyuyakalan, 20 yıl son-
ra uyanığında dünyanın tamamen değişmiş olduğunu gören aylak kahraman –ç.n.

girmişti. Bu sırada bazı Türk gençleri –kimisi fedakârlıktan, kimisi kişisel hırslarından dolayı– ülkelerini, Avrupa’nın daha ileri ülkeleriyle eşit düzeye getirecek şekilde değiştirme çabasına girmişlerdi.

Ancak bu uğultular ve henüz ana rahmindeki bu mücadeleler insanların fark edemeyeceği kadar cılızdı. Görünen ve yabancıların da görmekten hoşlandığı şeyler, berrak bir göğün altında Boğaz’ın sularını yarararak hızla giden küçük kayıkların; kayıkçıların giydiği, büyüleyici renk ve desende giysilerin; parlak tüylü, gülbüz atlarla dolu sokakların ve üniformaların oluşturduğu, tabloları andıran manzaralardı. Abdülhamid kalkınmayı bizden esirgemişse de, ihtişamını konuşturmak için tek bir fırsatı kaçırmamıştı.

Çocukluğumun baş döndürücü anılarından biri de, Padişah’ın doğum günü ile ramazan ve bayram günlerinde şehrin süslenmesiydi. Sokakların bayram giysileri içindeki insanlarla dolduğu, kurdelelerle süslü, hediyelerle dolu sepetlerin bir tören havası içinde saraylardan büyük konaklara taşındığı, her yerde müziğin, geçit törenlerinin ve askerlerin olduğu o günler ne kadar da büyüleyiciydi! Sonra, geceleri evlerin, bahçelerin, kayıkların ve camilerin hepsi rengârenk yüz binlerce gaz lambasıyla aydınlatılır, bu lambalar Padişah’ı öven (ve yalan söyleyen) sözler oluşturacak şekilde dizilirdi.

Bu bolluk günlerinde Türkler, emirlerinde bir hizmetkârlar ordusuyla, büyük, çok odalı evlerde otururlardı. Çokeşlilik etkisini yitirmeye başlamış olsa da, hâlâ birden fazla karısı olan çok sayıda Türk vardı. Eski düzen etkisini sürdürüyordu; kadınlar sokakta dolaşırken çarşafa bürünüyor ve yüzlerini, yalnızca gözleri ortada bırakacak şekilde, yaşmakla örtüyorlardı. O günlerde, Müslüman kadınlardan bir arkadaş edinme şansına erişmiş ve inançlı birinin evine davet edilmişseniz, en az birkaç gün orada kalmamız beklenirdi. Kararlaştırılan saatte bir köle at arabasıyla gelir, sizi ve eşyalarınızı karadan (veya gerekirse hem kara hem de denizyoluyla) gideceğiniz yere taşırdı. Yolculuğun sonunda, en azından kendi sınırlarına hapis olmayanlar için, hayal gücünü ele geçiren ve zekâyı zehirleyen bir cazibeyle dolu bambaşka bir yaşama ulaşıldı. Daha sekiz yaşında bu yaşamı tattım ve çok sevdim. Sonraları, başka hiçbir şeyin durduramadığı huzursuz genç beynim, bu yaşamın bir iki gün için hayatın katı gereklerini unutacak şekilde kendisini teskin etmesine ve uyuşuk uyuşuk yatarak zamanın akışını iz-

Yazar Ayasofya'daki
bir türbede

lemeye teslim oldu. En son yirmili yaşlarımda, Amerika'da altı yıl süren sıkı çalışma ve entelektüel gelişim dönemimden sonra, o hayatı bir kez daha tatmıştım. Hoşlanıp hoşlanmadığıma gelince... Beni her zamankinden çok büyüledi; tıpkı mehtabın pırıltısı gibiydi. İnsanlar sık sık, "harem"i anlatırken* mehtabı andıran gerçekdışı bir yaşam tasvir ettiğim için beni suçluyorlar; oysa ay ışığının da en az güneş ışığı, bulutlar ve fırtına ve dünyanın sıradan bir gün içindeki tüm halleri kadar gerçek olduğunu unutuyorlar.

Tüm bunlar, Abdülhamid ve Kayzer'in, gösteriş olsun diye birbirlerine "dostum" şeklinde hitap ettiği; diğer tüm Batılı devletlerin de, Avrupa'nın hasta adamının yatağı başında endişeyle bekledikleri; her birinin, hasta adamın ölümünün en çok kendisine fayda sağlayacağı o ana dek hastayı biraz daha yaşatmaya çabaladığı yirmi yıl önceydi. Bir insan ömrü için bile kısa sayılabilecek, bir milletin yaşamında ise ancak bir ana denk gelen

* Yazar "Haremlik" adlı diğer kitabına atıfta bulunuyor –ed.n.

yirmi yıl önce. Ve şimdi, Abdülhamid'siz bir Türkiye'ye geri dönmüştüm. Tahtından zorla indirilen padişahların çoğu gibi, söylendiğine göre, Azra il'le randevusu henüz gelmeden, apar topar bu hayattan göçüp gitmişti. Şimdi, sahip olduklarının çoğunu yitirmiş, ihtişamından eser kalmamış ve sallantıda olan tahtta en küçük kardeşi Vahdeddin oturuyordu.

Jön Türklerin ortaya çıkması ve 1908 devrimi gibi siyasal olaylar imparatorluğun dağılmasını hızlandırdı ve yeni bir yaşam biçimi getirdi. Bundan yirmi yıl önce, Türkler bu topraklarda yaşam ve ölüme hükmederlerdi; ulusun hazinelerinden gönüllerince yararlanarak istediklerini yapabilirlerdi; Arabistan, Suriye, Filistin, Mezopotamya, Trablusgarp ve Balkan Yarımadası'nın büyük bölümü, Ege Denizi'ndeki pek çok ada Türklerin emrindeydi. Hepsinden önemlisi, bundan yirmi yıl önce kadınlarının da efendisiydiler. Şimdi ise bunlardan hiçbirine hükmedemez durumdalar, hele kadınlarına, hiç. Yirmi yıl önce, bir Hristiyan'la evlenen Türk kadını fanatik kalabalıklar tarafından paramparça edilirdi. Bugün ise bir kadın Pera sokaklarında partneriyle rahat rahat yürüyüş yapıyor ve yanından geçen Türk polisi herhangi bir şey söylemeye çekinerek bu durumu izlemekle yetiniyor. O zamanlar kadınlar gerek evde, gerekse sokakta erkekler karşısında mümkün olduğunca örtünürlerdi. Şimdi ise kadınların yüzleri açık ve Hristiyan hemcinsleri gibi, pantolon giyerek "bacaklarını ortaya koyuyorlar".

Eski düzen yalnızca özel hayatta değil, kamusal hayatta da hükmünü yitirmiş. Bu gerçeği, hariciye nazırı ile ilk görüşmemiz için Babıâli'ye gittiğimiz gün fark ettim. Kapıların önünde duran nöbetçi askerlerin arasından geçerken, geçmişin görkemini aradım: Eyerleri süslerle donatılmış gösterişli atlar, çok sayıda binek arabası, ekâbirin ileri geri koşuşturmaları, kılıçlarını şaklatarak oradan oraya gidip gelişleri... Abdülhamid gerçek bir Doğuluydu ve ihtişama çok önem verirdi. Otuz yıl süren saltanatı sırasında, ülkelerin diplomatik temsilcileri eksiksiz biçimde Padişah'ın cuma namazında hazır bulunurdu. Bu cuma günlerinde ordunun en iyi askerlerinden oluşan alaylar, sarayın en iyi atlarıyla, yabancı elçilerin önünde geçit töreni yaparlardı. Abdülhamid son günlerine dek, Türkiye'nin kahramanlıkları ve sahip olduğu bolluklarla onları etkilemeye çalıştı. Onun bu arzusunun Babıâli'deki etkinliklerin tümünde görebilirdiniz. Hatta, yokuşu tırma-

nan birisi daha yarı yolda, ekâbirin ve elçilerin atlı arabalarını ve zengin giysilerle donatılmış korumalarını görürdü. Sefa Bey tarafından kabul edildiğimiz o gün ise, tüm o gösterişten eser yoktu; tek görebildiğimiz, yürürken boğuk sesler çıkaran, yağlama, boyama ve –Türkiye’deki diğer şeyler gibi– tamire ihtiyaç duyan, eski ve yıpranmış bir-iki otomobildi.

Eski sistem tuz buz olmuş, bir daha asla geri gelmeyecek şekilde son bulmuştu. Onu bir masalmış gibi anlatmakla suçlanan ben, geri döndüğümde, mumların yerini elektriğin aldığı ve İstanbul’un gizemli figürlerinin, yerlerini peçesiz Müslüman kızlara, masalara oturup kâfir dedikleri insanların ülkelerinden gelen daktilolarla söylenenleri kâğıda geçiren, tezgâhların ardında durup malların satışını yapan kadınlara bıraktığı yeni bir sistemle karşı karşıyaydım. Masal ve şiir, nasıl süsleyeceğini bilmediği bu yeni âdetleri şimdilik bir köşeden izlemekle yetiniyordu.

Haremden misafir olduğum günlerinden kalan eski Türk arkadaşlarımdan hiçbirini göremedim. Ölmüş ya da çok sayıda yangından birinde evlerini kaybedince başka bir yere taşınmış olacaklar ki, adreslerine ulaşamamıştım. Bir olasılık da, Abdülhamid’in düşüşüyle birlikte servetlerini yitirmiş ve gizleniyor olmalarıydı. Türkler çok gururlu insanlardır. Onları yoksulluk içinde görmemi istemediklerinden olsa gerek, kendilerinden mahrum ederek beni daha zor bir durumda bırakmışlardı.

İçim hüznün dolu, uçup gitmiş günlerden hiç değilse küçük bir iz bulma umuduyla sokaklarda dolaşırken, bu yeni sistemi bir masal gibi anlatmam mümkün olmasa da en azından bir vakanüvis olarak aktarabilir miyim diye düşündüm. Gizemin büyüünden sıyrılıp sefillik ve bayağılığın sahte parlıtısına doğru yol alınan bir dönemde tarihe aktarmaya değer ne olabilirdi? Yine de, günler günleri kovalarken, geçmişin yasını tutan, bugünün Rip Van Winkle’ı olan ben, yaşlı ruhumun acısını hafifletmek için sözü mantığıma bırakmayı denedim:

“Geçmiş öldü” dedim kendi kendime. “Benim yokluğumda ölmüştü; şimdi ise vefasızlar onu çoktan unutmuş.”

İnsanlara geçmişin ne zaman ve nasıl öldüğünü sorduğumda, bana şaşkın bir ifadeyle bakıp, asla anımsamayanlara özgü bir kayıtsızlıkla yanıt veriyorlardı:

“Ha, bu söyledikleriniz çok, çok uzun zaman önceydi.”

Sonra da büyük bir hevesle geçmişten günümüze atlayıp, tramvayları ve elektrik ışıklarıyla Konstantinopolis’i çok daha gelişmiş bulup bulmadığımı, –“Coney Island”* stili cafcıflı yeni parklarıyla– Büyükada’nın adeta Paris’in küçük kuzeni gibi olup olmadığını soruyorlardı.

Diyelim ki öyle. Asla umursamadığım Paris’in, pejmürde bir akra-basının –kuzen bile olsa– nesi ilginç olabilirdi ki? O zaman, ruhum hâlâ gözyaşları içinde, geçmişe olan hasretimi teselliye çalışarak, bir cenaze arabasının peşindeki kederli insanlar gibi sokaklarda dolanıp durmaya devam ediyordum.

Derken bir gün, Geçmiş, tabutundan beni azarladı:

“Senin gibi mezarlıkta yaşayanlara bu dünyada yer yok. Ben gelip –her ne idiye– yapacağımı yaptım ve oradan ayrıldım. Benim gibi, şu anda –her ne ise– görevini yapan Bugün’e bak artık!”

Bunun üzerine, Geçmiş’in sözlerinden cesaret alan Bugün, yalvarırcasına şunları söyledi:

“Senin benden öncekine ağladığın gibi, benim de yasımın tutulduğu günler gelecek. Ama yaşayanlar, mezarlarında yas tutulmasındansa, yasadıkları sırada yakınlık ve sevgi görmeyi tercih ederler.”

Sonra ruhumun Geçmiş’e şöyle dediğini duydum:

“Seni çok sevdim ve asla solamayacağını düşündüğüm renklerle resimledim. Bugün’e gelince, ona verecek hiçbir renk, onu anlatacak hiçbir sözcük bulamıyorum.”

Geçmiş benimle alay etti, Bugün ise şöyle dedi:

“Sana her ikisini de ödünç verebilirim, yeter ki bana daha şefkatle bakma zahmetini göster.”

Ve adeta söylenenlerin doğruluğunu kanıtlamak istercesine, yumuşacık siyah ipekten modern çarşafını kuşanmış genç bir Türk kadını yürüyerek yanımdan geçti.

Yüzünü kapamaya yarayan şeffaf siyah peçe arkaya doğru öyle bir atılmıştı ki, tek kulağı üzerinde işveli işveli dalgalanışı insanı büyülüyor-

* ABD’de, Güney Brooklyn’de lunaparkı ve plajı olan bir ada –ç.n.

du. Kadın yalnızdı ve elinde bir şapka kutusu taşıyordu. Kıyafeti, yalnız oluşu ve şapka kutusu taşıması geçmişin gerçekten de çok gerilerde kaldığına dair kanıtlardı.

“Eğer bir süre benimle yürürsen” diye fısıldadı Bugün, genç kadını işaret ederek, “sana hem renk hem de sözcükler ödünç verebilirim”.

Mezarlık sokağının aşağısından, *Grand Rue de Pera*'ya dek genç kadını takip ettim ve orada, kadınları alışverişe kışkırtmak için yapılmış büyük mağazalardan birine girip iç kapılardan geçerek gözden kaybolmasıyla, günün bu saatinde neredeyse hiç müşterinin olmadığı bir dükkânda bir başıma kaldım. Girişin sağında, yüksekçe bir yerde kasiyerin masası duruyordu ve burada, az önce takip ettiğim kız gibi giyinmiş bir başka Türk kıızı oturuyordu; tezgâhın arkasında bana hizmet etmeye hazır bekleyen bir başkası ise diğer ikisinin bir kopyasıydı adeta.

Bir ona bir ötekine bakarken, bir an durakladığımda, beni peşinden sürükleyen kızın çıktığı kapı tekrar açıldı ve aynı kız kapıdan içeri girerek tezgâhın arkasına süzüldü. Ve üçü birden, iri siyah gözlerini merakla üzerime diktiler. Ne istediğimi sormuyor, sadece bekliyorlardı. Bunun üzerine, takip ettiğim kıza yaklaştım ve eskiden kalma, çokça unuttuğum, yarım yamalak Türkçe'mle, sordum:

“*Affedersiniz hanım effendi*, burası neresi ve siz burada ne yapıyorsunuz?”

“Türk kadınlarının işlettiği bir mağazadasınız” diye ürkekçe yanıtladı kız; bir uyurgezerle karşı karşıya olduğuna kanaat getirmiş gibiydi. “Bizler burada çalışıyoruz. Size nasıl yardım edebiliriz?”

“Burada çalışmak hoşunuza gidiyor mu?”

Kızlar tek kelime etmeden, soran gözlerle birbirlerine baktılar. Ciddi, sıkıntılı ve biraz da ürkmüş görünüyorlardı. Bir mayıs sabahı, şafak vaktine yakın, New Hampshire dağlarında koruluktan çıkıp arabamızın önüne fırlayan bir geyiği anımsattılar bana. Var gücüyle bizden kurtulmak isteyen, ama bunu nasıl yapacağını bilemeyen hayvan, minik kalbi küt küt atarak, uzun bir mesafe boyunca arabanın önünde koşup durmuştu. Bu kızlar da tıpkı o geyik gibi ürkmüşlerdi ve yolumdan çekilmeye çalışıyorlardı.

“Yirmi yıldır buradan uzaktaydım” diye açıkladım. “Bu süre içinde hepiniz birer yetişkin olmuşsunuz. Ben buradayken yüzleriniz örtülüydü;

sokaklarda yalnız yürümüyor, mağazalarda çalışmıyordunuz. Bundan hoşlanıp hoşlanmadığınızı öğrenmek istedim.”

Hiç, bir kış günü, aç minik kuşlara avuç dolusu ekmek kırıntısı sunarak, elinizden yemeye bir türlü cesaret edemeyip yine de size doğru yaklaşmaktan kendini alamayan bu hayvanları izlediğiniz oldu mu? İşte, kızların bana karşı davranışları da tıpkı bu minik kuşlarınkı gibiydi. Gözleri konuşmak istiyor, dilleri bunu reddediyordu.

“Mağazadan sorumlu olan hanım şu anda burada mı?” diye sordum.

“Hayır, hasta olduğundan evinde istirahatte” dedi kızlardan biri.

“Adresini alabilir miyim?”

Eski zamanların Türk kadınlarına özgü ağır ve vakur bir edayla, durumu birbirlerine danıştılar. Bu kızlarda olmayan şey, annelerinin çocuk su samimiyetiydi. Tezgâhın arkasındaki bu gencecik insanlar son derece ciddi ve çekingendiler. Sonunda kasadaki kız adresi bana vermeye razı oldu ve bir kâğıda, kusursuz ve okunaklı bir el yazısıyla yazdı.

Dükkân sahibesine, Fransızca olarak, oraya geliş nedenimi açıkladığım ve kendisini görmek için izin istediğim bir not bıraktım. Küçük bir gecikmeden sonra, kadından, o sırada hasta olduğundan hemen yanıt veremediğini bildirerek cana yakın bir dille özür dileyen ve bir gün 15:00 ile 17:00 arasında beni dükkânına davet ettiğini söyleyen bir yanıt geldi.

Kararlaştırılan gün ve saatte dükkâna vardığımda, dükkân sahibesini, büyük bir yazı masasının yarattığı ağır havanın bir aynayla hafifletildiği küçücük, sevimli bir odada otururken buldum. Odadaki üç iskemleden büyük olanında iyi giyimli, yaşlı bir kadın müşteri oturuyordu. Gözleri bu yaşına rağmen bir gençlik ışıltısıyla parlıyordu.

Dükkân sahibi masanın başında oturuyordu. Oturmamı söyledi. İş birkaç dakika sonra bitecekti. Ona Fransızca yazmış olduğumdan, Türkçe'yi anladığını bilmiyordu. Yaşlı kadınla konuşmalarına devam ettiler. Kadın ısrarla, 500 lira daha ödediği takdirde, elinde tuttuğu senedin tamamen ödendiğine dair bir makbuz verilerek hesabının kapanması gerektiğini söylüyordu.

Dükkân sahibi, aldatıcı bir uzlaşma havası veren nazik bir ağırbaşlılıkla, çıkarılan hesabın adil olduğunu, tamamen ödendiği zaman hesabın kapatılacağını açıkladı.

Zengin hanım, şuh bir edayla pahalı peçesinin katlarını düzelterek itirazlarını sürdürdü:

“Size çok büyük bir miktar ödeyeceğim. Bunun karşılığında kalan borcumun silinmesi gerekir.”

Dükkân sahibesi aynı tatlı ağırbaşlılıkla sözlerini tekrarladı:

“Size adil bir hesap çıkarıldı. Bugün ödediğiniz miktarın karşılığında şimdi size bir makbuz vereceğim; kalanı için de, kalan miktarı ödediğiniz gün makbuzunuzu alırsınız.”

Kadın zili çingırdattı. İnce uzun bir genç kız yanı başında beliriverdi:

“500 liralık bir makbuz hazırlayıp hanımefendiye getiriver.”

Kız başını sallayıp yanımızdan ayrıldı. Bu sırada zengin hanım itirazlarını sürdürüyordu.

Bu küçük odadaki kadınların ikisi de geçmişin, çocukluk döneminin kadınlarıydılar. Benimle aynı şeyleri biliyorlar, harem hayatının sığnağında duymaya alışkın olduğum, ağdalı bir Türkçe kullanıyorlardı. Ama şimdi iş konuşuyorlardı ve daha bundan birkaç yıl önce pencere kafesleri ardında gözden irak bir halde oturan şu kadın, misafirine en ufak bir taviz vermemiş, diğeri ise ödediği paranın karşılığı olarak makbuzdan başka bir şey alamamıştı.

Müşteri ayrılmak üzere ayağa kalkınca, dükkân sahibesi de onunla beraber kalktı ve eskiden olduğu gibi törensel bir biçimde vedalaştılar. Her ikisi de eğilerek parmaklarıyla önce dizlerine, sonra göğüsleri ve dudaklarına dokundular.*

Yalnız kaldığımızda, dükkân sahibesiyle Türkiye kadınlarının se-dirlere uzanarak kölelerin masajı ve çiçek banyosuyla vakit geçirdikleri günlerden konuşmaya koyulduk. Kadın derin derin iç çekerek:

“Türkiye için hazin günler yaşıyoruz” dedi.

Arap asıllı, uzun boylu ve gösterişli, anaç görünümlü bir kadındı. Belli ki gençliğinde çölün heybeleri ve göçebe hayatını çağrıştıran bir güzelliğe sahipti.

* Temenna veya temennah: Sağ eli aşağı indirip önce ağza sonra başa dokundurma biçiminde verilen selam –ed.n.

Nezaket icabı gerekli tüm sözler söylendikten sonra, “Size nasıl yardımcı olabilirim?” diye sordu.

“Tamamen sizin dininizden kadınların işlettiği bir dükkânın sahibi olmak gibi benzersiz bir fikir nereden aklınıza geldi, anlatır mısınız?”

“Bunu planlamamıştım. Ya aklımı kaçırarak ya da bir şeyler yapacaktım; bunu yaptım. Dünya Savaşı esnasında kocamla burada bulunan ailemi ziyarete geldiğimiz sırada, İttihat ve Terakki Partisi’nden askerler sabah erken saatlerde evimize, yatak odamıza girdiler ve kocamı tutuklayıp götürdüler. Üstünü giyinmesine bile fırsat vermediler.”

“Suçu neydi?”

“Hiçbir suçu yoktu. Kocam Araptı ve Jön Türklerin partisi tüm nüfuzlu Arapları tutukluyor, sürgün ediyor veya öldürüyordu. Mevsim kıştı, çok soğuk bir kış. Doğruca Talat’ın huzuruna çıkıp önünde diz çöktüm. ‘Benim zavallı kocam size ne yapabilir? Yaşlı biri. Politikayla hiç ilgisi olmadı. Hiç değilse onu görmeme izin verin. Bir ihtiyacı var mı, sorayım.’ Orada, öylece diz çökerek ağlayıp yalvardım. ‘Bırak ağlamayı’ dedi Talat. ‘Kocana hiçbir şey olmayacak. Onu bu öğleden sonra görebilirsin. Şimdi evine git.’ Koşa koşa gidip kocama iç çamaşırları aldım. Ben bunları yaparken onu sınır dışı ediyorlarmış. Kocam soğuktan ve kötü koşullar yüzünden, bir at arabasında yapayalnız öldü. Araba onu trene götürüyordu ve kocam öldüğü halde, arabacı onu trene bindirdi. İşte böyle.”

Yanaklarından süzülen yaşları sildi.

“Varlığımın çoğu elimden alınmış olsa da, beni çalışmaya iten şey yoksulluk değil. Her şeye rağmen, müşkül durumda değilim. Mal mülk sahibiyim. Aldığım kiralara geçimimi sürdürebilirim. Ama hiçbir şey yapmadan oturamazdım. Çok gözyaşı döktüm. Sonra gördüm ki, durumu benden de kötü olanlar vardı: Eşlerini, benim gibi ya da savaşta kaybeden kadınlar. Bu kadınları düşündüm ve onları düşünerek teselli buldum. Dükkânın hikâyesi böyle. Şimdi gelin, sizi kızlarla tanıştırayım.”

Toplam yirmi sekiz kız vardı: Dikiş dikenler, hesap işlerine bakanlar, tasarımcılar, frakları yapanlar ve nakış işleyenler. Kızların hepsi aynı tipte ve aynı sınıftandılar. Küçük memur çocuklarıydılar. Çoğu, yalnız kendilerinin değil, annelerinin, hem anne hem babalarının ve çoğunlukla er-

Türk mağazasında
çalışan tezgâhtar kız

kek kardeşlerinin de geçimini sağlıyorlardı; zira Türk kadınları o sırada, sıgıncı Rus hemcinsleri gibi erkeklerden daha çok çalışıyorlardı. Bunun nedeni, bir ihtimal, kadınlar için daha fazla iş olması ya da kadınların, Türk ve Rus erkeklerine oranla zor zamanlarda daha gururlu olmalarıydı. En azından Konstantinopolis'te durum böyle görünüyordu.

Bu genç kadınların hepsi de sessiz ve dokunaklı bir keder içindeydiler. Geçmişin Türk kadınlarından oldukça farklı bir biçimde, çok utançtılar. Cesaretle işlerini görürken, kendi dinlerinden kadınlar için yepyeni bir gelenek, yeni yaşam biçimleri yarattıklarının farkında değillerdi. Ve bu önemli işleri yürütmekten dolayı böbürlenmek yerine, adeta yaptıkları şeyin doğru olup olmadığından tereddüt edercesine, son derece alçakgönüllüydüler.

Onların birkaç kare fotoğrafını çekmek istediğimi söylediğimde, ormandaki geyik gibi kaçmaya hazır bir halde, güzel başlarını sallayarak "Hayır! Erkeklerimiz ne der sonra? Hayır, buna izin veremeyiz" diye tepki gös-

terdiler. Nihayet fotoğraflarının çekilmesine razı olduklarında ise yüzlerini örtmek istediler:

“Erkeklerimiz peçesiz fotoğraf çektirmemizden hoşlanmazlar.”

Erkekleri! Şu serbest günlerinde hâlâ erkeklerini düşünüyorlardı. Tüm Asya kadınları için önemi tartışılmaz olan yeni bir çağın öncüleri olduklarını göremiyorlardı. Tek bildikleri, korkunç koşulların onları evlerinin dışına iterek geçimlerini kazanmak zorunda bıraktığıydı. Onlara, ülkelerinin en kahraman askerleri olduklarını, Asya kadınları için, görkemli bir savaşın en ön saflarında çarpıştıklarını söyleseydim hiçbir şey anlamayacaklardı.

İşte, Doğu toplumunun bu alacakaranlık döneminde, erkekler yıkıcı kavgaların eski, yıpranmış yöntemlerini kullanmayı sürdürürken, kadınlar bilincinde olmadıkları bir asalet içinde, ellerinde taşıdıkları kalkınma feneriyle geçmişin enkazına ışık tutarak, bu enkazdan yeni bir Türkiye'nin doğmasına yardım ediyorlardı.

Bu genç kadınların hiçbiri Avrupa eğitimi görmemişti. Hepsi son yirmi yılda ortaya çıkmış olan Türk okullarına gitmişlerdi. Yabancılarla karşı, hepimizde var olan içgüdüsel bir güvensizlik içindeydiler. Bazıları evliydi, eşleri Anadolu'daydı; bazıları ise yine Anadolu'daki erkeklerle nişanlıydılar ve kimilerinin kısmetine, önceki ve şimdi sürmekte olan savaşlar yüzünden, kocaları olacak erkeklerin ardından ağlamak düşmüştü. Bazıları öyle korkunç bir keder içindeydi ki, bana da bulaşan bu kederle onlarla yalnızca fısıltıyla konuşmaya cesaret edebiliyordum. Buna rağmen hepsi de, nineleri yüzyıllar boyunca yalıtılmış bir yaşam süren kızlardan hiç beklenmeyecek bir cesaretle yaşamla yüzleşebiliyorlardı.

Bu kızların hiçbirinde erkeksi görünme hevesi yoktu. Pelerinleri ve peçelerini işveyle taşıyorlardı. Saçlarını kulaklarının üzerinde toplayışlarında, elçilikleri sık sık ziyaret eden zengin kızlarıninki gibi, çalışılmış bir umursamazlık seziliyordu. Alçak sesli konuşmalarına, öpülmeye hazır dudaklarında bir an görünüp kaybolan kaçamak gülücükler eşlik ediyordu. Aşırı utangaçlıkları ve soylarına özgü kibirleri, onlarla ilişki kurmayı çok güç hale getiriyordu. Bunlarda, bizim üst mevkilere gelmiş kadınlarımızın saldırganlığının zerresine rastlanmıyordu ve Arap asıllı, Avrupa eğitimi al-

Yazar eski döneme özgü
Türk kadın kıyafetiyle

miş dükkân sahibesi olmasa, onlarla yapmayı başardığım kısacık sohbet bile mümkün olmayabilirdi.

Birkaç defa, Türk kadınlarının özgürleşmesinin iyi bir şey olup olmadığını sorduğum bir kız, bana şu cevabı verdi:

“Bu soruyu biz de kendimize sık sık sormuşuzdur. Çoğumuz, sizin bağımsız dediğiniz kadınlardan olmaktansa, evli ve kendi evi, çocuğu olan bir kadın olmayı tercih ederiz.”

“Yine de insanın canının istediğini yapma özgürlüğü olması çok keyifli bir şey” dedim.

Kaçamak bir gülüş, bir yaz günü çakan bir şimşeğin zayıf ışığı gibi, dudaklarını ve gözlerini hafifçe aydınlatarak solgun yüzünü yalayıp geçti:

“Özgür mü? Özgür diyorsunuz, oysa bizler özgür değiliz. Günün belli saatlerinde burada olmak ve hoşlansak da hoşlanmasak da insanlara hizmet etmek, bize karşı her zaman nazik olmayan insanlara karşı daima şirin görünmek zorundayız.”

“Yine de hayatınızın akışını kendi kararlarınızla belirleyebilirsiniz” diye direttim.

Başını salladı. “Zenginler bunu yapabilir, ama...” Durdu ve ekledi: “Yine de, kısmet bu, değil mi?”

Son cümlesi konuşmaya nihai noktayı koymuştu. Sonuçta her şey kısmetti!

Dükkândan ayrılmadan önce, dükkân sahibi beni ve eşimi Büyüka-da’daki yazlık evinde bir öğle yemeğine davet edince, memnuniyetle kabul ettim ve sonraki pazar eşimle oraya gittik.

Burası, kadın ve erkeklerin evin ayrı bölümlerinde oturduğu zamanlarda inşa edilmiş, eski Türk evlerinden biriydi. Marmara Denizi’ne bakan yüksek bir tepedeydi ve yine eskiden olduğu gibi, bölümlere ayrılmıştı; ama erkeklerin yaşadığı kısım, diğer adıyla selamlık, kiraya verilmişti ve ev sahibemiz eskiden kadınlara ait olan bölümde yaşıyordu.

Öğle yemeği taraçada yendi; bu arada ev sahibi durmadan, öğünün yeterince zengin olmamasından dolayı özür diliyordu. Yemekte her biri göz dolduran 12 çeşit yemek vardı. Hepsinden azar azar yediğimiz halde, sonunda daha fazla yiyemeyeceğimizi söylemek zorunda kaldık; zira en azından Amerikalılar için, yemek kapasitesinin bir sınırı vardı.

Masada, evin hanımının yanında büyümüş olan, kocasının erkek torunu ve hafta sonunu orada geçiren yeğeni de vardı. Yeğen, Amerikan YWCA’da İngilizce ve stenografi eğitimi görüyordu. Etrafımız çiçekler ve aşağı bahçede büyüyen meyveli dut ağacıyla çevrili; iki gencin kendi gelecek planlarından, ev sahibinin geçmişten konuştuğu; masaya yirmi yıl önceki gibi kölelerin değil, küçük bir hizmetçinin hizmet ettiği ilginç bir yemektir.

“Eski düzen her bakımdan kötü değildi” dedi evin hanımı, “ama pek çok kötü yönü de vardı. Örneğin benim durumumu düşünün. Kocamın ikinci karısıydım ve ondan çok daha gençtim. Avrupa eğitimi almıştım ve bir sürü hayalim vardı. Oysa, içinde yaşadığımız düzen onunla ortak bir yaşam sürmemi engelliyordu. Öğleden sonraları giyinip onu karşılamaya hazırlanır, kışları oturma odasını çiçeklerle doldurur, yazları ise akşam yemeğini bahçede hazırlardım. Sonra da gelip benimle sohbet etmesi için onu beklerdim.

Sık sık arkadaşlarıyla birlikte gelir, böylelikle benim tüm planlarımı da mahvetmiş olurdu; zira arkadaşlarını ağırlayamaz, onlarla birlikte oturmazdım. Gözden kaybolup kafesli pencerelerin ardına gizlenmem, onların sohbet ederek vakit geçirmelerini oradan izlemem gerekirdi. Kadınların yaşadığı bu hayat yalnızca boğucu değil, aynı zamanda küçük düşürücüydü.

Şimdi durum farklı. Elbette her şey toz pembe değil ve özgürlüklerini kötüye kullanan pek çok kadın var. Ama varsın olsun, ne çıkar bundan? Sonunda kendimizi bulacağız. Hatalar yapacağız elbette, ama doğruları da böylelikle öğreneceğiz.”

Oraya vardığımızda bizi önce, adını bilmediğim bir tür söğüt ağacının altında ikisi tamir görmüş, biri ise iskeletten ibaret üç peykenin bulunduğu büyük bir bahçeye almışlardı. Ev sahibemizin, eşimle benim iyi durumdaki peykelere oturmamız için gösterdiği olağanüstü ısrarlı tutum karşısında hayır diyemediyssek de, biz öyle rahat otururken, onun gibi iri yarı bir hanımın bir peykenin iki kaburgası üzerinde her an düşecekmiş gibi tünemesini seyretmek ikimiz için de çok rahatsız ediciydi.

Eve girdiğimiz zaman, kapılardan her geçişimizde eşimin bizim önümüzde olmasına dikkat ediliyordu. Onu masanın baş köşesine oturttu- lar ve yemek sırasında ilk servis daima eşime yapıldı.

“Kuran’da yasaklandığı” için şarap ikram edilmedi; ancak, belli ki Peygamber’in dikkatinden kaçmış nefis bir bira geldi.

Yemek sona erdiğinde artık samimiyeti ilerletmiştik; bahçeye dönmek üzere ayağa kalktığımızda, eşim Kenneth Brown evin hanımına şöyle dedi:

“Şimdi bir Amerikan devrimi yaşayacağız. Siz içeri benim önüm- den gireceksiniz. Ayrıca da, ben rahat peykeye kurulurken, siz kırık olanın- da oturmayacaksınız. Kısacası, Amerikalı bir kadın gibi davranacaksınız.”

Belki de Türk kadınlarının kanlarına işlemiş uysallıklarından dola- yı, ev sahibemiz eşimin yapılmasını istediği tüm değişiklikleri itirazsız ka- bullendi; hatta bu değişikliklere boyun eğmesini gerektiren yeni konu- mundan biraz da hoşlanmış gibiydi.

Bize mülkünü karış karış gezdirdi: Geniş bahçelerle çevrili, uzakta Anadolu kıyısının görüldüğü muhteşem manzarasıyla üç ev. Bu bahçeler

geçmişte ne de güzeldiler kim bilir. Şimdi bile, lavanta çiçeklerinin çevrelediği şu halleriyle büyüleyiciydiler.

Kadın, dur durak bilmeyen girişimci bir ruh taşıyordu. Tamamen Türk kadınlarının işlettiği başarılı bir mağaza kurmak onu tatmin etmemiş olacak ki, şimdi de üç evini, yalnızca gelir getirecek bir yatırım olmakla kalmayıp, aynı zamanda kendi milletinden daha fazla kadına iş imkânı yaratacak bir hasta bakımevine dönüştürmeyi planlıyordu.

“Allah onları hemşire olarak yaratmış” diyordu “çünkü, insanlarla ilgilenmeyi, onlara özenle bakmayı çok severler. Yaşamlarını faydalı bir işe adanmak, hem kendilerine, hem de başkalarına hizmet edebilmek için yarıp tutuşan ne çok kadın olduğunu bir bilseniz...”

Şimdi yönümüzü, dalları oturduğumuz sedirlere uzanan ağaca doğru dönmüştük. Etrafımız lavantalarla kaplıydı.

“Sizinle tanışması için iki arkadaşımı davet etmiştim; işte şu anakız” diyen ev sahibimiz tepeye tırmanmakta olan beyaz giysili iki figürü işaret etti. Peçesizdiler, ancak giyimleri, diğer yönleriyle, eskiden yaygın olan gösterişsiz tarza uygundu.

Evin hanımı onları kapıda karşılamak üzere önden giderken, biz de ağır adımlarla onu izledik. Birden bir sorun olduğunu fark ettim. Yeni gelenler kapıda durmuşlar, daha yaşlı olan sıkıntılı bir sesle konuşuyordu.

“Ah, ne yapacağım şimdi? Ne yapacağım?” dedi telaşla.

“Seni temin ederim ki çok hoş bir bey” dedi ev sahibimiz ayıplar gibi.

“Ama kocam ne düşünür, ne der, ne yapar sonra?”

Ev sahibi beyazlar giyinmiş olan ufak tefek hanıma yatıştırıcı sözler söylemeye devam ederken, kadın bir yandan itirazlarını sürdürüyor, bir yandan da kızının ardı sıra bize doğru yaklaşıyordu.

Ufak tefek hanımı bu kadar endişelendiren şeyin eşimin varlığı olduğunu hemen fark ettim; Türk hanımlarla tanışmaya iyice alışmış olan eşim ise, böylesine huzursuz edici bir etkisi olabileceğini asla tahmin etmediğinden, son derece rahattı.

Bu tek taraflı rahatsızlığın ortasında gerçekleşen tanışma merasiminden sonra tekrar ağacın altına gidildi ve eşim, yeni gelenlerin şaşkın bakışları altında, yine iskeleti kalmış peykede oturmayı seçti.

Kız, Kenneth Brown'a:

"Daha önce hiç bir Türk hanımla tanışmadınız, değil mi?" diye sordu.

"Ah, tabii ki tanıştım, hem de pek çoğuyla."

"Biz" diye çırpındı anne "daha önce, kocamın en büyük kardeşi dışın-da hiçbir erkekle konuşmamıştık. Kocamın diğer erkek kardeşleriyle bile."

Kenneth Brown:

"Eh, tanıştığımıza memnun oldum" dedi neşeyle. "İşte, gördüğünüz gibi kimseyi ısırıyoruz."

Anne biraz utanmış gibi güldü; ancak çok geçmeden ana-kız iyice rahatladılar; öyle ki, daha önce itiraf etmemiş olsalardı, tavırlarından, bunun onlar için yepyeni bir deneyim olduğunu kimse tahmin edemezdi.

İki kız kardeş gibi görünüyorlardı. Kız on yedi-on sekizinde, uzun, ince ve narin yapıydı; soyunun kadınlarına has düşük omuzları, açık kah-verengi güzel gözleri, ona hoş bir hava katan kemerli bir burnu vardı; çok çekiciydi. Anne kırk yaşlarındaydı. Bu yaşına rağmen minyon yapısını korumuş nadir Türk kadınlarından.

Görgü ve terbiyeleriyle dünya kadınlarıydılar. Kız Fransızca ve İngilizce'yi kusursuz konuşuyordu; ikincisini bir arkadaşı yardımıyla, kendi kendine öğrenmişti. Annenin tek yabancı dili, eğitimlilerin evrensel dili olan Fransızca idi. Her ikisi de hoş bir mizah duygusuna sahiptiler ve ürkekçe de olsa ileri fikirlere açıktılar. Zira, ilerleme fikri onların yalıtılmış adalarına dek ulaşarak, erkeklerinin geçen yüzyılın uyuşukluğu içinde tutmaya çalıştıkları beyinlerine sızmayı başarmıştı.

"Elbette, bir şekilde bu durumdan kurtulmayı başaracağız" dedi anne. "Şu sıralar kendimizi iki farklı döneme uydurmaya çalışıyoruz. Örneğin, benim kocam Türklerin yaşam biçimlerini değiştirmeleri gerektiği görüşünü inatla reddediyor. İleriye değil, geriye gitmek istiyor; hatta en küçük kızımı da bu kızımı eğittiğim gibi eğitmeme izin vermiyor bile."

"Babama göre ben acınası bir durumdayım" diye ekledi kız, "çünkü piyano çalmayı seviyorum ve Avrupa edebiyatını çok iyi biliyorum. Kız kardeşimin de aynı şekilde mahvedilmesine izin vermeyeceğini söylüyor."

"Küçük kızıma yabancı bir mürebbiye tutmama razı olmuyor" diye konuşmasını sürdürdü kadın. "Kızım on yaşına geldi, yabancı dil dersleri-

ne tam da şimdi başlaması gerekirdi. Kocama karşı gelemem, ama çocuğuma karşı da sorumluluklarım var. Kızımı Türkçe'den başka bir dil bilmeyen biri olarak yetiştirirsem, ona haksızlık etmiş olacağım.”

“Madem ki mantıksız davranıyor, ona karşı gelmen şart” diye tepki gösterdim.

“Annem yapmaz” diye araya girdi kız. “Ben evlendiğim zaman, kocamın hatalarını annemin babama yaptığı gibi sineye çekmeyeceğim.”

“Kocam mantıksız olduğu kadar, tutarsız da” dedi kadın. “Küçüğü katıksız bir Türk kızı olarak tutmak istediğini söylüyor; oysa, artık eskisi gibi bir sürü hizmetçimiz olmadığından, gazetesini alması için bakkala onu yolluyor. O yaştayken bu kızımın böyle bir şey yapmasına asla izin vermezdi. Yok, yok, bu sistem işlemiyor artık. Oradan buradan yamayıp ömrünü uzatmaya çalışmak delilik!”

Akşam oluyordu. İki kadınla geçmiş günlerin iyi ve kötü yönlerinden söz ettik. Bu sırada kız da, eşime Amerikan örf ve âdetleriyle ilgili meraklı sorular yöneltti:

Amerikan kadınlarının çok fazla sevgili değiştirdikleri doğru muydu?

Eşim güldü. “O ilişkiler galiba senin düşündüğün kadar ciddi değil. Bundan canlarının yandığını sanmam.”

“Yaa?..”

Yanıt onu rahatlatmış görünmekle birlikte, özgür kadınlar için ilişkilerin böylesine önemsizleştiğini öğrenmek, kızda belli belirsiz bir hayal kırıklığı yaratmış gibiydi.

Bu sırada anne, usulca öne doğru eğilip kızın oyuk yakalı elbisesini ve güzel boynunu gözler önüne seren, geriye kaymış çarşafını düzeltti.

Kız, kadınların Türkiye'deki hemcinslerinin ancak rüyalarında görebilecekleri kadar çok sayıda ayrıcalığa ve özgürlüğe sahip olduğu uzak ülkeye doğru maceralı bir keşif yolculuğuna kendini kaptırmış konuşurken, çarşafı yine güzel boynundan kaydı ve kadın bir kez daha öne eğilerek, onu usulca kızın çenesinin altına çekti.

Kız, ne çarşafın açıldığını, ne de annesinin onu düzeltme çabalarını fark etmiş gibiydi; bu şekilde, ara sıra kayan çarşaf tetikteki anne tarafından düzeltilirken, kız heyecanla sohbetine devam etti.

Fiziksel kusursuzluk ve yetilere Eski Yunanlılar kadar büyük bir aşk ve hayranlık duyan Kenneth Brown, Osmanlı kadınlarının spor ve atletizmle uğraşmalarını salık verdi:

“Siz Türk kızları bunlarla ilgilenmelisiniz. Senin böyle eğik durman gerekir. Dik oturup alçak topuklu ayakkabılar giymelisin. Yürüyüşe çıkarken bile ayağınızda taşıdığınız o korkunç topuklarla bağımsız olmayı nasıl beklersiniz ki?”

Vapurumuzun kalkış saati geldiğinde, yeni dostlarımızı bekleyen zorlu sorunların ancak yarısını konuşabilmiştik. İşin doğrusu, onlardan ayrılacağımız için üzgündük. Daha önce yabancı hiçbir erkekle tanışmamış olan bu iki kadın, bu öğleden sonra kendilerini içinde buldukları nahoş duruma rağmen, bırakıp gitmeyi istemediğimiz, neşeli ve samimi bir dostluk atmosferi yaratmayı başarmışlardı. Evin hanımı ve bu kadınlar öyle zekiydiler ve karmaşık sorunlara bir şekilde çözüm üretme konusunda öyle büyük bir azim içindeydiler ki, mümkün olsa, onlarla çok daha uzun süre sohbet etmeyi isterdik.

Hep birlikte bizi kapıya kadar geçirdiler. Kenneth Brown, genç kızla el sıkışırken şöyle dedi:

“Unutma, dik duracaksın, alçak topuklu giyeceksin. Atletizme başlamayı da ihmal etme.”

Kız, berrak kahverengi gözlerini ona dikerek yanıtladı:

“Bu şimdilik mümkün değil. Ama belki bir gün Amerika’ya gelirim; o zaman bana bu konuda yardımcı olursunuz.”

En azından bu kız bir Rip Van Winkle değildi.

YAŞLI BİR HANIM İÇİNİ DÖKÜYOR...

İlkbahar yavaş yavaş yüzünü gösteriyordu: Nazlanarak gelişiyse insanın yüreğini sevinçle dolduran, aylarca toprağı ısıtan ılık güneşle doğayı taptaze yeni bir dirilişe hazırlayan, Konstantinopolis'in büyüleyici baharlarından biri daha.

Artık geride kalmış olan debdebeli günlerde, gerek göz kamaştırıcı Bizans İmparatorluğu'nun bu topraklarda hüküm sürdüğü bin yüz yıl boyunca, gerekse görkemli Osmanlı İmparatorluğu'nun ihtişamını sergilediği yüzyıllarda, bahar mevsimi imparatorluk tahtının en göz kamaştırıcı mücevheriydi.

Bizans'ın ve Osmanlı'nın yerle bir olmuş imparatorluklarının kalıntıları arasında, baharın gelişi bugün hâlâ eskisi kadar zarif ve güzel. Değişmeden kalan tek şey o ve artık onunla bezenmeye layık bir taht kalmamış olsa da, gelip sert kışlara karşı sürgülenmiş kapıları açarak tertemiz havayı evlerimize doldurabilir. İnsanlar sevinçle dışarı koşarak onun şifa veren nektarından güç alabilirler. Baharın getirdiği bu mucizevi hava olmasa, Konstantinopolis, uzun yıllar önce kendi pisliği içinde yok olup gitmiş ya da bugün Türk, Rum ve Ermenilere eklenen yüz on bin Rus sığınmacıyla ölümcül bir salgının pençesine düşmüş bir yer olabilirdi. Oysa yedi tepe üstüne kurulu Konstantinopolis, ezelden beridir eteklerini yalayıp duran Boğaz'ın arındırıcı suları ve Karadeniz'den eserek mikropları ve kokuları Marmara'ya üfleyip uzaklaştıran rüzgârları sayesinde, tüm kalabalığına rağmen, hâlâ sağlıklı bir şehir. Münferit bulaşıcı hastalık vakaları olsa da, birkaç can aldıktan sonra kendi kendine yok olup gidiyor. Burası, dünyada sağlığın hastalıktan daha bulaşıcı olduğu tek büyük şehir adeta.

Az önce buradaki Ruslardan söz ettim: Sayıları yüz binden fazla. Konstantinopolis'e erişmek için yüzyıllarca mücadele ettikten sonra nihayet buraya ulaştılar. Bunun için türlü dolaplar, entrikalar çevirdiler; bu şehre ulaşmak adına dini, milliyetçiliği, gereken her şeyi kullandılar ve sonunda buradalar işte! Hristiyanların katledilmeleri onlar için bu büyük oyu-

nun bir parçasından öte bir anlam taşımıyordu. Katledilmeleri umuduyla Ermenileri yöneticilerine karşı ayaklanmaya kışkırtmak için ajan provokatörlerini yolladılar ve her galeyana gelinip kan döküldüğünde, kendilerini Konstantinopolis'e bir adım daha yaklaşmış hissedene Ruslar durumdan hoşnut, ellerini ovuşturdular. Yunanlıları yeri geldiğinde cesaretlendirip yeri geldiğinde dizginlediler; Bulgarları isyana kışkırttılar; Balkanlar'ın da ima karışıklık içinde olmasını sağladılar. Böylelikle Rusya, yavaş yavaş ilerleyen dev bir örümcek misali ağlarını örerek Konstantinopolis'e her gün biraz daha yaklaşmayı başaracaktı.

İşte şimdi buradalar! İşgalciler gibi bayrakları, trampetleri ve top ateşleriyle değil; dilenciler, serseriler olarak, paçavralar içinde, aç susuz, kendi yurttaşlarının zulmünden kaçarak geldiler. Eskiden tir tir titreyerek Ayasofya'nın kutsal mihrabı altına sığınan Eutropios* gibi, kaçak, evsiz ve baldırı çıplak bu insanlar da aynı mabedin gölgesine sığındılar. Ve nasıl ki Bizanslılar zamanında Eutropios'un hayatını kurtaran şey, Ioannes Hrisostomos'un benzersiz belagatı olduysa, bugün de Rusların hayatta kalmasını sağlayan, Fransa, İngiltere ve Amerika'nın yardımları, yani kutsal Kızılhaç'ın hayırseverliğidir. Tarihte ilahi adaletin bundan daha iyi bir örneğini bulamazsınız. Rusya, yüzyıllar boyunca komşusu Türkiye'yi temelinden yıkmak için elinden gelen her şeyi yaptı. Bu Hristiyan ülke komşusunu kendisi gibi sevdi mi? Hayır, tam tersine dinini, komşusunu parçalamak için siyasal bir araç olarak kullandı.

Türkiye güçsüz düştü, ama kendisi de yağmalanan, harap edilen ve açlık içinde kıvranan Rusya'nın en değerli insanları buraya dilenci olarak geliyor; bu insanlar, ellerindeki bir iki parça mücevheri satmak için şehrin sokaklarında umarsızca dolaşarak Amerikan hayır cemiyetinden günde bir öğün yemek alıyorlar. Geceleri, gerili iplere asılan incecik kumaşlarla bölmelere ayrılmış odalarda dört, altı, hatta sekiz aile bir arada kalıyor. Çalışabilecek durumda olanlar çalışıyor; mücevheri olanlar satıp, paraları bitene

* Doğu Roma İmparatoru Arkadios döneminde (395-408) konsüldü. Konsüllüğe atanan ilk hadım olan Eutropios 399'da bu göreve getirildi. Kısa zamanda gözden düştü. Patrik Ioannes Hrisostomos'un araya girmesiyle katledilmekten kurtulduysa da daha sonra öldürüldü -ç.n.

dek keyfini çıkarıyor; kalanı da gülüşünü ve gençliğini pazarlayarak şehrin ayıplarına katkıda bulunuyor. Ne zaman Rusların gözlerine baksam, bir yandan derin bir keder duyarken, bir yandan da bunu hak ettiklerini düşünmekten kendimi alamıyorum. Elbette ki keder önce gelmeli; zira vicdansız bir devletin günahlarının cezasını çoğunluğu soylu, masum insanlar çekiyor; Rusların donuk bakışları, kelimelere dökülmeyen tarifsiz bir acıyı ve umutsuzluğu anlatıyor.

Buna rağmen, Eski Dünya gereken dersi çıkarmamış olmalı ki, hâlâ karşılıklı siyasi entrikalardan geçilmiyor ve Asyalılar, tökezleyen her güçlü lideri sevinçle izleyerek başkalarının yıkımından kendilerine fırsatlar yaratma umudunu besliyorlar; oysa başarılı olmaları durumunda elde edecekleri kâr, döküntülerden kendine değerli bir şeyler bulmaya çalışan bir hurdacının önemsiz kazancından daha büyük olabilir mi?

Ama Konstantinopolis'te yaşam, Ruslardan önce nasıl ise şimdi de aynı. Bu güzel şehir, MS 4. yüzyılda Büyük Konstantin tarafından yeniden adlandırıldığı andan itibaren, sonsuza dek nasır bağlamış gibi. Hatta, bu duyarsızlığı, acıya karşı kayıtsızlığı onun en belirgin özelliği. Bu sokaklarda Roma ve Paris'tekinden çok daha fazla kan döküldü. Başka hiçbir şehir bu kadar sık kuşatma yaşamadı. Burada hanedanlıklar, dalgalarla kıyıya vuran çakıl taşları gibi belirip yok oldular. Romalı, Yunanlı, Türk: Onun için hepsi birdi. Har vurup harman savuran hükümdarlar, ayaklanan kalabalıklar, katliamlar, aynı anda elli bin evin kül olduğu yangınlar...

Konstantinopolis'in tarihi bir kâbusu andırır. Kadınlar kâh asil kâh alçakça rollere soyundular; erkekler başka hiçbir yerde görülmedik günahlar, cinayetler işlediler; öte yandan, unutulmaz söylevlerin verildiği, şaşırtıcı yiğitliklerin sergilendiği de oldu.

Konstantinopolis, ister limanlarına demirleyen gemilerden günde altı milyon frank geçiş resmi alan eflatun elbiseli dünya imparatoriçesi olsun, isterse Galata Köprüsü'nden geçenlerden alınan geçiş parasına muhtaç bir dilenci, olup biteni asla umursamadı. Güzel ve sefahat düşkünü bu şehir, yarınını hiç düşünmeden, kurtuluş için önüne çıkan fırsatları kumara yatırdı. Ve tarihinin hiçbir döneminde, 1921'de olduğu kadar sorumsuzca bir kumara girmede. Türkler bu son şanslarında iyice paniğe kapılmış

Eskiden Eutropios'un, şimdi de Rus sığınmacıların gölgesine sığındıkları Ayasofya

görünüyorlardı; öyle yüksekte atıyorlar, öyle vahşi hayaller kuruyorlardı ki! Yunan ordusunun yenilmesi, Balkanlar'ın yeniden fethi ve ardından da Avrupa'nın işgalini kapsayan sürecin başlangıcı olacaktı. Önemli mevkideki bir Kemalist, zafer edasıyla bana şunu söyledi:

"Padişah için savaştığımız zamanlarda, Viyana kapıları önünde durmuştuk. Şimdi ise, milli ideallerimiz ve Avrupa'yı ezecek olan Turancılık hareketi için savaşıyoruz ve Viyana kapıları bizi durduramayacak." Sonra güler ekledi: "Son Avrupa savaşı, o kapıları bize gerek kalmadan yıktı zaten."

Gençler savaşmaktan başka bir şey konuşmuyor, yaşlılar ise, gençlerin kurduğu entrikalarla yeniden gençleşiyorlar. Size Dilara Hanım'ı anlatmak istiyorum. Bu hanım eskilerin dilini konuşuyor. Fikirleri de, eski iktidar sahiplerinin fikirleri.

Dilara Hanım benim eski dostlarımdan biri değil. Onunla geçenlerde bir başka Türk hanımın evinde tanıştım. Türkiye hakkında bir kitap ya-

zacağımı öğrenince benimle ilgilendi. *Haremlik* adlı kitabım hakkında “Bizim eski düzenin iyi yönlerini anlatan, bildiğim en iyi yazar sizsiniz” deme inceliğini de gösterdi. Jön Türklerin kökünü kazımış olmakla gururlandıkları bir sistemi yücelttiği gerekçesiyle kitabı paramparça etmek isteyen genç neslin fikirlerine son derece zıt bir yorumdu bu.

Dilara Hanım çok yaşamış, olanlara çok kafa yormuştu. İğneleyici bir konuşma tarzı vardı. Kullandığı sözcükler öylesine keskindi ki, konuştuğunda adeta etrafa parfüm kokusu yayıyordu: Bu koku, olağanüstü bir nefret beslediği İttihat ve Terakki Komitesi’nden söz ederken, zehirli otlardan yapılmış bir parfümünki gibiydi.

Beni, eşimle birlikte evindeki akşam toplantılarından birine davet etti. Öğrendiğimize göre, bu çok büyük bir onur ve istisnai bir durummuş; zira bu hanımın Avrupalı ve Amerikalıları evine davet ettiği pek nadirmiş; üniformalı işgalcilerin evinin basamaklarını çiğneme hürmetsizliği göstermelerine ise asla izin vermezmiş.

“Ama onlarla görüşebildiğim, onları aşağılayabildiğim ortamlara girmekten geri kalmam” diye ekledi ve hınzırca bir neşeyle, “Konstantinopolis’e fatihler gibi girdiklerini” şişinerek söyleyen Fransız subayına bir arkadaşının verdiği cevabı aktardı:

“Fatihler gibi mi? Ah! Bense sizin kente haşarat olarak girdiğinizi düşünmüştüm.”

“Fatihler!” diye alaycı bir tonlamayla sürdürdü konuşmasını, “Zorla ülkeye girmeye kalkıştıklarında Çanakkale Boğazı’nın dibine gönderdiğimiz ve orada çürüyen gemileriyle ve bedenleri toprağımıza gübre olan ordularıyla ne fatihler ama! Onlar bizi mahvetmeden, biz onların icabına bakacağız.”

Boğaz’a doğru, büyüleyici ve sarhoş edici bir yolculuğun ardından, evinin salonuna girdiğimizde, içerisinin Arap, İranlı, Suriyeli, Türk ve birkaç Rumdan oluşan misafirlerle dolu olduğunu gördük. Misafirler, orada bulunmamıza bir açıklama getirmesini ister gibi, önce bize, sonra da ev sahibemize baktılar.

“Bu hanım bizden biri” dedi kadın. “Yıllardır bizi savunuyor.”

Mücevherli, kırış kırış ellerinden birini eşime, diğerini bana doğru uzatarak bizi yanına oturttu. “Sizi evimde ağırlamaktan mutluluk duyuyo-

rum” dedi ve bu sözüyle, misafirlerle aramızdaki resmi havayı dağıtmış oldu. Kadının giysisi dökümlü ve zarif, eski Osmanlı stiliydi ve başına pahalı, beyaz bir yaşmak örtmüştü. Bana sorarsanız, bu beyaz dantel örtüyü ona ya-kıştığı için  rt nm şt ; yoksa, Muhammed’in kadınlara, erkekleri baştan çıkarabileceği gerekçesiyle saçlarını  rtmelerini emrettiğinden değil.

Kendimizi son derece Batı usul  bir çay partisinde bulmuştuk. Dilara Hanım’a, biraz şakayla karışık, bu konuda bu kadar İngiliz davrandığına göre neden bir adım daha ileri gidip onlar gibi kendi çayını fincana kendisinin koymadığını sordum.

“Yoksulum diye, kendime ve konuklarıma benim mi hizmet etmem gerekiyor?” diye sordu; sesi *sitronella** kokuyordu. Kendini yoksul olarak görüyordu, çünkü eski günlerdeki gibi şımarık, savurgan bir yaşam sürdürmeye gücü yetmiyordu artık. İki Türk hanım, bana onun hakkındaki fikirlerini söylemişlerdi. Biri ondan nefret ediyor, diğeri ise onu taparcasına seviyor ve ondan çekiniyordu. Bu ikisinden yola çıkararak, Dilara Hanım hakkında çok az şey söyleyebilirdim. En iyi olduğu zamanlar, soruların kendisini kızdırdığı anlardı; böyle durumlarda, sözleri bir baharatçı d kk nındaki kadar zengin kokular yayıyordu.

Yüzünün geçmişte kalan güzel halini göz önüne getirebilmek kuvvetli bir hayal gücü gerektirse de, söylendiğine göre, gençliğinde gösterişli bir güzelliğe sahipti. şimdi hatları keskin ve sertti; yine de dantel örtüyü başına  rt ş , kafasını kullanışı ve gözlerine sürme çekişi, bir zamanlar erkeklere hükmettiğini anlatmaya yetiyordu.

O  ğleden sonra tanıştığımız insanlar, bizde Asyalılara karşı bir korku uyandırdılar; yine de Asyalıların gerçek düşüncelerini öğrenmiş olmaktan memnunduk. Sohbet hep genel konular üzerineydi; konuşmalar yer yer mantıktan uzak d ş  de çok ateşliydi. Dilara Hanım herkesten az konuşuyor, konuştuğunda da sohbeti hemen bugünden alıp geçmişe götürüyordu. Bizi yanına oturttuktan sonra o kadar az ilgi gösterdi ki, yemekle-rimizin bitip bitmediğiyle bile ilgilenmedi. Bu işi hizmetk rlarına bırakmıştı. Bu kadına kendinden ve kendi yaşadıklarından söz ettirebilsek ne

* Merhem, parfüm ve sabun yapımında kullanılan ve kokulu bir ottan çıkarılan yağ – .n.

kadar ilginç olurdu diye düşündüm. Ama yapar mıydı bunu? Onun gibi kadınlar kendilerinden, hatta zaferlerinden bahsederler miydi?

Birden, konuşulanlarla tamamen ilgisiz bir biçimde, bana doğru eğilip alçak sesle şöyle söyledi:

“Buradaki hiç kimse, *Child of the Orient* [Doğunun Çocuğu] kitabınızı şimdi okumasın. Sizler gittikten sonra gençlerin bu kitabı okumalarını söyleyeceğim. İşgalciler de, senin saygıdeğer Amerikalıların da, biz Türklerin siz Yunanlılardan nefret etmesi için ellerinden geleni yapıyorlar ve kitaplarını yanlış tanıtıyorlar.”

Söyledikleri doğrudu; oysa eğitilmiş Türkler (nefretle dolu Jön Türkleri saymazsak) Yunanlılardan nefret etmiyorlardı. Tam tersine, Yunanlılar ve Türkler bir araya geldiklerinde, Türklerle başka hiçbir milletin paylaşmadığı sıcak bir ortam oluşuyordu. Paradoks gibi görünse de, Türkleri Yunanlılardan daha fazla anlayan ve seven başka hiçbir millet yoktur. Yunanlıların Türkler tarafından yönetilmek istememeleri, başka koşullarda da onlardan hoşlanmadıkları anlamına gelmiyor. Türkler, herkesin bildiği gibi, kötü yöneticiler olduklarını ispatladılar; ancak bu yönetim altında en fazla zarar görenler de yine Türkler oldu. Eğitimsiz bırakıldıkları gibi, yaşamı biraz olsun uygarlaştıran her şeyden de mahrum kaldılar. Yunanlıların kendileri de bunu söylüyor ve Yunanlılarla Türklerin birbirlerine olan sempatisini yabancılar akıl almaz buluyor. Amerikalılar ve diğer yabancılar, Yunan soyundan geldiğim ve benim ulusumla onlar arasında süren bir savaş olduğu için Türklerin bana güvenmeyeceğini söyleyip durdular; oysa, günlük yaşamda onların bana Avrupalı ve Amerikalıların çoğundan farklı bir gözle baktıklarına şahit oldum. Bir keresinde Eğitim Bakanı Raşit Bey şöyle demişti:

“Yabancılar, bizim birbirimize olan sempatimiz gibi incelikli bir şeyi anlatmak için vaktini ziyan etme. Bu yabancılar çok ileri, ama bir o kadar da kalın kafalılar. Bizi siz anlarsınız. *Onlar* asla anlayamaz.”

Dilara Hanım *Child of the Orient*’le ilgili sözlerinden sonra, mücevherli elini benimkinin üzerine koyup konuşmasına devam etti:

“Neden, buradaki bazı Amerikalılar, ısrarla size güvenmememizi söylüyorlar? Siz Amerika’yı hep översiniz.”

Aşağı Pera'nın yoksul bir mahalleesindeki cami

“Çünkü buradaki Amerikalıların, Türkiye'nin Amerikan mandasına girmesi dileğini paylaşıyorum.”

“Neden?”

“Birinci nedeni, bizi istemeyişiniz. İkincisi, bunun Amerika için de korkunç bir şey olması.”

Bu sırada dikkatimiz, Fransa yönetimi altındaki Suriye'nin kötü durumunu hakkında ateşli bir tartışmaya girmiş olan diğer konuklara yöneldi.

“Bize Senegalliymişiz gibi davranıyorlar” dedi bir Suriyeli, “ama, size şunu söyleyeyim, incecik bir fidan sonbahar rüzgârına ne kadar dayanabilirse, Fransa'nın bize direnci de o kadar olacak.”

Dilara Hanım bana dönerek “Siz şimdi tüm bunları yazıp bizimle eğlenirsiniz” dedi.

“Sizi bir eğlence konusu olarak görmüyorum. Siz Asyalı ve Avrupalılar bende daha çok merhamet uyandırıyorsunuz. Kafalarınızı taş bir duvara vurarak parçalamaya çalışır gibisiniz.”

“Merhametinizi *bizim* için ziyan etmeyin. Unutmayın ki, Asya uçsuz bucaksız bir yer; Avrupalılar ise birbirlerinden nefret ediyor. Esas *benim* hakkımda ne diyeceksiniz? Eğer hakkımda bir şeyler yazarsanız, benden Dilara Hanım diye söz edin. Gerçek adım bu değil, beni sevenlerin taktığı bir ad bu.”

Sert yüzüne pek uymayan, insanda merhamet ve sevgi uyandıran özlem dolu bir ifadeyle, başını geriye doğru attı. Bir zamanlar çok güzel olup da, bir kadın için her şeyden önemli olan o gücü, tüm uğraşına rağmen elinde tutmayı başaramayan bir kadının acıma ve merhamet uyandıran halini gereğince anlatabilen olmuş mudur bugüne dek? Güzel bir kadın, artık insanları fethedemediğini anladığı anda neler hisseder? Dilara Hanım’ı zaman zaman böylesine iğneleyici konuşturan şey bunun farkında oluşu muydu?

“Sizin çok güzel olduğunuzu söylüyorlar” dedim.

Bundan hiç hoşlanmamıştı:

“Yalnızca bunu mu söylediler?”

“Hayır, bir de erkekler tarafından çok sevildiğinizi.”

“Başka bir şey söylemediler mi?”

“Hayır. Ama daha fazlasını bilmeyi çok isterdim.”

“Benim zamanımda, çevremde benden daha güzel pek çok kadın vardı; zira o zamanlar, biz kadınlar cazibemizi artırmaya çabalayan çiçeklerdik. Şimdi ise” dedi alayla, “kadınlar beyinlerini geliştiriyorlar. Dünya böyle lahanalarla doldu! Sana bilgi veren kişi şunu atlamış: Ben, tıpkı babam gibi, lider olmak için doğmuştum ve kendi çapımda öyleydim de.”

Şimdi yüzü tamamen bana dönüktü:

“Buradaki Amerikalılardan nefret ediyorum. Kendini üstün gören, uyanık Hıristiyanlar bunlar; ama Amerika hakkında okuduklarım bende hayranlık uyandırıyor. Kadınlar hakkında doğru fikirlere sahipler. Biz asla öyle olamadık. İşte bu yüzden bu hale düştük. Bunu kitabınıza da yazın. Bir Türk kadın şöyle söyledi deyin: Türkiye öldüğünde mezar taşında şu sözler yazmalı ‘Burada, kanserden ölen bir ulus yatıyor, o ki memelerinden birini bağlamış, diğerinin sütü ise zehirli hale gelmiş’ *Allah Allah!* Kadınlar çocuk doğuruyorlar diye, birilerinin malı olmak zorundalar mı? Hem,

kendisi cahil ve yaşamdan dışlanmış olan bir kadın, o çocukları nasıl yetiştirebilir ki? Kocam bir gece, İngiliz elçiliğinde verilen bir davete gidip sabaha kadar dönmediğinde henüz birkaç aylık gelindim; o günden sonra, o durmadan Avrupalılarla yemeğe ve partilere giderken, ben evde oturup hep aynı insanları görüyordum, hep aynı şeyleri konuşuyordum. On altı yaşındaydım ve cahildim. Mutsuzluktan bir köşeye oturup ağlardım. Neyse ki bir gün, yine öyle ağladığım bir anda, aynadaki görüntümle göz göze geldim ve o andan sonra da bir daha gözyaşı dökmedim. Onun yerine kocamla bir güzel kavga ettim. Eğer ben bir Türk kadını gibi yaşayacaksam, onun da bir Türk erkeği gibi yaşaması gerektiğini söyledim. Bu arada, ondan daha haklı konumda olduğumu fark ettim. O akşam, babamı eve çağırdım. Adama neler ettim, bilsen! *Allah!* Nasıl yaptım bunu. Anneme ne zorluklar çektiğini tahmin edebiliyordum ve bunları, kendim için olduğu kadar annem adına da ödettim ona. Ertesi gün de eşyalarımı toplayıp babamın evine taşındım. Oradan kocamla giriştiğim pazarlığı sürdürdüm ve sonunda ben galip geldim. Bir İngiliz mürebbiye tuttuk ve İngilizce öğrendim. Sanırım, evinde yatılı yabancı bir mürebbiyesi olan ilk kadın bendim.”

Ellerini umarsızca öne doğru uzattı. “Ah! Gençler bunları bir bilse! Ama kendimden başka kimseyi düşünmüyordum. Biz Türklerin en kötü yanı budur: Başkalarını asla düşünmeyiz.” Sonra beni şaşırtan bir hareketle, eğilip hafifçe elimi okşadı. “*Haremlik* kitabını okuduğumdan beridir sana ısındım. Onu bizim için, biz Türk kadınları için yazmıştın, Batılılar için değil. Bizim gururumuzu korumak, bize kendimizi sandıklarda özenle saklanan mücevherler gibi hissettirmek istedin. On altı yaşındayken aynada kendimle göz göze geldiğim o andan sonra, bir daha ilk kez senin kitabını okuduğumda ağladım. O kitap, açık bir yaraya sürülen ilk merhem oldu.”

“Halit Hurşit Bey’in eşi de bana aynı şeyi söyledi.”

“Eski rejimi yaşayıp onun acılarını çekmiş olanlarımızın hepsi aynı şeyleri hissediyordur. Sen bizim özgüvenimizi korumamızı sağladın. Eski sistemin çekici yönlerini görmemize yardım ettin. Bize kalsa, yalnızca diğer taraflarını –bizi yaralayan şeyleri– görürdük.”

Gözlerini kapadı ve yüzünde bir acı ifadesi belirdi; sanki onu yaralayan şeyler yeniden gözünde canlanmıştı. Birden tekrar gözlerini açtı ve

Büyük Britanya'yla ilgili budalaca sözler söyleyen misafir İranlıya sataştı.

"Evet, İngiltere'den nefret ediyoruz" dedi İranlıyı yerin dibine batıran alaycı bir tonla "çünkü onlar gibi olmak isteyeceğimiz tek ulus İngilizler. Türkiye'nin kurtuluşunun, İran'ın, Suriye'nin ve diğerlerinin kurtuluşunun, İngilizler gibi olmak istediğimizi ve onların bizi eğitmesinden hoşnut olacağımızı itiraf edebilmekle mümkün olduğunu hiç düşünmüş müydünüz dostlarım? Oysa bunun yerine, bizler gizlice İngilizler gibi olmayı diliyor, görünüşte ise onlarla savaşıyoruz. Size söylüyorum, dünyanın sonu geliyor. Nefret hepimizin felaketi olacak."

Bunun üzerine, kadının bu sözlerle öngördüğü felaket gerçekleşmişçesine, etraftan yükselen heyecanlı konuşmalar öyle bir noktaya vardı ki, sözcükler cephanelik olsalar, göz açıp kapayıncaya kadar geçen sürede tüm Batı'yı yok edebilirlerdi. Bunlar, aradaki nefret uçurumunu daha da derinleştirmekten başka bir işe yaramayan sözlerdi. Bu durumdan rahatsız oldum. Beni asıl üzen, Batı'ya ait her şeyin açıkça lanetlenmesi değil, bu lanetlemenin mantıklı bir dayanaktan, herhangi bir yapıcı bir eleştiriden tamamen yoksun oluşuydu. İnsana, İncil'de anlatılan, her biri denize ilk atlayan olmak için aceleyle dosdoğru kendi ölümlerine koşan domuzlarla ilgili meseli anımsatıyordu. Eşime gitmemiz gerektiğini anlatan bir işaret yaptım. Ev sahibemizle vedalaşırken, kadın üzgün bir sesle:

"Kendimi iyi hissetmiyorum" dedi. "Yakında İstanbul'dan ayrılıp tedavi için Avrupa'ya gideceğim. Yarın yalnız gelin, birlikte öğle yemeği yiyeelim; bu ülkede doğmuş ve onu kusurlarına rağmen seven iki kadın olarak sohbet edelim."

Ertesi gün evine vardığımda, onu işlemeli Fransız sabahlığı içinde, piring bir karyolaya uzanmış buldum.

Eliyle hafifçe yatağa vurdu. "Amerikan malı. Bakın!" Sonra yatağı göstermek için çarşafın ucunu kaldırdı. "Dünyanın en rahat yatağı. Amerika'ya gelip, tüm o harikaları yarattığınız fabrikaları kendi gözlerimle görebilmek isterdim. Burada onların hiçbirine sahip değiliz; yoksulların çalışarak geçinebilmeleri için hiçbir fırsatları yok. Olsa olsa, hizmetkâr olabilirler ya da toprağı ekip yük taşıy veya kayıklarda kürek çekerler. Bu ülkede yapabilecekleri işler bunlardan ibaret. Onlar, sizin gibi, çalışmak için yüzler-

ce sanayi kolundan birini seçme özgürlüğüne sahip değiller. Şimdi, bilmek istiyorum, Türkiye hakkında ne tür bir kitap yazmayı düşünüyorsunuz?”

“Yirmi Yıl Sonra Haremlik’ gibi bir şey olacak sanırım.”

“Ve eminim ki, özgür ve kalkınmış olmaya çabaladığımız ve sizin daha önce tasvir ettiğiniz büyüleyici yaşamı elimizden kaçırmış olduğumuz şu günlerde, ne berbat insanlara dönüştüğümüzü anlatacaksınız.”

“Estetik bakımdan, eski yaşamınızdaki çekici ve romantik şeylerin yokluğu, beni ister istemez hayal kırıklığına uğrattıyor kuşkusuz. Ancak, siz Türk kadınlarının değişimi bu şekilde kabullenmenizden çok etkilendim. Sanıyorum sizler tüm Asyalı kadınlar için gelişimin öncüleri haline gelebilirsiniz.”

Olanaklarını sırf kendi yararı için kullanmış olduğunu hissedenlerin takındığı o iğneleyici hava bir an için mizacını terk etti ve gözleri diğer kâmlığın aydınlığıyla ışıldadı:

“Allah Allah!” diye azarladı; “Bunları bilmediğimi mi sanıyorsun?”

“Öyleyse buna yardımcı olmamanız durumunda iki kat suçlu sayılırsınız, zira bilip de harekete geçmemenin hiçbir bahanesi olamaz.”

“Genç dostum, ben yaşlı bir kadını ve durumumdan dolayı son derece mutsuzum. Şimdiye dek hünerlerimi ülkemin durumunu düzeltmek için kullanmadım diye bana aşağılık biriymişim gibi yaklaşmanız gerekmez. Bunu şimdi yapıyorum.”

“Evinizi Britanya karşıtlarının buluşma yeri haline getirerek mi?”

Başını öfkeyle geriye attı. “Britanya karşıtı değil, Avrupa karşıtı. Avrupa hepimizi bir boyunduruğa bağladı. Bunu kırmak için birleşmemiz suç mu? Büyük Güçlerin bize karşı ne denli ilkesiz davrandıklarını siz de yazdınız. Yazdıklarınızın arkasında durmaz mısınız?”

“Dururum.”

“O halde bizimle hemfikir olmalısınız. Şu anda Avrupa bize karşı adil davranıyor mu?”

Göğsü düzensiz nefes alıp verişlerle inip kalkıyordu. Dudakları hafifçe morarmış, ince, güçlü elleri yatak örtüsünü sıkıca kavramıştı. Zor bir hayat geçirmiş olanların hastalığından mustarıptı. Kalp rahatsızlığı açıkça belli olan bu kadınla nasıl özgürce konuşabilirdim? O an, son görüşme-

mizde, misafirleriyle yaptığı heyecanlı sohbetleri hatırladım. Onlara dayanamadığına göre bana haydi haydi tahammül edebilirdi.

“Sizinle açık açık konuşmak isterim, eğer heyecanın sağlığınıza kötü bir etkisi olmayacaksa tabii” dedim.

“Buna dayanabilirim” dedi sabırsızlıkla. “Siz yalnızca, şu küçük masanın üstündeki, şişe, bardak ve kaşığın olduğu tepsiyi getirin bana.”

“Onu hizmetçiniz belirlenen saatte gelip vermez mi?” dedim. Neden şimdi ilaç aldığını bu dolaylı soruyla öğrenmeye çalışıyordum.

“Ah! Sadece güç toplamak istediğim zaman aldığım önemsiz bir şurup. Size oyun oynadığımı düşünüp korkmanıza gerek yok.” İlaçtan bir çay kaşığı dolusu içtikten sonra, samimi bir sesle devam etti:

“Sizinle bir daha asla karşılaşmayabiliriz; ama madem ki Türkiye hakkında başka kitaplar da yazacaksınız, size hepimiz için yararlı olacak birkaç şey söylemek isterim. Avrupa’dan nefret etmemin tek nedeni, Asya’nın düşmanı olması. Siz yalnızca bir gazeteci değilsiniz: Yazarak insanlara yardım etmeyi umuyorsunuz –bunu kitaplarınızı okurken hissettim– ve bize karşı sevginin içten. Türkleri seven yalnızca iki kişi var, siz ve Pierre Loti; ancak, o, estetik duygularını doyurmak adına bizim olduğumuz gibi kalmamızı isterken, siz ilerlememizi istiyorsunuz. Avrupa ve Asya arasındaki fark da bu ‘ilerleme’ sözcüğüne yüklenen anlamda. Avrupa için ilerleme yalnızca maddi zenginlik demek, yani refah. Bizim ilerlememizi sırf sırtımızdan daha fazla para kazanmak için istiyor.”

Dılara Hanım’ın dudakları acı bir gülümsemeyle büzüldü. “Onların ilerleme konusunda başarılı olduklarını kabul ediyorum. Avrupalılar yavaş yavaş tüm Asya topraklarını ele geçiriyorlar. Çin’i idareleri iğrençti. Ucuz işgücünden para kazanabilmek için Çinlileri afyonla yarı sersem hale getirdiler. Türkiye’nin padişahlarını, İran şahlarını, Afgan yöneticileri pohpohlayarak, bu ülkelerde ticari alanda istedikleri gibi at oynatma olanağı buldular. Onların elinden kurtulan tek ülke Japonya oldu. İşte...”, bir an durakladı, “Japonya Asya’nın koruyuculuğuna soyunarak bu kıtanın lideri haline gelebilir. Yakın dönemde buraya diplomatik temsilcilerini yolladılar. İlk defa!” diye ciddiyetle ekledi. “Gücümüzü size karşı birleştirmedikçe kötü durumuna düşeceğiz; tüm Asya yavaş yavaş bu gerçeğin farkına varıyor.”

“Bunu neden kölelik olarak adlandırıyorsunuz?” diye sordum. “Az önce, buradaki yoksulların, Batı’nın sahip olduğu çok sayıda ticari fırsattan yararlanma özgürlüklerinin olmadığını söylemiştiniz. Avrupa yönetimi ele geçirirse, o özgürlüğü buraya da getirecektir.”

Dilara Hanım, elini havada hafifçe savurarak bu yanıtımı bir kenara süpürüverdi. Türkler mantığı asla fazla dikkate almazlar. Sonra, kendi görüşünü anlatmaya devam etti.

“İlk olarak ilkesiz davranan tarafın Avrupa olduğunu hatırlatırım. Biz de aynı karşılığı verirsek eğer, bu onun kendi hatası. Bizim toplarımız yok; boğucu gazlar ya da sizin icat ettiğiniz diğer korkunç şeyleri üretmek için gerekli kapasiteye de sahip değiliz. Ama, sizi yok etmek için kendi yöntemlerimiz var: Dilerseniz Bolşevizm deyin, biz ona kendi verdiğimiz ismi tercih ederiz. Jön Türklerin partisinden ne kadar nefret etsem de, Mustafa Kemal, bir bakıma şu anda bize hizmet ediyor. Biz Asyalıların yapabileceği tek şey var: Beklemek. Günümüz yakındır. Bizi hor görüyorsunuz, biz de sizden nefret etmeyi öğrendik; tıpkı sizin birbirinizden nefret ettiğiniz gibi. Uygun zamanın gelmesi için bekleyebiliriz, acelemiz yok: Amerika ile İngiltere’nin birbirine girmesine az kaldı ve tam burada, bizim için kavga edecekler. Amerikalılar buraya gelirken, amaçları sanki sırf okullar yapmak, misyonerlik faaliyetleri yürütmekmiş gibi davrandılar. Onları, *Near East Relief*, ardından da bankalar ve işadamları izledi.”

Yüzünü buruşturdu. “Amerikalılar kurnaz insanlar ve en az Avrupalılar kadar ilkesizler. Buraya mallarını gümrüksüz olarak sokuyorlar, sonra da bizi bunlara alıştırmak için, sığınmacılara ve yetimlere bol bol dağıtıyorlar. *Near East Relief* tüm yetimhanelerin sorumluluğunu devralmaya hazırlanıyor; söylendiğine göre, hastaneler kurmayı da planlıyorlar. Onlar da gitgide misyonerler kadar güçlü bir konuma gelecekler. Amaçları buradaki Avrupalıların hepsinden daha iyi duruma gelmek ve İngilizleri ikincil bir konuma itmek. Bunu açıkça ortaya koymakta da bir sakınca görmüyorlar. Geçen gün bir arkadaşımın anlattığına göre, katıldığı bir yemekte, bir Amerikalı” –burada ismini söylüyor– “açıkça şöyle demiş: ‘Ruslar onlara kimin yemek verdiğini, kimin onlara iyi davrandığını asla unutmayacaklar. Yeniden güçlü bir ulus haline geldikleri zaman, mallarını bizden satın al-

mayı tercih edecekler.’ Sizin iyilikseverlik ve hayır dediğiniz şey bu mu?” diye küçümsemeyle tamamladı sözünü.

Cevap vermek üzere ağzımı açtımsa da, yine kapayıp sustum. Tecrübelerimle biliyordum ki, aynı anda hem son derece içtenlikle, aç insanların karnını doyurmasına yardımcı olup, hem de –daha önce tersine bir tecrübe yaşamadıkça– onlardan birazcık minnet bekleyebileceğimizi bir Türke anlatmaya çalışmak boşunaydı. Kendileri diğerkâmlıktan son derece yoksun olan bu insanlar, bunu başkalarında tamamen saf bir halde bulmayı bekler, aksi halde, sahte olduğu gerekçesiyle reddederler. Yalnızca bencilliği anlayabilir, ondan şüphe duymazlar. Diğerkâmlığı bir akademik fikir olarak kavrayabilirler; ancak, bizim “aydınlanmış kişisel çıkar” dediğimiz, ilerleme için en sağlam temel olan şeyi katıksız bir ikiyezlülük diye reddederler.

“Eskiden buradaki Rumlara, gururları ve bağımsızlıklarından dolayı hayranlık duyardım” diye Dilara Hanım hakaretlerini sürdürdü, “ama Amerikan altını onlara fazla geldi. Şimdi para –ya da daha ziyade Amerikan malları– karşılığında yetimhanelerini vermeyi kabul ediyorlar. Siz Hristiyanlar buna ne diyorsunuz: ‘Doğuştan kazanılan hakları, iğrenç bir çorba karşılığı satmak.’ Burada bir-iki Amerikalıyla tanıştım. Bizden nefret etmedikleri halde Yunanlılardan ediyorlar. Neden, biliyor musunuz? Çünkü ticari egemenliklerini onların elinden almak umduklarından daha zor oluyor. Ama *Near East Relief*’le onları da elde edecekler. Yavaş yavaş önce yetimhanelerin, sonra hastanelerin denetimini ele geçirecekler ve siz Yunanlılar sadaka kabul etmeye iyice alışmış hale geldiğinizde, Amerikalıların her istediğini yapacaksınız. Dilenciler seçici olamaz, biliyorsunuz. Neden gidip Yunanlılara ne kadar budala olduklarını anlatmıyorsunuz?” dedi heyecanla. “Söyleyin onlara, çay partilerinde ve yemeklerde ağırladıkları, dostça davrandıkları o *Near East Relief* üyeleri, onların arkasından konuşup, bu insanların bir yandan ellerinden sadaka kabul ederken nasıl elmaslar taktıklarından, eğlencelerde para saçtıklarından söz ediyorlar. Haklılar da. Siz Yunanlılar kendi kurumlarınızı ayakta tutmaya yetecek paraya sahipsiniz. Neden kendinizi bu düzenbazlar tarafından hor görülüp aşağılandığınız bir konuma sokuyorsunuz? Ermeniler olsa neyse: Onlar para için her şeyi yapar.”

Yüzünde beliren gülümsemeyle, az önce kader tanrıçalarını andıran çehresi bir anda değişti. “Sana bizim fıkralardan birini anlatayım. Meleğin biri, bir gün iyilik yapmak niyetiyle yeryüzüne indiğinde, iskambil oynayan bir Hristiyan, bir Yahudi ve bir Ermeniye rastlamış. Onlara ‘Her biriniz sırayla gelip bir dileğinizi söyleyin, isteğiniz gerçekleşecek’ demiş. Bunun üzerine, önce Hristiyan gelip güçlü olmak istediğini söylemiş; istediği olmuş. Ardından Yahudi gelip para istemiş; onun da isteği yerine getirilmiş. Ermeniye sıra geldiğinde, diğer ikisinin ne istediğini sormuş. Diğerlerinin para ve güç sahibi olduklarını öğrenince şöyle demiş: ‘Tek isteğim biraz bilgi. Parayı hangisi aldı?’ İşte tipik bir Ermeni. Yeterince parası vardır ama başka insanlarınkini kullanabildiği sürece asla kendi parasını harcamaz. Ama Yunanlılara ne demeli! Şimdiye kadar gururlu ve kendilerine saygılı insanlardı. Oysa yardımları kabul etmeye başladıklarından beri alçalıyorlar.”

“Siz Türklere ne diyorsunuz peki? Siz de aynı yardımları almıyor musunuz? *Near East Relief*, Yunanlılara verdiği miktarın aynısını size de veriyor.”

“Biz bunu bir hayırseverlik olarak görmüyoruz. Yalnızca bizden hiyle yürütmüş oldukları paraların birazını geri almış oluyoruz. Eğer Türkiye’de piyasaya sürdükleri tüm mallar için gümrük vergisi ödeselerdi, hazineye girecek para, onların yetimhanelere verdiklerinden yüz kat fazla olurdu.”

“Madem ki Türkler sizin gibi düşünüyor –ki benimle konuşanların hepsi aynı görüşü dile getirdi– neden malları ülkenize bedavaya sokmalarını engellemiyorsunuz?”

Sevimsiz bir gülüşle yanıtladı. “Yoo, bırakalım mallarını getirmeye devam etsinler. Bu durum İngiliz muhalefeti teşvik ediyor ve Amerika’yla İngiltere arasında sürtüşmeye yol açıyor. Buradaki Amerikalı ve İngilizlerle konuşuyorum. Birbirlerinden nefret ediyorlar. Bizim herhangi bir şey yapmamıza gerek yok: Onlar bize gereken fırsatı kendileri yaratacaklar.”

Tavır birden değişmiş, o alaycı düşmanlık, yerini yoğun bir ciddiyete terk etmişti.

“Lütfen Amerikalıların okuması için şunları yazın: Eğer adil ve iyi insanlarsa, eğer gerçekten, sizin savunduğunuz gibi diğerkamlık güdüsüy-

le hareket ediyorlarsa, üstünlük taslayarak bizi aşağılamak üzere misyonerlerini, bizi sadakaya muhtaç etmek için *Near East Relief*'lerin YMCA'lerini yollamak yerine, Avrupa'yı bize adil davranmaya zorlasınlar; bize, geçici bir süre için, kendi kaynaklarımızı işletmeyi, kendi zenginliklerimizi kullanmayı öğretecek uzmanlar yollasınlar. Hayırseverlik bir ulusun ilerlemesine yardım edemez. Aksine, ulusun kendine olan saygısını ve inisiyatifini yok eder. Siz bizi seviyorsunuz; peki neden bu konuda yardım etmiyorsunuz? Neden Amerikalılara burada yaptıklarının iç yüzünü anlatmıyorsunuz? Onlar bize bir başka boyunduruk taktılar ve tüm topraklarımız üzerinde kendi mandalarını kurup İngiltere'yi saf dışı bırakmak niyetindeler."

"Amerika'da halk manda yönetimini asla istemedi."

"Yalan!" diye bağırdı. "Amerikalılar ancak, İngilizlerin Mezopotamya ve Filistin'de, Fransızların Suriye'de iyice yerleştiklerini gördükleri zaman amaçlarından caydılar. Bunun üzerine, Amerika yeni bir yöntem benimsedi ve şimdi misyonerlerinin ve mallarıyla *Near East Relief*'in gerekli sonucu almasını bekliyor. Onlar da Avrupalılardan farksız, onlardan biraz olsun daha iyi, daha ahlaklı değiller, hatta daha kendini beğenmiş ve ikiyüzlüler."

Onunla tartışarak, *Near East Relief*'in, YMCA ve YWCA'in bütçesindeki paranın hükümetimiz tarafından değil, iyi yürekli özel şahıslar tarafından sağlandığını anlatmaya çalıştım. Gülerek benimle alay etti ve sandığım kadar saf olmadığını söyledi.

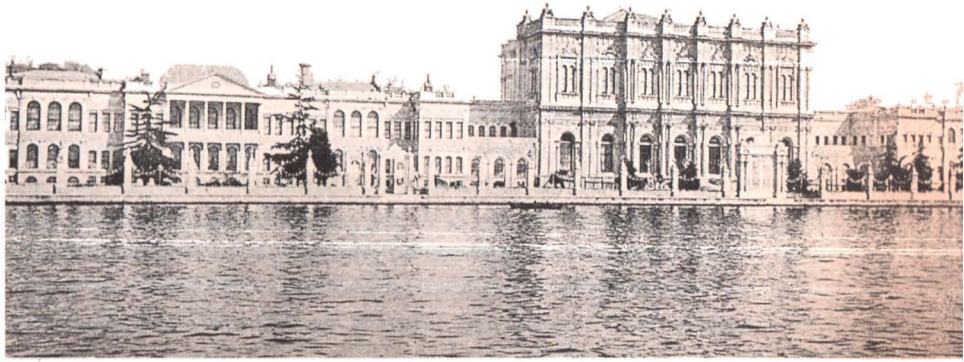
Birden yerinden doğruldu ve ancak o zaman, ne kadar moralsiz ve bitkin olduğunu fark ettim.

"Kendinizi yormayın, rica ederim" dedim.

Bir süre, hiç bir şey söylemeden, bana daha bir şefkatle gülümsedi.

"Ah çocuğum!" dedi sonunda, başını sallayarak "Yaşamayı ne çok istediğimi bir bilsen! Ama öleceğim. Ve ölüme, tam da yaşamanın ne olduğunu öğrendiğim sırada gidiyorum."

Uzun, titrek bir nefes aldı. "Bizi sevdiğin, bizim iyiliğimizi istediğin ve yine Türkiye hakkında yazacağın için, sana hayatla ilgili bir şey söylemek istiyorum. Zengindim, iyi bir ailenin çocuğuydum, yetenekliydim ve de güzeldim. *Allah'ım!* Senin verdiğin nimetleri ne yaptım? Çarçur ettim! Erkekleri bana duydukları arzuyla yanıp tutuşturmak hoşuma gidiyordu.

Dolmabahçe Sarayı

Biz kadınlar dünyanın her yerinde kötü eğitiliyoruz. Erkeklerin aşkının dünyanın en güzel şeyi olduğunu sanıyoruz. Bir kere sevmeye evet! Yaşamın kalan kısmı işe adanmalı. Günün birinde, bir kadın, genç kızlara aşkın ne olduğunun açıkça ve eksiksiz biçimde öğretileceği bir okul açmalı. O zaman, arzularıyla ya da sevgililerle kendilerini ziyan etmemeyi öğrenirler. Zor günler geçirdim. Peki ardımda ne bıraktım?”

Elini bana doğru uzattı. “Kitaplarınızda harika Türk kadınlarını anlatıyorsunuz; ama siz yalnızca fırtına sonrası sükûneti görmüşsünüz. Onlar mücadele edip ruhlarını özgür kıldıktan sonra konuşmuşlar sizinle. Oysa...”

Aniden sustu ve titreyen elleriyle yüzünü örttü. Sonra, kararlı bir jestle ellerini indirip heyecanla konuştu:

“Ağlamayacağım, çünkü o zaman yalnızca yaşlı bir kadın değil, budala bir ihtiyaç durumuna düşerim. Şimdiye dek, Türkiye’nin vücut bulmuş haliyim: Genç, kibirli, tutkuluydum ve günlük hazlar için yaşıyor-

dum. Şimdi, ölürken de, yine Türkiye'nin cisimleşmiş haliyim; zira yaşamak istiyorum. Türkiye de öyle. Bana sağlık, gençlik, yeni bir yaşam verilmesi mümkün değil; ama Türkiye'ye bir şans daha verilemez mi? O da benim gibi, gücünü yanlış yere kullandı. Benim gibi, enerjisini boş yere harcadı. Nefsinin dizginlenemeyen hazlarını doyurdu, benim gibi. Ve onun gençliği de, benimki gibi, onu sağlıklı, dinç bir yaşlılığa hazırlamak için hiçbir şey yapmadı. O da benim gibi, cehaletten ve yaşamı yanlış kavradığından, günah işledi. Şimdi, ölmek üzereyken, artık yaşamın ne olduğunu doğru olarak kavramış durumdayım, Türkiye de öyle."

"Değilsiniz!" diye haykırdım. "Ne Türkiye, ne de siz bunu biliyorsunuz. Siz, hayatınızın son yıllarını, Asyalı dostlarınızı birleşip Avrupa'ya saldırmaları için kışkırtmakla harcıyorsunuz; Türkiye ise –yüzyıllar boyunca yaptığı gibi– son insanlarını da, müttefiki olması gereken ve Babiâli son bir-iki yıldır kılıçlarının ucundan ötesini görebilseydi müttefiki olmuş olacak bir halka karşı faydasız bir savaşta ziyan ediyor. Türkiye de, sizin gibi, sanki karşılıklı yıkım bu kıtalardan birine fayda sağlayabilirmiş gibi, Avrupa'ya karşı bir Asya ayaklanması planlıyor. Siz de, Türkiye de, gençliğinizi ziyan ettiğiniz gibi, yaşlılık yıllarınızı da boşa harcıyorsunuz."

Yüzüme dik dik baktı, ancak bakışlarında öfke okunmuyordu; keuderli, ince yüzünü yoğun bir şaşkınlık ifadesi kaplamıştı.

"Ne yapmamızı önerirdiniz?"

"Bana bir-iki dakika önce söylediklerinizi, hepinizin yüksek sesle, Türkiye için dile getirmenizi ve ülkenize çekidüzen vermek için çalışmaya koyulmanızı."

Ne yazık ki, tam o sırada, konuşmamız hizmetçilerin gelişiyile yırım kaldı. Bu iki hizmetçi için genç ve güzel denemezdi; üstelik, Türk evlerine öylesine büyüleyici, resim gibi bir görünüm kazandıran, göz okşayıcı o eski tarz elbiselerden de giymemişlerdi.

"Hanımefendi kalkıp öğle yemeği için giyinirler miydi?"

Dılara Hanım böyle bir çaba göstermek için fazla bitkin görünüyordu.

"Sizin için sakıncası yoksa yemeği burada yiyebilir miyiz?"

"Harika olur; masa hazırlanana kadar dışarı çıkıp bahçede biraz yürüyüş yapabilir miyim?"

“Yapın. Bu arada bahçivana en beğendiğiniz çiçeklerin hangileri olduğunu söyleyin.”

Dilara Hanım'ın yatağının yanı başında yediğimiz öğle yemeği, o öyle düşünse de, hiç de mütevazı değildi. İki meze tabağı, iki çeşit et, dört sebze, altı tatlı ve meyve tabağı ile, başlangıçta rakı, yemek boyunca da şarap servisi yapıldı.

İlk meze geldiğinde Dilara Hanım rakı bardağını kaldırdı:

“Şu anda paylaşmakta olduğumuz, Türkiye'nin iyi şeylerine içelim!”

Bardakları tokuşturduk.

İlk şarap servisinin ardından, bu kez kadehini “Asla ölmeyecek olan Türkiye'nin erdemlerine!” kaldırdı.

“Onlardan biri bir daha geri gelmeyecek şekilde öldü ve Türkiye için önemli bir kayıp” dedim.

“Nedir o?”

“Alkolden kaçınmak. Siz Türklerin suçluluk duymadan içki içtiklerini hiç görmemişimdir.”

“Ama bizler her zaman gizli içiciler olduk: En azından zenginler öyleydi. Daha 16. yüzyılda Sultan Selim içkiden ölmüştü.”

Şarabını, değerli sıvının her damlasının şevkle tadına vararak yudumladı. Derken, damdan düşer gibi, başka bir konuya atladı: “Kadınların dostluğu kadar harikulade bir şey olamaz; belki çok nadir rastlandığından. Eğer biz kadınlar dost olabilseydik, dünyanın her yerinde omuz omuza durabilseydik, erkeklerden hiçbir korkumuz kalmazdı. Onları alt edebilecek gücümüz olurdu.”

Bir zamanların Boğaz'a bakan en güzel gözleri, dünyayı yönetecek dev bir kadın birliğini hayal eder gibi, hülyalı hülyalı yarılandı. Az önce kendisinden, Türkiye'nin vücut bulmuş hali diye söz etmişti. Şimdi, güç hezeyanlarına teslim olup kendindeki çok daha büyük bir gücü yok eden şu haliyle, tam da öyle görünüyordu

“Siz de benim gibi düşünmüyor musunuz?” diye sordu.

Başımı salladım. “Sırf kuvvetli bir darbe için toparlanan bir gücün dayandığı temellerin un ufak olması kaçınılmazdır.”

“Dünyanın yalnızca gücü tanıdığı da bir gerçek değil mi?”

“Almanya da böyle düşündü, şimdi bakın ne halde.”

“Ama Almanya, üstün idealler tarafından değil, yine kendininkinden daha büyük bir güç tarafından alt edildi.”

“Halk olarak bizler, biz orduları kuran, yoksunluklara göğüs geren ve insanlarımızı ve zenginliklerimizi bu uğurda vermeye razı olanlar, bizler ideallerimiz için çarpıştık Dilara Hanım ve gelecekte galip gelen de idealler olacak, güç değil. Bu yüzdendir ki siz ve Türkiye...”

“Feci şekilde Hıristiyan kilisesi koktu burası” diye sözümü kesti, incecik ellerini kavuşturup açarak. “Berbat bir misyonere mi döndünüz?”

“Kiliseye nadiren giderim. Misyonerlere gelince... Sıradan, kendini beğenmiş, bağnaz, ne dersiniz deyin, bu insanlar günlerini iyiliklik yaptıklarını düşündükleri bir işle geçiriyorlar.”

“O halde geri zekâlı olmalılar. Burada hiçbir işe yaramadıklarının farkında değiller mi?”

“Yaramıyorlar mı? En azından, sizin, bir ayıbınızın bilincine varmanızı sağladılar; zira Türkiye’deki en şık okullar Amerika’da merhametten ve hayırseverlik adına toplanan paralarla inşa edildi. Misyonerlerden nefret ediyorsunuz ama yine de çocuklarınızı onların okullarına yolluyorsunuz.”

“Çocuklarımızı oraya yollamak için çok büyük paralar ödüyoruz. O okulları hayır hizmeti olarak görmüyoruz.”

Konuşurken, tabaktan bir çift kiraz alıp, kirazlar parmağında mücevher gibi duracak şekilde sapı parmağına doladı.

“Eskiden bunlar kadar büyük ve güzel mücevherlerim vardı. Onları satıp parasını bir kız okuluna bağışladım. Çünkü misyoner okullarından nefret ediyorum” dedi alçak sesle.

“Nefret etmiyorsunuz. Sürekli öyleymiş gibi konuşsanız da, hiçbiri-niz etmiyorsunuz aslında. Onların buradaki varlığı sizi utandırıyor, çünkü biliyorsunuz ki misyonerler yalnızca geri kalmış ülkelere giderler. Duyduğunuz bu utanç, misyonerlerin size yaptığı en büyük iyiliktir.”

Bana karşı çıkmadı. Sohbeti daha hafif konulara yöneltti ve kadehini üçüncü kez kaldırdığında: “Türkiye’nin geleceğine!” dedi.

Ben de kadehimi kaldırdım: “Türkiye’nin yanlış fikirlerden arındığı bir geleceğe!”

Yardım toplayan yetim Türk çocukları (Soldaki küçük kız Rum asıllı)

Kadehlerimizi son yudumuna kadar içtik. Hizmetçiler pirinç bir leğen, işli havlular ve sıcak su dolu pirinç bir sürahi getirdiler.

“Bunları, sizin öylesine güzel anlattığınız eski Türk âdetlerini hatırlatmak için getirttim. Artık böyle şeyler kullanmıyoruz. Çok sayıda hizmetçi çalıştıramayacak kadar yoksuluz. E, tüm bu şeyler hizmet gerektiriyor.”

Yemekte öyle uzun zaman geçirmiştik ki, hemen sonra gitme hazırlıklarına koyulmam gerekti. Tam gitmek üzereyken bir hizmetçi çok güzel bir demet çiçek getirip hanımına verdi. Dilara Hanım, beğeniyle, buketi şöyle bir düzeltip bana verdi. “Bunu alın. Bugünlerde, Türkiye’nin ve yaşlı bir Türk kadının size verebileceği tek armağan. Belki bizi bekleyen mezarın dibinden toplanmış çiçekler.”

Buketi aldım ve eğilip kadını öptüm. “Alıyorum, ama bunlar mezar diplerinden değil, yeni doğmuş bir Türkiye’nin beşiği etrafından toplanan çiçekler olsa gerek.”

Gözyaşları yanaklarından aşağı süzülür.

“Ve sen, Yunanlı!” diye çıkırdı. “Söylediklerin için, Allah bereket versin!”

KEMALİSTLER VE DÜŞLERİ

Dılara Hanım'dan ayrılırken kederliydim. Vapur Galata Köprüsü'ne varana kadar geçen yol boyunca onun böyle iğneleyici ve saldırgan bir üslupla dile getirdiği fikirler üzerine düşündüm. Benzer düşünceleri pek çok Türkün ağzından işitmiştim. Yüzlerine gülünüp artlarından hileler çevrilmesine alışkın olduklarından, Avrupalılar tarafından aldatılıp oyuna getirilecekleri endişesiyle, Amerikalıların, ardında çıkar güdüsü olmaksızın böylesine büyük miktarda parayı kendileri için harcamaya gönüllü olabileceklerine inanamıyorlardı. Söyledikleri ve yaptıklarıyla Amerika'nın ticari çıkarlarını gözeterek Amerikan ideallerine zarar veren Amerikalılar da vardı tabii. Ve ne yazık ki, beyaz koyunlardan oluşan koca bir sürünün içindeki tek bir kara koyun, bir ülkenin itibarını lekelemeye yetiyordu.

Galata Köprüsü'nden çıkınca, çiçeklerimin bir kısmını bırakmak üzere İstanbul'daki Amerikan Hastanesi'ne giden tramvaya bindim. İndiğimde, geriye doğru yürürken –altın çıkarma umuduyla Haçlılar tarafından boş yere yakılmış olan– Çemberlitaş'a bakmak için durdum. Konstantinopolis'in kaderiydi bu: Bir halkın dehasının yarattığı olağanüstü güzellikler, Avrupalı olsun, Asyalı olsun, bir sonraki fetihçiler tarafından acımasızca harap edilirdi.

Peki şimdi Dünya Savaşı'ndan zaferle çıkanlar, bu imparatoriçe şehre ne yapacaklardı? Fransızlar, İtalyanlar ve Bolşeviklerin desteklediği Kemalist ordu yeterince güçlenip Yunanlıları yenerse, bir sonraki adımı ne olacaktı? Eskiden Romalıların, sonra Yunanlıların olan bu antik başkent, coğrafi olarak hak ettiği konuma yükselemeden daha da aşağı bir konuma mı düşecekti? Doğu ve Batı arasındaki bu geçiş kapısı, atalet içindeki Doğu'ya Batı'nın gelişmişliğini, telaşlı Batı'ya ise Doğu tefekkürünü ve verimli topraklarının meyvelerini sunarak, dünya için barışın başlangıç noktası olmalıydı.

Maarif Nezareti'nin tam karşısındaki, Şark işi el işçiliğiyle kusursuz bir zarafet sergileyen türbenin yanı başında, bu olasılıkları zihnimde tartıp dururken, caddede bir yandan karşıdan karşıya geçmeye, bir yandan da bir

Çemberlitaş Sütunu

tanışıklık göstergesi olan abartılı işaretlerle dikkatimi çekmeye çalışan adamı fark ettim. Britanya İstihbarat Servisi'nden bir görevliyle aramızda geçen bir tartışma sonunda, biraz benim sivri dilim sayesinde, biraz da şans eseri arkadaş olduğumuz, ateşli ve faal bir Kemalist olan Celal Bey'di bu.

Yanımızda getirdiğimiz referans mektuplarından biri de *Grand Rue de Pera* sırtlarında, araba yolunun sona erip Galata'ya inen şimendifer hatının başladığı yerin yakınında oturan, İskoçyalı din bilimci Dr. [Robert] Frew'a idi.

Yaşadığı yer otelimizden iki blok ötede olduğundan, otele varışımın ertesi günü, Kenneth Brown mektubu kendisine vermek üzere yürüyerek evine gitmişti. O sırada evde olan Dr. Frew eşimi kabul etmiş, bir süre onunla sohbet ettikten sonra, aynı akşam için eşimi benimle birlikte evine davet etmişti. Eşime, benim Yunanistan'la ilgili kitabım *In the Heart of German Intrigue*'i [Alman Entrikasının Merkezinde] okuduğu ve kendini şimdi den benimle tanışmış gibi hissettiğini söyleme inceliğini de göstermişti.

O akşam Dr. Frew'la Şark işi dantel örtülerle süslü bir odada oturduk. Dr. Frew'un, Protestan kilisesine mensup İskoçyalı bir din adamı olmasına, koltuğunda ellerini sessizce önüne kavuşturmuş, herhangi bir Britanyalı gibi oturmasına karşın, onu bir divanın üzerine bağdaş kurmuş, kaşının üzerine düşmüş hayali bir fesle, parmakları bir tespihin üzerinde gezinirken hayal etmekten kendimi alamadım. Yüz ifadesi, çocukluğumda tanıyıp sevdiğim, eski dönemden bazı Türklerin anısını zihnimde öylesine canlandırıyordu ki, ona "Evet *efendim*. Hayır *efendim*." diye cevap vermek için kendimi zor tuttum.

Umarım kendisi, onun oldukça resmi görünüşüyle bu tür oyunlar oynayan hayal gücümü bağışlar; ancak Dr. Frew kadar uzun bir süre Doğu'da yaşamış birinin, en azından ruhen, onun etkilerini yansıtır olması beklenebilir bir durum. Öte yandan, buraya yerleşmiş olan Amerikalıların hiçbiri Dr. Frew kadar Doğu'yu özümsemiş değildi. Örneğin, Misyonerlik İdare Heyeti Başkanı Dr. Peet, Türk topraklarında Dr. Frew'dan çok daha uzun süredir yaşadığı halde pek değişmeden kalmıştı. Kimse onun hakiki bir Beyaz Amerikalıdan başka bir şey olduğuna ihtimal veremezdi.

Hayır, Dr. Frew'un Oryantalizmi, İstanbul'da uzun süredir yaşıyor olmasından çok Doğu'ya olan sevgisinden kaynaklanıyordu. Ölmek için Glasgow'a gitmeyi düşünebilirdi belki, ama yaşadığı sürece, Süveys'in batısına doğru fazla uzaklaşmamalıydı. O ilk akşam, oradan ayrıldığımızda saat gece yarısını geçmişti; zira 1921 yılı Nisan ayında Konstantinopolis'te her şey karman çormandı ve bunun en çok hissedildiği alan da saatlerdi. İlk kez akşam yemeği için saat 19:30'da dışarı çıktığımızda, Rus restoranındaki kadının garsonları dans ederken bulduk ve onların eğlencesini yarıda kesen bu ziyaretimiz karşısında garsonlar, aynı yılın yazında gittiğimiz Jersey adasında, saat sabahın dördünde varıp kalacak bir oda bulmaya çalıştığımız –ve başaramadığımız– otelin kapıcısının bizi selamlarken takındığı soğuk ve hoşnutsuz tavrın aynısını sergilediler. Bu nedenle, Konstantinopolis'te gece yarısı, akşamın ortası; saat 22:00 ise sıradan akşam yemeği saati sayılabilirdi.

Dr. Frew bizimle konuşurken onunla ilgili üç izlenim edindim. Kendisi Yunan karşıtı, Venizelos karşıtı ve çok sıkı Türk dostuydu. Bu izlenimlerimde haklıydım; zira o da bunları kendi ağızyla dile getirmişti. Ona

Maarif Nezareti
karşısındaki küçük türbe

göre, Mr. Venizelos, Sevr Sözleşmesi'nin kötü yürekli mucidi ve Mr. Lloyd George'u aldatan kişiydi. Şahsen, bu Yunanlı devlet adamının hayranı olduğum halde Dr. Frew'dan hoşlanmıştım. Onun gibi Türk dostu biri için Yunan karşıtı olmamak zordu doğrusu.

Dr. Frew Türkleri öyle seviyordu ki, savaş sırasında Jön Türklerin elinden çektikleri bile umurunda değildi. O bunu normal karşılıyordu; ben de öyle. Türkiye Almanya'nın müttefiki olduktan sonra, Dr. Frew görevinde kalmayı seçmiş. Talat ve Enver bundan şüphelenmişler. Bir süre takip edildikten sonra bir gün tutuklanıp bir Anadolu şehrine sürgün edilmiş; yanılmıyorsam Eskişehir'e. Dr. Frew olanları tüm ayrıntısıyla anlattı ve özgür bir insan olarak evine dönmek üzere, sürgün edildiği kamptan ayrıldığı gün, ister halktan, ister üst sınıftan olsun tüm Türklerin istasyona kadar kendisine eşlik ettiklerini; her birinin, sevgilerini kazanmış olan bu dost canlısı, tombul İskoçyalıya vermek üzere bir hediye getirdiğini söylediğinden hiç şaşırmadım.

Dr. Frew, bu üç doğru izlenimin yanı sıra, atalarımızdan ham bir halde miras aldığımız şu altıncı his sayesinde, bende bir izlenim daha uyandırdı. Bu altıncı hisle, Dr. Frew'u ayakta durup arkasındaki eliyle bir odaya açılan kapalı bir kapının tokmağını tutarken görür gibi oldum. Dr. Frew görevinden alınıp o kapı açılabilseydi, Türkiye'nin hayatına ilişkin çok önemli bir sürü şey de ortaya konabilirdi. Konstantinopolis'te daha fazla boş vaktim olsaydı, altıncı hissimin gösterdiği yönü izleyip beni nereye götüreceğini keşfetmek büyüleyici bir deneyim olurdu; ancak burada, böyle bir gizemin değil, somut bir gayenin peşindeydim.

O ilk görüşmemizde vedalaşırken bize: "Cumartesi öğleden sonraları evde oluyorum. Umarım birlikte beni ziyarete gelirsiniz yine" dedi. Ve o cuma günü, çay saatinde evde olduğunu ve bizi görmeyi beklediğini hatırlatan bir not aldık. Bu nazik notu okurken, Dr. Frew'un başında olması gerekip de olmayan fesini ve arkasındaki, dünyadan saklanan sırların üzerine kapanmış o kapıyı tekrar görür gibi oldum.

Ertesi gün, dairesine ulaşan iki kat dik merdiveni tırmandık. Vardığımızda ev Türkler, İngilizler, Amerikalılar, Yunanlılar ve başka milletlerden çeşit çeşit insanla doluydu. Eşyalar da en az bu kalabalık kadar çeşitliydi: Bir an bir Yunan ikonuna takılan gözünüz, az sonra camide dua eden bir Türk resmiyle karşılaşılıyor, tepesinde haç asılı bir masanın üstünde bir Türk nargilesi görülüyordu. Buradaki eşyaların doğru bir tasvirini yapma iddiasında değilim, yalnızca onların bende yarattığı genel izlenimi anlatmaya çalışıyorum.

Tanıdığım en şirin ev sahiplerinden Dr. Frew, evin odalarına girip çıkarak konukların çay servisini denetliyor ve onların gerekli kişilerle tanışmalarını sağlamaya çalışıyordu. Beni bir sedire, iki Türkün arasına oturttu: Zeki bakışlı bir adamla, ünlü bir amiralin kızı, son padişahın mabeyincilerinden birinin karısı olan bir hanım.

Tüm dikkatimi solumda oturan, son derece ilginç bulduğum hanıma odakladığım bir sırada, Dr. Frew'un, Britanya üniforması giymiş, uzun boylu, çarpıcı görünümlü bir adamla içeri girdiğini fark ettim; adamdan daha ilk bakışta hoşlanmamıştım. Dr. Frew misafiriyle birlikte bir başka odaya girdi. Bir iki dakika geçmişti ki tekrar geri geldiler ve ev sahibimiz

subayı yanımıza getirip bizimle tanıştırdı. Dr. Frew'un, sanki az önce hakkımda konuşuyorlarmış gibi, benim adımla biraz vurgulayarak telaffuz ettiğini fark ettim; nitekim, subayın tüm dikkatiyle gözlerini üzerime dikmesi bu inancımı pekiştirdi. Dr. Frew diğer misafirlere doğru yönelirken, yeni gelen, yüzü bize dönük olarak bir iskemleye oturdu.

"Demek siz, Bayan Kenneth Brown'sınız." diye tekrarladı.

Başımınla onayladım; bu arada adama karşı hissettiğim soğukluk daha da artmıştı. Eskiden, iyi terbiye edilmemiş bir mizacın kaprisleri olarak gördüğüm bu akıldışı duygulara karşı mücadele ederdim. Artık öyle yapmıyor, bunun yerine davranışımı onlara göre ayarlıyorum. Gördüm ki, bu tür durumların onda dokuzu, çocukluğumuzda, rahibelerin daha iyi bir isim bulamadıklarından koruyucu meleklerimiz diye adlandırdıkları iç sezilerimizden ortaya çıkıyorlardı.

Subay konuşmasını sürdürdü: "Hakkınızda, beni çok eğlendiren, eminim sizi de eğlendirecek bir şey duydum."

Odadaki uğultu aniden yerini sessizliğe bıraktı. Subay, hakkımda duyduklarını anımsar gibi, başını geriye atarak güldü.

"Bana söylendiğine göre" diye, sanki o grubun dışındakiler tarafından da duyulmak ister gibi, kelimelerin üzerine basa basa ve yüksek sesle konuşmasına devam etti: "Yunan kökenli ve Türk dostuymuşsunuz."

Evet anlamında başımı salladım.

"Fakat bu mümkün değil."

Çıt çıkmayan odada, birikmiş bir öfkenin subaya yöneldiğini fark ettim ve adeta güçlü bir iradenin beni yönlendirmesiyle gözlerimi kaldırdım; birkaç metre ötede, dağınık sakalları ve çukura kaçmış alev alev gözleriyle, ufak tefek bir Türkün piyanonun yanında durduğunu gördüm. Bu gözler, konuşmacıya ağzının payını vermemi emrediyordu. Sakin bir sesle cevapladım: "Eğer biraz daha zeki ya da daha temiz yürekli olabilseydiniz, bunun mümkün olduğunu kolayca görebilirdiniz."

Subay beklediği bu yanıt karşısında irkildiği halde, bozuntuya vermemek için geri adım atmadı. "Buna kimse inanamaz!" diye bağırdı.

"Ben inanırım" dedi sağımda oturan Türk. Piyanonun yanında duran adam da sözlerimi sessizce onayladı ve olay kapandı.

Uzun süre, piyanonun yanında duran adamın gelip benimle konuşmasını bekledim. Gelmedi. Ancak ertesi sabah telefona çağırıldım.

“Beni tanımazsınız, hanımefendi.” dedi telefondaki ses, “Dün Dr. Frew’un evindeydim ve sizi Türk dostu olduğunuzdan söz ederken duydum.”

“İsminiz nedir?” diye sordum.

“Bugün ismim size bir şey ifade etmeyecektir. Ama umarım bir gün eder. Sizinle ne zaman görüşebilirim?”

“Hemen gelin. Yarım saat boş vaktim var.”

“Lütfen vaktinizin daha fazla olduğu bir gün gelmeme izin verin.”

Ertesi gün görüşmek üzere randevulaştık. Görüşme saati gelip de, bilinmeyen adamla tanışmak üzere aşağıya indiğimde, o gün piyanonun yanında duran adamla karşılaştım.

“Ah, ama sizi tanıyorum!” dedim heyecanla. “Dr. Frew’un evinde subayı paylamamı isteyen beysiniz siz.”

“Bunu istediğimi bildiğinize göre onu beni hoşnut etmek için azarladınız demek?”

Güldüm. “Benim için de büyük bir zevkti.”

“Ama nereden anladınız?”

“Sanırım Türklerin gözlerini okuyabiliyorum, tabii orada yazılı bir şeyler varsa. Sahi, kimdi o yaratık?”

“Bir Levanten ve casus. Pek çok iyi Kemalist o adam yüzünden Malta’ya sürgün edilmiştir.”

“Oo! İstihbarat Servisi’nden mi?”

Türk dudak büktü: “Avrupa daima, çirkin işlerini böyle şatafatlı isimlerle örtmeye çalışır. İstihbarat subayınıymış! Bir Levanten ve Britanya’nın altınlarıyla satın alınmış bir casus.”

Benimle bu şekilde konuşmasını umursamadım; zira onu anlayabiliyor, hatta ona sempati duyuyordum ve daha bir saat geçmeden, Celal Bey’le arkadaş olmuştuk. Celal Bey, bu dostluğun samimiyetiyle, bana Kemalist Parti’nin* umutlarından ve gayelerinden söz etti. Burada, o sırada ordusu Yunanlılarla çarpışan bir Türkün, bir Kemalistin, Yunan soyundan

* Halk Fırkası 1923’te kurulduğuna göre parti sözcüğünü “taraf” anlamında kullanıyor olmalı –ed.n.

biri olan bana içini dökmüş olması, okurlara hayal ürünü gibi gelebilir. Ancak Doğu'daki pek çok şey, Batı'ya çelişkili görünür. Ayrıca, şahsen hiçbir zaman, halkıma duyduğum sevgiyle körleşmiş ya da halkımın haklarından dolayı diğer halkların haklarını görmezden gelmiş biri olmadım. Bu yüzden ki, 1921 yazında, bu, İzmir'in boşaltılması anlamına gelecek de olsa, Türklerle anlaşmazlıkların dostça halledilmesini isteyen az sayıda Yunanlıdan biriydim.

Kral Konstantin'in geri dönüşü, Yunanistan'ı dünyadan soyutlamış ve Büyük Britanya'nın desteğinden mahrum bırakmıştı. Türkiye'ye karşı sürdürülen savaş hem maddi hem manevi bakımdan çok pahalıya patlıyordu. Türklerin Anadolu'da bağımsız bir devlet olabilmeleri için onlara bir şans verilmesi tek çareydi ve İzmir onların bu amacı gerçekleştirmesinde büyük öneme sahipti.

Bu üç gerekçenin yanı sıra Fransa, İtalya ve Bolşevik Rusya'nın Kemalist orduya destek vermeleri, bu ordunun başarısını tüm uygarlık için bir tehdit haline getiriyordu. Mustafa Kemal İzmir'i Yunanlılardan alabilecek kadar güçlendirildiği takdirde, bu durum Asya'nın bağrında yanlış ve sonu karanlık umutların yeşermesine neden olacaktı; bu, tüm Müslümanları Kemalist Parti'nin ardında birleştirecek ve nihayet bizleri Avrupa'nın ölümcül icatlarıyla onlara saldırmaya, onları yenilgiye uğratarak sindirmeye zorlayacak ve bize karşı düşmanlıklarını iyice arttıracaktı.

Bütün bu gerekçelerden yola çıkarak tek arzum, gerek Anadolu'daki Hristiyan varlığını tamamen silmelerini, gerekse bunun karşılığında Avrupa tarafından ezilmelerini engellemek için, Türklere adil bir biçimde davranılmasıydı. Adil bir muamele her iki tarafın da kazancına olurdu: Yunan ordusunu yenmeleri için onlara destek olmakla, hem onlar hem de kendimiz için yeni bir tehlike yaratıyorduk. O akşam üzeri, görüşlerimi Kemalist Celal Bey'e açıkça söyledim ve Türklerin zaafılarını bildiğim kadar, Avrupa'nın entrikalarından da haberdar olduğumu anlamasını sağladım.

"Muzaffer Müttefiklerin kendi aralarındaki anlaşmazlıklar ateşkes günündeki dermansız halinizden kurtulup güçlenmenizi sağladı. Şimdi ılımlı olun. Bay Venizelos'un düşürülmesi fırsatını değerlendirip makul isteklerde bulunun" dedim.

Ne yazık ki Fransa, İtalya ve Rusya'nın desteği ile, Konstantinopolis'teki bazı Amerikan unsurların üstü örtülü biçimde verdikleri cesaret, her türlü unsuru kendi çıkarları için kullanabilecekleri ve zamanı geldiğinde hepsini aldatabilecekleri inancına kapılan Kemalistleri mest ediyordu. Doğrusu bunun için onları suçlayamazdım. Ellerine tutuşturulan bu fırsatı kullanma gayretindeydiler. Beni asıl şaşırtan, onların kendilerini bu ölçüde kandırabilmeleriydi. Müttefiklerin kendi aralarındaki uyuşmazlık olmaksızın güçlerinin bir gün bile dayanmayacağı gerçeği onları hiç mi hiç endişelendirmiyordu.

"Sizin bölünmüşlüğünüz daim olacak!" diye bağırды Celal Bey, "ve siz Amerikalıların İngilizlerle bizim için mücadeleye girişeceğiniz zaman yaklaşıyor. Bu bizim için çok büyük bir fırsat olacak."

Bu, kuşkusuz, Konstantinopolis'teki tüm Doğuluların ortak umudu ve inancıydı.

"Birbirinizden nefret ettiğinizi inkâr edemezsiniz hanımefendi" diye devam etti Celal Bey, "Bunu görmek için sizin tüccarların konuşmalarını dinlemek yeter. Ve biz bu durumdan kazanç sağlamayı amaçlıyoruz. İşte siz Amerikalıların burada olmanızı şimdilik desteklememizin nedeni de bu: İngilizlerin sizden nefret etmelerini sağlamak."

Yakındoğu'daki durumu saygın yöntemlerle yoluna koymayı başaramadığımız ortadayken, neden Türklerden daha fazlasını beklemeliydik ki? Onlar kendilerine ait olarak gördükleri bu toprakların tek hâkimi olmaya kararlıydılar ve bunda başarılı olabilmek için, tüm Hristiyanların yok edilmesi gibi aşırı niyetler besliyorlardı. "O zaman, Fransa ve İtalya gibi müreffeh ve homojen bir ulus olacağız" diyorlardı "ve Avrupa'nın Hristiyan ulusları, bundan böyle, bizim işlerimize karışmak için hiçbir bahane bulamayacaklar."

"Bizi suçlayabilir misiniz?" diye sordu Celal Bey.

"Gerekçelerinizi göz önüne alırsam, sanırım suçlayamam" diye üzgün üzgün cevap verdim. Tuttukları yolun delilik olduğunu anlatmaya çalışmak boşunaydı.

Küçük türbenin yanında karşılaştığımız o öğleden sonra, Celal Bey'in yüzü dostane bir ışıltıyla aydınlanmıştı.

“Hiç boş vaktiniz yok mu?” diye sorarken bir yandan da yanımdaki basamağa indi.

“Neden böyle düşündünüz?”

“Öyle hızlı yürüyorsunuz ki!”

Benim alçak topuklar üzerindeki rahat Amerikan adımlarım, kadın cinsinin dünyanın en yüksek ökçeleri üzerinde tökezleyerek yürüdüğü Konstantinopolis’in sakinleri için sürekli bir hayranlık konusuydu.

“Tam tersine, akşam yemeğine kadar yapacak hiçbir şeyim yok ve sizin ülkenizde, beyefendi, yemek saati bile alt üst olmuş; yatağa girmemiz gereken zamanda yemek yeniyor.”

“O halde, bir yere gidip oturamaz mıydık? Burada, açık havada konuşabiliriz. Sizi görmek için Pera Palas’a geldiğimde, o Yunanlı otel sahibi, İtalyan garsonlar ve oradaki tüm o yabancılar beni boğuyor.”

“Pekâlâ. Nereye gidelim?”

Savaşın ilk zamanlarında, Almanlar ve Türklerin, her şeyin onların istediği yönde geliştiği günlerde üzerine bir “Sulh Sarayı” kurmaya niyetlendikleri geniş arsanın önünden geçiyorduk. Arsa hâlâ melankolik boşluğuyla orada duruyor ve şimdilerde, söylenenlere bakılırsa, burada bir Harp Dairesi kurulması, barışa ithaf edilecek herhangi bir bina inşa edilmesinden daha yüksek bir olasılık gibi görünüyor.

“Buradan sağa dönüp Ahmediye Camii’nin* oraya gidelim. Oradan, yabancı savaş gemilerinin göz kamaştırıcı ışığı olmaksızın, denizi seyredebiliriz.”

Oraya doğru yürürken, yol üzerinde, trompet çalarak müziğin ritmine uygun adımlarla yürüyen bir Fransız bando takımına rastladık. Belli aralıklarla, hepsi aynı anda, trompetlerini başlarının üzerinde döndürüyorlardı. Tepede bir an için güneş ışığıyla parlayan cilalı pirinç aletleri görülmeye değerdi.

Kemalist’in gözleri kısıldı. Tüm vücudu gerilmişti. Hiçbir şey söylemedi; ancak, 1894’te, Ermeni katliamları patlak vermeden hemen önce, Türklerin aynen bu şekilde görüldüğüne şahit olmuştum.

* Sultan Ahmed Camii’ni kastediyor –ed.n.

Sessizce Ahmediye Camii'nin aşağısındaki kıyıya vardık. Adamın gözlerindeki acımasız ifade henüz kaybolmamıştı. Zihinlerimizdeki gürültülü kalabalığı hapseden uğursuz bir sessizlik içinde, bir tümseğe oturduk. Kendimi huzursuz hissediyordum. Yerden bir iki küçük taş alıp denize fırlatmaya koyuldum. Marmara Denizi'ne bakan, Asya ve Avrupa'yı sevgiyle kucaklayarak dostluğa davet eden hafif bir yükseltinin üzerindeydik.

Tam karşımızda, bana daima, bakıcısının boş bulunduğu bir anda elinden kaçmış, denize atlamak üzere olan yaramaz bir çocuk gibi görünen, Asya'nın dağlık burnu *Phanataki* duruyordu. Gün ilahi bir güzellik-teydi. Etrafımızdaki her şey gök mavisi ve altın rengiydi; öte yandan, doğudan gelen yumuşak ışık yarı şeffaf, gümüşü bir pusla ufku perdeliyordu. Anadolu yakasında, villalarıyla göz okşayan yeşil düzlüklerin yukarılarında, puslu havada fantastik şekillere bürünmüş uzak, sivri tepeler yükseliyordu.

Sessizliğini hâlâ bozmamış olan arkadaşım benim başarısız taş fırlatışlarımı izliyordu. O bir sigara yakıp dumanını üflerken, ben de bir süre daha, adeta varlığını unutmış gibi oyunumu sürdürdüm.

"Yunanlı kız" dedi sonunda, "seni bu denli sempatik ve anlayışlı kılan şey nedir? Buradaki o domuzların hiçbirisi bizim de duygularımız olduğunu düşünmüyorlar."

"Çünkü ben bir Yunan kızyım. Buraya gelirken, *les cadets de Gascogne** ile karşılaşmamızdan sonra, ben çok yol kat ettim beyefendi. Siz yalnızca şimdiki görebiliyorsunuz. Ben 15. yüzyılı da gördüm.** Siz yalnızca Fransız askerleri ve onların trompetlerinin küstah böbürlenişini gördünüz. Ben, sizin askerlerinizi, yenicileri gördüm. Onlar fanfarlar çalmazdı dostum, kanla, benim halkımın kanıyla sırlıslam olmuş yatağanları vardı ellerinde. Doğrusu, sizin Fransızların müziğini duyduğunuz yerde, ben san ki sizin katlettiğiniz Yunanlıların haykırışlarını duydum ve ayaklarını onların kanına bulandı."

"Ve benden nefret mi ettiniz?"

"Şey... Hayır. Yalnızca gözlerinizdeki kıvılcım beni biraz korkuttu."

* Gaskonyalı harp okulu öğrencileri –karşılaştıkları bandoyu anımsatıyor –ed.n.

** İstanbul'un fethini gördüm, demek istiyor –ed.n.

Ahmediye (Sultan Ahmed) Camii

“Bir gün, sizin korktuğunuz gibi, tüm Batı bizden korkar hale gelecek!” diye haykırıp oturduğu yerden doğruldu. “Afganistan, Türkistan, İran, Suriye, Mısır ve Arabistan’da gizli ajanlarımız var. Bu ülkelerin liderlerini, Asya’nın Avrupa’ya karşı birlik olmasının vakti geldiğine ikna ettik. Hepsi işbirliğine dahil oldular ve Hindistan’da, Müslümanların yaşadığı tüm bölgelerde bizim propagandacılarımız var. Günü geldiğinde tüm Hindistan öfkeyle dolu olacak. Yalnızca Japonya bizi bir anlamda yalnız bıraktı. Ona Asya’nın liderliğini teklif ettik. Nazikçe reddetti, ancak yakınımızda olmak ve önerilerde bulunmak üzere Konstantinopolis’e diplomatik temsilcilerini yollamaya söz verdi. Japonya ilk defa buraya diplomatik temsilcilerini yolluyor.

Yakında, Avrupa’ya saldırarak kadar olmasa bile, en azından sizi kendi aranızda ihtilafli tutmaya yetecek kadar güçlü olacağız. Fransa ve

İtalya ile müzakerelerimiz sırasında, komutanımız, Fransa'nın, nihai hedefi Britanya İmparatorluğu'nu parçalamak olan her türlü koalisyona açık olduğunu fark etti. Nitekim, Yakındoğu'da en önemli mevkilerden birinde görev yapan bir Fransız devlet adamı açık açık söyledi: "Britanya İmparatorluğu, her ulusun gırtlığında bir kolu olan bir ahtapottur. Ezilmesi şarttır."

Mustafa Kemal tüm ulusların Büyük Britanya'nın karşısında yer aldığını öğrenince, Lenin ve Troçki'yle yakınlaşmaya karar verdi ve onları Avrupa'nın saldırganlığı üzerine tartışmaya davet etti. Onlar, Asya'yı Avrupa boyunduruğundan kurtarmak için Mustafa Kemal'le işbirliği yapmaya dünden razıydılar ve samimiyetlerini kanıtlamak için, Çarlık döneminden beri orada olan İran ve Afganistan'daki Rusları geri çektiler ve daha önce Rusya tarafından işgal edilmiş olan tüm toprakları bu iki ülkeye geri verdiler. Lenin ve Troçki, Britanya İmparatorluğu var olduğu sürece Asya'nın tehlikede olduğu görüşünü bizzat dile getirdiler. Buna göre, işe önce, onların Asya'nın boynundaki urgan tabir ettikleri bu imparatorluğun yıkılması ile başlanmalıydı. Hatta daha da ileri giderek, bize belli bazı koşullarda yardım etmeyi teklif ettiler. Onların koşullarını kabul ettik ve şu anda, artçı kuvvetlerimizi oluşturan, tamamen Bolşevik Hükümeti tarafından beslenen 50.000 kızıl asker bulunuyor."

Kemalist ayağa fırladı. Heyecandan kendini kaybetmişti.

"Şimdi Avrupa'dan neden korkmadığımızı, geçen gün niçin büyük güçler karşısında boyun eğmememiz gerektiğini söylediğimi anlıyor musunuz? Korkmuyoruz, çünkü Avrupa diye bir şey yok. Yalnızca, herkesin korktuğu ve nefret ettiği Britanya İmparatorluğu var. Yunanlıları İzmir'den attığımız gün, bu imparatorluğu ilk darbeyi vurmuş olacağız.

Ve sen, iyileri yaratanın ordusu! Öldürdüğün her Yunanlıyla, Britanya İmparatorluğu'nun köşe taşlarından birini daha yıkmış oluyorsun. Öyleyse Allah aşkına, öldür, vatan aşkına öldür, katledilen kardeşlerinin intikamı için, öldür, ağlayan insanlık adına öldür, dünyanın kurtuluşu için, öldür.

Ey, savaşılan ordular! Britanyalıları duyduğunuz nefret, tüfeklerinizi ze bağlı birer bomba olsun.

Ey ter içinde, baldırı çıplak, aç işçiler, kollarınızda Britanyalıları duyduğunuz nefretle kaynayan kanınız dolaşsın!

Ey, hayat ekip sefalet biçen köylüler! Britanyalıları karşı nefret tohumlarını kalbinizin derinlerine ekin!

Celal Bey, Aka Gündüz'den aktardığı "Türk Nefret Duası"nın bu bölümünü bitirir bitirmez, onun bu esriğliğinin tersine, son derece sakin ve soğukkanlı, ayağa kalktı. Ancak ne tuhaftır ki, bu nefretin ilk hedefi ulusumun ordusu olduğu ve Avrupa tavrını değiştirmedeği takdirde uygarlığının mutlak sonunu getirebilecek bir mücadelede Asya tarafından korkunç bir felaketin sahnelenmesi beklendiği halde, bu adama karşı olumsuz duygular içinde değildim.

Hareket etme ihtiyacıyla yürümeye koyuldum ve adam da yanıma sıra yürüdü. Gözlerindeki pırıltıya bakılırsa, az önceki söyleviyle beni etkilediğini düşünüyordu. İlahi bilgeliğin şerefine dikilmiş olan Ayasofya'nın önündeki meydana varana dek sessizce yürüdük. Hristiyanların inşa ettiği bu mucizevi insan ürünü, Türkler tarafından eklenen minareleriyle karşımızda duruyor ve duvarlar, adeta varlıklarıyla bizimle alay ediyorlardı. "İlahi bilgelige adanmış olan bizler, bir kabuktan başka şey değiliz. Yüzyıllar boyunca, insanların bizi yapılış amacımıza uygun olarak kullanmalarını bekledik. Ama yapıldığımız andan bugüne, tanık olduğumuz tek şey insanoğlunun ahmaklığıydı" der gibiydiler. Bu duvarlardan esinlenerek Kemalist'e dönüp:

"Etkilendiğimi inkâr edemem" dedim. "Ama düşündüğünüz gibi, sizin gücünüz değil beni etkileyen. Asya'nın kötülüğü ve çılgınlığı."

"Beni yok etmeleri için İngilizlere ihbar mı edeceksiniz?" diye sordu.

"İngilizlere ihbar etseydim sizi tutuklayabilirler, hapse atabilirler, hatta darağacına yollayabilirlerdi, ama sizleri yok edemezlerdi. Tam aksine, sizin gibi ölen her kişinin yerine çok daha fazlası gelecektir. Siz ve sizin gibileri yok edebilecek tek silah, sevgi ve ondan doğan adalettir. Siz benim kardeşimsiniz, İngilizler de öyle ve ben kardeşlerimden birini diğerine ihbar etmeyeceğim. Zira ihanetin kimseye faydası olmaz."

"Siz bir Rum kızı olduğunuz halde, diğerlerinden ne kadar farklısınız!" dedi hayretle.

“Sizin burada gördüğünüz dalaverecilerden farklıyım, ama dünya da benim gibi milyonlarca insan var. İsterseniz bize romantik budalalar diyebilirsiniz, ama dünya hükümetleri bizim gibi romantik budalalardan kurulu hale gelinceye dek, sizin gibi çılgınların daima var olacağı inancındayım. Şimdilik allahaısmarladık. Otele kadar, yolun kalanını yalnız başına yürümek istiyorum.”

Aynılırken, çukura kaçmış gözlerinde bir gurur ve zafer ışığı parlıyordu.

Derken, gözlerinde aynı ışığı taşıyan, Türkiye’nin en soylu ve seçkin sınıfından bir oda dolusu insanla tanışacağım gün geldi çatı. Celal Bey, beni Nişantaşı’nda bir arkadaşının evine, çay partisine davet etmişti. Onunla, Osmanbey Bahçeleri’nin* biraz yukarısında buluşup, zikzaklar çizerek evlerin rasgele dizildiği eğri büğrü sokaklara girip çıktık. Nihayet, tüm pencereleri sık örülmüş kafeslerle kaplı, görkemli bir evin önünde durduk. Bu günlerde, liberal ve zengin insanların evlerinde görmeye alışkın olmadığımız bir görüntü olduğundan, *kafesleri* göstererek Celal Bey’e sordum:

“Eski geleneklere bağlı ve çok mutaassıp bir ev gibi görünüyor, yanlış mıyım?”

Gizemli bir gülümsemeyle yanıtladı:

“Ev o kadar büyük ki, tüm *kafesleri* çıkarmak büyük sorun olur. Hem bunların başka işlevleri de var.”

Kapıyı bir hizmetçi açtı. Bir başkası, önümüze düşerek bizi bir kat yukarı çıkarıp bir grup insanın toplanmış olduğu geniş bir salona getirdi. Tanışma merasiminden sonra gümüş zarflar içindeki bardaklarla çay servisi yapıldı; erkeklerin çay servisini hanımlar yürüttü. Ev sahibemiz, şekilsiz endamına rağmen, işlemelerle süslü siyah saten elbisesiyle son derece etkileyici görünüyordu. Doğrusunu isterseniz biri dışında salondaki kadınların hepsi de hantaldı. Evlerde Türk banyolarını ısıtacak kömürün, kendilerine masaj yapacak kölelerin olmayışı, Türk kadınlarının bedensel egzersizlerden henüz haberleri olmaması ve aşırı yemek, bu şekilsiz vücutların sorumlusuydu. Hepsi de Avrupa modasına uygun giyinmişlerdi. Eskinin

* 20.yüzyılın ilk çeyreğine gelene kadar, özellikle Halaskârgazi Caddesi’nin doğusunda kalan bölge, köşkler, konaklar ve bahçe gazinoların da bulunduğu oldukça yeşil, hoş manzaralı bir yerdin.

zengin ailelerine mensup olduklarından, yine hepsi evlerinde özel mürebbiyeler tarafından eğitilmiş kişilerdi.

Erkekler kadınlardan daha biçimliydi. Aralarından biri, bir yazar, bana bu işi geçimini sağlamak için değil, anlatmak için yanıp tutuştuğu fikirlerle dolu olduğundan yaptığını söyledi: “Sizin ülkemiz hakkında yazacağınız yeni kitabınızla çok ilgiliniz. Nasıl bir kitap olacak?”

“Korkarım, kasvetli.”

“Neden?”

“Böyle bir zamanda iç açıcı bir şeyler yazmam mümkün mü? Eskiden bu ülkeyi cazip kılan şeylerin hiçbiri yok artık.” Elimle salonu işaret ederek: “Burası bir Türk salonu değil. Sizler Türkler gibi giyinmiyorsunuz. Ve en hayati konularda hiziplere ayrılmış durumdasınız.”

“Hayır, değiliz. Hepimiz, tüm yüreğimizle Anadolu’daki harekete destek veriyoruz.”

“Hepiniz değil” diye itiraz ettim; daha önce tanıştığımız Serbest Fırka’dan açık fikirli bir iki Türkü kastederek.

Yazar, konuşma yapmaya niyetlenir gibi yerinden kalktı. “Hanımefendinin Prens Sabahattin’le bolca vakit geçirdiğini hatırlatmak gerekir; hepimizin bildiği gibi o adam ülkesini İngiltere’ye satmıştır.”

Kocamla birlikte Prens Sabahattin’le birçok kez görüştüğümüz doğrudu. O ve taraftarları, bize göre, bu çılgın ulus içinde az sayıdaki akıllı başında insanlardı. Sabahattin, daha önce Jön Türklerin ve Sultan Abdülhamid’in olduğu gibi, şimdi de Kemalistlerin nefret nesnesiydi.

“Söyley misiniz, hayatında hiçbir zaman siyasi bir mevki edinmemiş, yaşamının çok büyük bir bölümünü sürgünde geçirmiş ve varlığı tehlikede olan, Türkiye’yi mahveden maceracılar tarafından izi sürülen bir insan, nasıl olur da Türkiye’yi İngiltere’ye satabilir? O padişah değil. Sadrazam da değil. Bunun dışında hiçbir gücü de yok. İngiltere, karşılığını almayaacağı bir şeye para yatırmayacak kadar iyi bir tüccardır.”

Gergin bir sessizlik oldu. Derken, biri bu sessizliği bozdu.

“İngiltere ona, olanlara sessiz kalması için para ödüyor.”

“Olanlara sessiz kaldığını nereden çıkardınız! Ülkesini korumak için doğru yolda mücadele eden tek lider o.”

“O gizli bir Hıristiyan” dedi bir başkası.

“Prens Sabahattin’in gizli saklı hiçbir şeyi yok; elinizdeki bu gerçek-ten büyük insana sövmek yerine, onu desteklemelisiniz. Türkiye’de sizi karanlıktan aydınlığa götürebilecek tek insan o.”

Yazar tekrar ayağa fırladı. “Onun gerçek düşüncesinden, yıllardır neyi savunduğundan haberiniz var mı?” diye sordu büyük bir ciddiyetle. “Biz Türklerin, biz bu toprakların fatihi yönetici sınıfın, Hıristiyanlara ve tebaamız olan diğer milletlere eşit haklar tanımamız gerektiğini savunuyor. İşte hanımefendi, sizin büyük dediğiniz adam böyle ahmak biri.”

Celal Bey ayağa kalkıp karşıma dikildi. “Bizi Hıristiyanların seviyesine düşürmeyi savunan bu adamı bırakın. İzin verin, size gerçek büyüğümüzle ilgili bir şey anlatayım. Ankara’da meclisimizin açılışının yıldönümüydü. Meclis binası tıklım tıklım doluydu. Mustafa Kemal içeri girdi ve insanlara baktı. Bir iki dakika hiçbir şey söylemedi. Sonra Namık Kemal’in bir şiirinden iki dize okudu:

Vatanın bağına düşman dayamış hançerini
Yok mudur kurtaracak bahtı kara maderini

Durdu. Etraftan uğultular, ‘Allah! Allah!’ sesleri duyuluyordu. Mustafa Kemal yeniden konuşmaya başlayınca, büyük kalabalığın sesi bir anda kesildi: ‘Doğrudur, düşmanın hançeri vatanımızın bağına dayanmıştır, ama vatani koruyacak birileri daima olacaktır.’

Bunun üzerine insanlar ağlamaya, Mustafa Kemal’in adını haykırma-ya ve vatan uğruna öleceklerine dair yeminler etmeye başladılar. Bir hattat onun bu sözlerini yazdı ve bundan kartpostallar yaparak her Türkün evine yollandı. Bu sözler halkımızın muskası oldu. Görüyorsunuz hanımefendi, o, bir ordu yaratmakla, halkımıza kaybettiği cesareti yeniden vermekle, geleceğe olan inancımızı güçlendirmekle kalmayıp bize ulusal bir kimlik de verdi. Ondan evvel yalnızca padişah vardı, daima padişah. Bugün ise vatan var. Başlangıçta düşlerimiz sınırlıydı. Mustafa Kemal’in körüklediği ateş ve onun çevresindeki şairlerin verdiği ilhamla, bu düşler devleştiler. Bugün, her Kemal’in yüreğinde ne yazılıdır biliyor musunuz? Diyarbakırlı Ziya Bey’in şiiri.”

Salondaki en genç kadına döndü: “Atviye Hanım, şiiri okuyun.”

Atviye Hanım, kısa kesimli sarı saçlarının çevrelediği güzel başını geriye attı ve dokunaklı bir sesle, her Kemalist’in yüreğini yakan dizeleri okudu:

Nabızlarımda vuran duygular ki tarihin
Birer derin sesidir, ben sahifelerde değil,
Güzide, şanlı, necip ırkımın uzak ve yakın
Bütün zaferlerini kalbimin tanininde,
Nabızlarımda okur, anlar, eylerim tebcil.
Sahifelerde değil, çünkü Attila, Cengiz.
Zaferle ırkımı tetvic eden bu nafiyele,
O tozlu çerçevelerde, o iftira-amiz
Muhit içinde görünmekte kirli, sermede;
Fakat şerefle nümayan Sezar ve İskender
Nabızlarımda evet, çünkü ilm için mübhem
Kalan Oğuz Han’ı kalbim tanıır tamamıyla;
Damarlarımda yaşar şan ü ihtişamıyla
Oğuz Han. İşte budur gönlümü eden mülhem:
Vatan ne Türkiye’dir Türklere ne Türkistan;
Vatan, büyük ve müebbet bir ülkedir: Tûrân

Bu görkemli geleceğe olan inançla, son sözcüklerde sesi çınladı ve ardından bir sessizlik oldu: Umud, beklenti dolu bir sessizlik.

“Ben de aynı sizin gibi, gerçekleşmesi mümkün olmayan hayallerin peşindeki insanlar tarafından yetiştirildim” dedim sakın bir sesle. “Çocukluğum boyunca, Atilla ve Cengiz Han’ın yaptıklarını anlatan kahramanlık şiirleriyle değilse de, Eflatun ve Aristo’nun yazdıklarıyla ve Praksiteles’in yarattığı güzelliklerle heyecanlandım. Çevremde sürekli olarak Helenizmden ve onun Yunan ruhunun mirası olan gelişkin zevkleri daha da ileri götürmek için özgür ve başına buyruk olma hakkından söz ediliyordu. Oysa ben sizin boyunduruğunuz altındaydım ve sizler uygarlığı hâlâ dünyaya heyecan ve haz veren bir soy olan biz Yunanlıların eski topraklarında

herhangi bir hakları olabileceğini kabul etmediniz. Sizler benim halkıma kendi topraklarında eşit haklar tanımadınız, çünkü savaşlarda bizleri yenmiştiniz. E, bugün de, savaşta yenilen taraf sizsiniz.”

“Yenilmedik!” diye bir ağızdan bağırıldılar. “İzmir, Trakya ve Konstantinopolis kesin olarak bizim olana dek, Fransızlar Suriye’den çıkarılıp Osmanlı İmparatorluğu yeniden tüm Asya’nın liderliğine soyunacak kadar güçlenene kadar savaşacağız. Avrupa ne yana dönerse karşısında bizi görecektir ve İngiltere bize boyun eğecek.”

Celal Bey, böyle diyerek ceketinin göğüs cebinden bir gazete kupürü çıkardı. “Bu, Arap Müslümanlarının lideri, Senusi şeyhinin Anadolu’da ki hutbesi. Bunlar kutsal sözler” diyerek okudu:

“Din ve Allah adına savaş, Allah’ın sevdiğilerine ihsan ettiği bir hazine ve bunun için savaşanlar Allah katında eşsiz yerlere sahiptir.

Ey seçilmiş insanlar, Allah, sizleri onura ve yüceliğe çağırıyor. Kendinizi kirlenmekten koruyun. Boynunuza köleliğin zincirlerini bağlamalarına asla izin vermeyin. Bir Müslüman, ne yabancıların egemenliğinde yaşayabilir, ne de köleliğe boyun eğebilir. O, kendine saygı ve bağımsızlıktan başka şey bilmez. Kuran başından sonuna dek bu öğretiyi anlatır; Peygamberimizin tüm yaşamı da bunun bir örneğiydi. İslam bu temel üzerine kuruludur. Tiranlığın karanlığı, dünyada reform ve özgürlük çağını başlatan İslam tarafından aydınlatılmıştır.

Kuran’daki en büyük ideal, kendine saygı ve bağımsızlıktır. Bu yüzden Allah, Müslümanları, vazgeçmek şöyle dursun, gerekirse uğruna her şeyi feda edecekleri bu mücadeleye hazır tutar.

Allah’ın adı mübarek olsun. Doğruluğun ilk ışıkları yüzünü gösterdi; Müslüman dünyada uyanma vakti gelmiştir. Tam umarsızlığa düştüğümüz bir anda, Allah bize yaşam gücü verdi. İslamın merkezi, ölme noktasına geldiği bir zamanda, yeniden hayata döndü ve Anadolu’nun öldü sanılan Müslümanları, aslanlar gibi ayağa kalkıp, mucizeler yarattılar.

Ey Anadolu’nun yiğit kahramanları, siz olmasaydınız İslamın kusursuz iskeleti paramparça olacaktı. Kuran’a yeniden hayat veren

siz oldunuz. Sizler, etrafınızı saran tüm düşmanlara karşı, İslamı savundunuz. Allah daima sizinledir, umudunuzu asla yitirmeyin. Kuran'ın emirlerini uygulayın ve Allah'ın ordusu olun.”

“Tüm bunları İtalya, Fransa ve Rusya'nın yardımıyla başaracaksınız, öyle mi?” diye sordum.

“Evet”

“Sağduyulu olalım” dedim yalvarırcasına. “İtalya, otuz yıllık müttefiki Almanya'yı sattı, zira Almanya güçlenince...”

“İtalya'ya güvenemeyeceğimizi biliyoruz” diye sözümü kesti, “ama bir atasözümüz vardır, ‘Denize düşen yılana sarılır’. İtalya bize yardım ettiği sürece, buna hayır demeyiz. Yaptığı yardımlar bize olan sevgisinden değil elbette; ama ne onun ne de Fransa'nın hangi saiklerle hareket ettikleri umurumuzda değil.”

“Fransa şu anda, Selanik'te kendisiyle omuz omuza dövüşmüş olan ve zaferin gerçekleşmesine yardım eden orduya karşı savaşmanız için sizi silah ve cephanelikle donatıyor. Bilmelisiniz ki, bugün Fransa'nın yaptığı gibi davranabilen bir ulusa sırtınızı dayayamazsınız. O halde Fransa ve İtalya'yı bir kenara bırakalım. Peki Bolşeviklerden ne umuyorsunuz? Onlar Rus ve Ruslar daima sizin en büyük düşmanınız olmuştur. İster çarlık, ister Bolşevizm yönetiminde olsun, Rusya Konstantinopolis'i ister. Şimdi de onu almak için size oyun oynuyorlar.”

“Ah, hayır! Bolşeviklerin asıl hedefi, tüm halkın onları beklediği İtalya. Evet, hanımefendi, Roma sokaklarında işçiler şu şarkıyı söylüyorlar”;

Quanto Lenino verra in Italia

Amazzera questa canalia

[Lenin İtalya'ya geldiğinde

Bu alçağı gebertecek]

“Oraya ulaşırlarsa Avrupa'nın işi bitmiş sayılır; zira Macarlar da savaşa katılmak için Bolşeviklerin desteğini bekliyorlar; bu arada Bulgarlar aynı anda Yunanistan ve Romanya'yı işgal edecekler ve komünist Alman-

ya, komünist Rusya ile el ele verecek. Bu sırada, Hindistan ve Mısır'ın her yanında isyanlar çıkacak. Tek bir canlı İngiliz buraları yönetecekler, Britanya İmparatorluğu çökecek ve Mustafa Kemal'in ordusu dünyaya hâkim olacak."

Başarı kehanetlerinin yarattığı şenlikli bir hava salonu sarmıştı. Bundan bir-iki gün önce, caminin orada Celal Bey'i sarhoş eden aşırı heyecan, şimdi salondaki herkesi kendinden geçirmişti.

"Artık, neden Yunanlıları mağlup etme konusunda bu kadar kesin konuştuğumuzu anlıyorsunuzdur" diye yazar söze girdi. "Ve neden onlara karşı kazanılmış bir zaferin, tüm Avrupa'nın yenilmesi demek olduğunu."

"Planlarınızdan bu denli açıkça söz etmenize bakılırsa, kendinize güveniyor olmalısınız. Bildiğiniz gibi, öğrendiklerimi kitap olarak yayımlamak üzere burada bulunuyorum. Ayrıca, ben de bir Batılıyım ve kişisel olarak sizi ne kadar sevsem de Avrupa'ya karşı bir tehlikeyi savuşturmak için elimden gelen her şeyi yaparım. İtalya'nın, sizin başarınızın ilk sonucunun kendi yıkılışı olacağını öğrendiğinde sizi desteklemeye devam edeceğini mi sanıyorsunuz? Her saniye izlendiğinizin farkında değil misiniz? Zannediyor musunuz ki İngiltere, şimdilik çıkarlarına uymasaydı, sizinle Yunanistan arasındaki savaşın sürmesine izin verirdi?"

Onları yakından tanımayanlar için Türklerin duygusal mizacı anlaşılmazdır. Daha bir-iki hafta önce, "yetişkin" bir Türkün, Kağıthane ve Alibeyköy derelerindeki harap mermer bentlerin görüntüsü karşısında hıçkırıklara boğulduğuna tanık olmuşum. Birazcık cesaret verildiğinde aslan kesilen bu insanlar, küçücük bir hayal kırıklığında derin düşüncelere dalar bilirdiler. Nitekim, benim son derece basit sorularım, bir oda dolusu insanı az önceki kendinden emin sevinç havasından çıkarıp yoğun bir bunalıma sokmaya yetmişti. Endişeli bir sesle sordular:

"Demek istediğiniz, İngilizler başarımızı engelleyecek mi?"

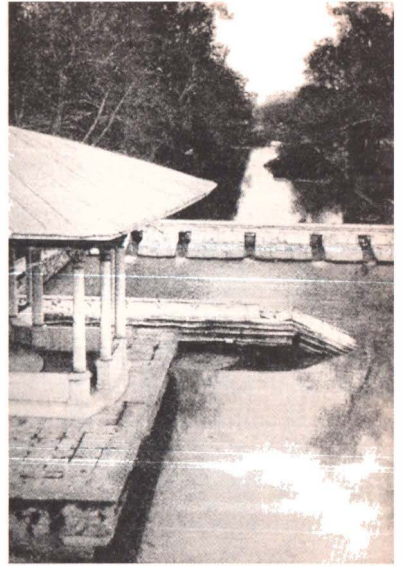
"Bundan en ufak bir kuşku yok."

"Ama nasıl olur? Tüm planlarımız şimdiden hazır."

"Almanya'nın ki de öyleydi ve Almanya size kıyasla bir dev sayılırdı. Dinleyin dostlarım. Bugün, İngiltere Avrupa'nın dümeni rolünde. Amacı kendisini, Avrupa'yı ve dolayısıyla da Asya'yı korumak."

"Pöfl!" diye yazar alayla dudak büktü.

Kağıthane ve Alibeyköy
derelerindeki
mermer barajın
yıkıntıları
(fotoğraftaki saray şimdi
Türk Yetimhanesi
olarak kullanılıyor)

“Roma İmparatorluğu’ndan bugüne, binlerce ulusun yükselişi ve düşüşüne tanık olduk. Yalnızca İngiltere hep aynı çizgide devam etti ve bugün Avrupa’nın dışında en önemli ülkeler, kökleri ona dayananlar: ABD, Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda, hatta Güney Afrika. Baltayı sağlam taş vurdunuz.”

“Bizi korkutmaya çalışıyorsunuz” dedi ev sahibesi biraz ürkekçe.

“Hanımefendi, sizi çok sevdiğime, Türkiye’nin şu anki acı durumuna yürekten üzüldüğüme, davanızı tüm kalbimle desteklediğime ve size gerçekte hak ettiğinizden daha adilce davranılmasını istediğime bir inansanız, beni size karşı bu denli açık sözlü konuşmaya iten şeyin ne olduğunu anlayabilirdiniz. Bu çılgınca planlarınızdan vazgeçiniz. Şimdi tam zamanı. Kılıcınızı bırakın ve biraz uzlaşmayla bu enkazdan neler kurtarabileceğini görmek için çalışın.”

“Bunu nasıl yapabiliriz?” diye kadınlardan üçü bir ağızdan bağırdı.

“İngiltere hiçbirimizi satın alamayacak” diye atıldı Kemalist arkadaşım.

Bu savruk konuşmaları, çabucak değişip duran tutumlarıyla, ruhlarını aşagıl原因 ve bedenlerini inciten bir değnek cezasının ardından acıyla sızlanan çocuklar gibiydiler. Cezayı hak etmiş oldukları gerçeğıyle yüzleşmeye niyetleri yoktu. Kadınlardan biri, Müttefiklerden, özellikle de Fransızlardan gördükleri küçük düşürücü muameleyi anlatırken gözyaşlarına boğuldu.

“Bize Ermeniymişiz gibi davrandılar!” diye haykırdı kadın.

“Neden bu utanç verici duruma bir son verip barış antlaşması yaparak onları Konstantinopolis’ten çıkarmıyorsunuz?” diye sordum.

“Kendi rızalarıyla asla gitmezler” dedi ev sahibemiz, “onları zorla buradan atacağız.”

“Keşke Mustafa Kemal’in konumunda olsaydım. O zaman bu ülkeyi kurtarabilirdim sanırım” dedim.

Kendilerine özgü o çocuksu ve saf edayla, bir kâhinmişim gibi hepsi bana döndüler. Ortamda hâkim olan bu çılgınlık atmosferinde, kendimi, orada bulunanlar içinde aklı başında tek kişi, neredeyse Eski Yunan tapınaklarındaki bir rahibe gibi hissettim.

“Eğer bana suikast düzenlemeyeceğimize yemin eder, hele de ben bitirinceye kadar asla sözümü kesmeyeceğimize dair söz vererseniz, Mustafa Kemal’in yerinde olsaydım neler yapacağımı size anlatırım.”

Ciddiyetle “Söz veriyoruz!” dediler.

“Unutmayın, lafımı yarıda kesmeyeceğimize söz verdiniz! Evet, yerinizde olsaydım, Büyük Güçlere aldırmazdım. Sizin yaşadığınız asıl zorluklar Yunanlılarla ilgili. Doğrudan onlara gidip onlarla ayrı bir barış imzalandım. Onlara, Konstantinopolis’i İzmir’le takas etmeyi teklif ederdim. Yunanlıların Anadolu’yu tamamen terk ederek yerine Trakya ve Konstantinopolis’i almaları ve Anadolu’da okullar inşa edilmesi ve bunların bakımı için size elli yıl boyunca sabit bir vergi vermelerini şart koşardım. Mümkün olduğu durumlarda, Türk bayrağı altındaki Türk nüfusunu yoğunlaştırmak üzere nüfus mübadelesi yapabilirsiniz; ama bunun mümkün olmadığı durumlarda, Yunan ve Türk parlamentolarında, her iki milletten aynı sayıda temsilci bulundurulur. Nüfusun yer değiştirme işinde masrafları Yunanlılar üstlensin; zira onların gemileri mevcut. Yabancı heyetlerden, gelip topraklar üzerinde değerlendirmeler yapmalarını talep etmeyin. Bu konu-

Haliç kıyısındaki eski Rum mahallesi Fener'de bir sokak

daki kararları kendi aranızda müzakere ederek alın. Konstantinopolis'te sizin için herhangi bir değeri olan ne var? Padişahların şerefine ve onların zenginliklerinin sergilenmesi için inşa edilen camiler dışında hiçbir şey. Eyüp'teki türbede bulunan, Ebu Eyüp Halit Ensari'nin naaşını alıp Ankara, Konya ya da Sivas şehirlerinden başkent yapacağınız herhangi birine nakledersiniz. Ayasofya'yı asıl sahipleri olan Yunanlılara verin; diğer camilerin tümü sizde kalsın ve onların her birinde iki veya üç imam görevlendirerek giriş parası alın. Elde ettiğiniz bu parayla onların ayakta kalmasını sağlarsınız. Ne de olsa ölülerin şerefine cami inşa etmektense yaşayanları eğitmek için okullar yapmak çok daha faydalıdır. Öğrencilerinizi İngiltere ve Amerika'ya yollayın ki, bu iki ülkedeki en iyi eğitim sistemlerini görüp kendinize en uygun olanını alabilesiniz. Şu anda Konstantinopolis'te sahip olduğunuz şey, gölge bir iktidar. Bu gölgeyi de elden çıkarmadan, onu elle tutulur bir şeyle değiş tokuş edin ve Büyük Güçler'in satranç tahtasındaki piyonlar olmayı bırakın. Anadolu, Fransa kadar büyük ve doğal kaynakları bakımından ondan çok daha zengin. Elli yıl içinde, evrensel zorunlu eğitimle, sahip olduğunuz en üstün nitelikler ortaya çıkar ve sizler basit bir piyon olmak yerine yavaş yavaş Asya'nın lideri haline gelirsiniz; bunu, planladığınız saçmalıklar için değil, Asya'nın iyiliği için yapmış olursunuz. Yunanistan'la bu düzenlemeleri yaptığınız takdirde tüm dünya size alkış tutacak ve Büyük Güçler ülkenizden çıkıp gitmek zorunda kalacaktır. O halde hemen Yunanistan'la anlaşmaya varın. Birbirinizi muhtaçsınız ve birbirinizi boğazlamadığınız zamanlarda, Yakındoğu'da birbirini en iyi anlayan iki ulusunuz. Tüm söyleyeceklerim bu kadar.”

Sözümü bitirdiğimde bir an kimseden ses çıkmadı. Derken, ev sahibi yazara dönüp hayret dolu bir sesle aniden:

“İnanılır gibi değil!” diye bağırdı.

“Size suikast düzenlemeyeceğimize dair bizden söz almanızın nedeni açıkça görülüyor, hanımefendi” dedi yazar asık bir suratla.

“Sözümü kesmeden dinlediğinize göre, bana zarar vereceğinizden korkmuyorum.”

Yaşlı bir bey, dehşetle haykırdı: “Bizden başkentimizi *satmamızı* istiyorsunuz.”

“Burası sizin başkentiniz değil.”

“Onu bizden alacaklar, bunu mu demek istiyorsunuz?”

“Zaten *aldılar* ve bu durumda kazanç sağlamanız için tek çare benim önerdiğim yolu seçmeniz.”

Dönüp Kemalist arkadaşımın oturduğu yöne bir göz attım. Onu, Dr. Frew’un evinde, Britanya üniformalı Levantene sataştığım zaman gösterdiği tavrın aynısını takınmış, yarı kapalı gözlerle beni izlerken bulmak şaşırtıcıydı.

Başka kimse tek kelime etmedi. Herkes afallamış görünüyordu. Yaşlıca beylerden biri ayağa kalkıp masaya gitti, bir dilim pasta aldı ve iş-tahla yemeye koyuldu. Hepimiz sessizce onu izliyorduk.

Adam ağzı pastayla doluyken yanıma yaklaştı ve diklenerek sordu: “Bize bu koşulları sunmak üzere sizi buraya kim yolladı hanımefendi?”

Biraz histerik bir kahkaha attım. “Bildiğiniz gibi, gayretli komplo-cular olmanız dışında hiçbir önemli sıfatınız yok. Şayet buraya bir teklifte bulunmak üzere gönderilmiş olsaydım, bu konuda yetkisi olan birilerine giderdim. Yaptığım şey sadece bir görüşü dile getirmektir.”

“Kendiniz ona ulaşmayı başaramasanız da, bu görüşlerin Mustafa Kemal’e iletileceğinden eminsiniz tabii” diye yazar konuya açıklık getirdi.

Bunun üzerine, Kemalist arkadaşım ilk defa söz aldı:

“Hanımefendi, kumandanımızla bir araya geldiğinizde, ona bunları söyleyecek misiniz?”

“Eğer Mustafa Kemal’e ulaşabilirsem, *bana* bazı şeyleri anlatmasını isteyeceğim, yoksa Türkiye hakkındaki kendi fikirlerimi beyan etme niyetinde değilim.”

“Ama fırsat bulsanız, az önce bize sunduğunuz teklifi ona da sunmaz mısınız?”

“Dostlarım, ben size herhangi bir teklifte bulunmadım. Biliyorsunuz Yunan Hükümeti değilim ben. Yalnızca konuştum.”

“Pekâlâ, o zaman, komutanımızla da bizimle konuştuğunuz gibi konuşur muydunuz?”

“Bilemem, duruma göre değişir. Ondan çekinebilirim. Sizden çekinmiyorum.”

Güzel endamlı hanım lafa girdi: “Buradaki insanlar sizin bir devlet ajanı olduğunuzu söylüyorlar. Bugün konuştuklarınızdan sonra, bunun doğru olduğuna benim de kuşkuym kalmadı. Lütfen, bize buradan ayrıldık-tan sonra nereye gideceğinizi söyler misiniz?”

Hoş bir kadındı; kısa kesimli saçlarından bir tutam, arada bir alnı-nın bir yanına düştükçe, başını savurarak onları tekrar eski yerine getiriyor-du. Bu hareketi de çok çekiciydi.

“Buradan ayrılır ayrılmaz doğruca bir elçiliğe gidip bu öğleden son-ra bana açıkladığınız çılgınca projelerinizi onlara tek tek anlatacağım” diye cevapladım ciddiyle.

Kadın “Ciddi misiniz?” diye bağırdı.

“Eh, ajan olduğuma göre, böyle yapmam gerekmez mi?”

Kemalist arkadaşım: “Planlarımız hanımefendiyi hiç etkilememiş olacak. Bizimle eğleniyor” dedi dargın bir sesle.

Ayrılmak üzere ayağa kalktım. “Dostlarım, dalga geçtiğime bakma-yın, acı bir alay bu. Her gün gençlerimizi öldüren ve sonuçta hiçbir fayda-lı amaca hizmet etmeyen Anadolu’daki bu savaştan nefret ediyorum. Unut-mayın ki, eğer güçlüler bu katliamın sürmesine izin veriyorlarsa, bunun tek nedeni onların ekmeğine yağ sürmesidir.”

Salondakilerle soğukça el sıkıştıktan sonra, Kemalist arkadaşımın eşliğinde evden ayrıldım. Evi iyice geride bırakmıştık ki, Celal Bey çekinerek lafa girdi: “Bize bu planı teklif etmeniz için Venizelos yolladı sizi, değil mi?”

“Bu şehirde benim kadar şımartılan kimse yoktur herhalde. Ağzım-dan ne laf çıksa, ya Lloyd George’un ya da Venizelos’un fikri olduğu düşü-nülüyor.”

“Ama mükemmel bir plan, hanımefendi.”

Durup yüzüne baktım: “Ne dediniz?”

“Evet. Biraz rötuşla, uygulanabilecek en iyi plan haline gelebilir.”

Osmanbey Bahçelerine varmadan ayrıldık ve oradan Pera Palas’a kadar yalnız yürüdüm. Kaldırımlar, her zamanki gibi, acelesi olmayan ya-yalarla öyle tıklım tıklım doluydu ki, yoluma kesintisiz devam edebilmek için ara sıra caddeye inmek zorunda kalıyor, o zaman da kaldırımın dibin-den gitmeyi alışkanlık haline getirmiş olan pervasız şoförlerin kullandığı

arabaların altında kalmamak için atik davranmam gerekiyordu. Konstantinopolis'in yayaları daima cenaze adımlarıyla yürürler; oysa çene çalmaları, kahkahaları, tartışmaları ve flörtleriyle, başka hiçbir bakımdan cenazelere yakışır bir halleri yoktu.

Umursamaz kalabalığın arasında yürürken, az önce ayrıldığım saslonda, yazarın, elini genç bir adamın omzuna koyup "En iyi bombacıyız!" deyişini anımsadım. İstihbarat Servisi'nden Britanya üniformalı Levantenı düşündüm. O ve onun gibiler, geçimlerini sağlayabiliyorlar mıydı? Ondan hoşlansam da hoşlanmasam da gizli kapaklı şeyleri ortaya çıkarma konusunda son derece becerikli olduğu belliydi.

Bir-iki gün sonra, otele döndüğümüzde, kaldığımız odanın birkaç oda ilerisinde, bir iskemleye oturmuş, bir başkasının üzerine yerleştirdiği peynir ve ekmekten oluşan mütevazı yemeğini yiyen bir polis bulmamız, birilerinin tetikte olduğunun kanıtıydı. Otel personeline dikkatimizi çeken üstü örtülü bir telaşa rağmen, polisin görünüşünde şaşırtıcı ya da ürkütücü herhangi bir şey yoktu. Macera ona yakın olanlar için pek ilginç değildir. Bu durum ya zor işlerle sürekli olarak meşgul olmanın getirdiği yoğunluğun ilginçlikleri boğmasından ya da tehlikelerin işin harikulade yönlerinin dikkatlerden kaçmasına yol açacak kadar fazla olmasından kaynaklanır.

Polis birkaç gün boyunca iskemlesinde oturup düzenli aralıklarla ekmek ve peynirden oluşan yemeğe talim etti. O, büyük ihtimalle, Jersey'li sıradan vatandaşın, gazetesini açıp şu haberle karşılaştığında duyduğu korkunun onda birini bile hissetmedi: "Konstantinopolis'teki tüm Yabancı Ülke Temsilcilerinin Öldürülmesi, Şehrin Ateşe Verilip Yağmalanması Yönlünde Gizli Planlar Gün Işığına Çıkarıldı. Olaydan Türk Subaylar ve Rus Sığınmacılar Sorumlu Tutuluyor."

Pera Palas'ta olayla ilgili altı kişinin tutuklandığı söyleniyordu. Eşim yerinden kalkıp, bitişliğimizde bulunan Konstantinopolis Club'daki kortta hava kararmadan birkaç set tenis oynayabilmek için aceleyle üstünü değiştirmeye gitti.

Kemalist dostumu bir daha hiç görmedim.

HALKININ İNTİKAMCISI

Tramvay şöyle bir silkinip sarsılarak durdu. Biraz bekledikten sonra, aynı silkinti ve sarsılışla, yeniden güneşli eski İstanbul istikametindeki yolculuğuna koyuldu. Tramvayı durduran yolcu, bir başına yolculuk eden bir Türk kadınıydı. Bir yandan iskarpinlerinin aşırı yüksek toprakları üzerinde dengesini sağlamaya çalışırken, aracın ön ucundan arkaya doğru ilerleyerek “haremlik” kısmında oturmak için boş bir yer bakındı. Boş yer yoktu.

Kadın uzun boylu ve incedi. Onu gören erkeklerde, bedenlerini dikleştirip olabildiğince yakışıklı görünme kaygısı yaratan ve her kadının yüreğine haset sancıları saplanmasına yol açan gösterişli bir güzelliğe sahipti. Kadınlar kompartımanındaki tüm koltukların dolu olduğundan emin olana dek, bir süre etrafına bakındı. Perdenin açık kalan kısmından, ötede, erkeklerin oturduğu bölümün en arka kısmında tek tük boş koltuklar görünüyordu. Altın sarısı saçlarıyla keskin bir zıtlık oluşturan parlak siyah gözleri, erkekler bölümünden kadınlar bölümüne kayarak, orada oturan Hristiyan kadının yüzleri aradı. Derken, benim koltuğuma yaklaştı ve küçük, beyaz eldivenli eliyle işaret ederek, Fransızca: “Sıze orada yer var” dedi.

Bu uyarıyı yapma hakkı vardı. Yerimi ona bırakıp perdenin öbür tarafına geçtim. Yine de, yerimi ona vermemi emrederken takındığı tavır beni rahatsız etmişti. Bu, Türk kadınlarında daha önce hiç rastlamadığım bir davranıştı. Diğer bölümde boş yerler olduğu zaman Avrupalı bir kadından o bölüme geçmesini istemekte sonuna kadar haklı olsa da, böyle yapması beni şaşırtmıştı. Bu hakkı kullandıklarını daha önce hiç görmemiştim. Üstelik, bunu söylerken kullandığı ses tonu bambaşka bir şey işaret ediyordu. Bu ses buram buram nefret kokuyordu. Adeta, “Biz Türklere ait olan bu şehirde, sana istediğimi zorla yaptırma fırsatını kullanıyorum işte” der gibiydi.

Şimdi oturduğum koltuktan yalnızca sırtı görünüyordu. Ara sıra başını sağa sola çevirdiğinde, altın saçları üzerine özenle örttüğü, iki yana

salınarak yüzünün kusursuz ovalı etrafında dalgalı bir çerçeve oluşturan yeldirmesiyle, sık çarşafını görebiliyordum.

1921 yılının Türkiye'si, kadınların baş harfleri oluşturduğu, karman çorman bir kitap gibiydi. Eskiden olduğu gibi hayal gücünü harekete geçirerek büyülemek yerine, ilgi uyandırarak, insanı geleceklerinin nasıl olacağına dair bin bir türlü düşünceye sevk ediyorlardı.

"Size orada yer var" sözü zihnimde yankılanıp durdu ve sonunda kadınla konuşmaya karar verdim. Bu yüzden, tramvay her zamanki silkiniş ve sarsılmalarla ineeğim durak olan Çarşıkapı'da durduğunda yerimden kalkmadım. Birkaç durak sonra bir kavşakta küstah hanım yerinden kalktı ve kondüktöre durmasını işaret etti. Ben de ardı sıra indim ve o, kaldırımda durup bir başka tramvayın gelmesini beklerken yanına yaklaştım: "Af ederseniz, tramvayın haremlik bölümündeki yerimi size vermemi istemekle çok haklıdınız, biliyorum; zira ben erkekler bölümünde oturabilirim. Ama Türk kadınları bunu daha önce hiç yapmazlardı. Bunu neden yaptınız?"

Kadın, tramvayda Hristiyan kadın yüzleri ararken takındığı kibirli edayla beni tepeden turnağa şöyle bir süzdü. Cevap vermek yerine omuz silkmekle yetindi.

"Tavrınız da benim tanıdığım Türk kadınlarından farklı. Eskiden, onlar..." Sessizce sözümü bitirmemi bekleyişindeki küstahlığa sinirlenerek: "...nezaket sahibi asil insanlardı." diye cümlemi tamamladım.

"Sizin ne düşündüğünüz umurumda bile değil" diye dudak büktü. Yüzü öfkeden kıpkırmızıydı.

"Oysa siz benim ilgimi çekiyorsunuz; modern Türk kadınlarıyla ilgili bir araştırma yapıyorum, bir kitabımda kullanmak üzere."

"Hakkımızda bir iki yalan daha, eksik olmuş fazla olmuş hiç fark etmez. Hepinizi buradan sepetlememize az kaldı nasılsa."

Beklediği tramvay görününce, durması için işaret etti. Arkasından ben de bindim. Bu arada tramvayın numarasını almayı da ihmal etmedim: İstanbul'un bu dış mahallelerinde bu tür önlemler işime yarayabilirdi. Arkadaki kadınlar kompartımanında bir sürü boş koltuk olduğundan, bu kez Hristiyan bir kadını dışarı atma zevkinden mahrum kalmıştı. Oturduğu sıranın karşısındaki boş bir koltuğa iliştim; böylelikle hiçbir engel olmadan onu

izleyebilirdim. Gençti: Taş çatlasa yirmi ikisinde. Eskiden haremelerde yaygın olan, şimdi ise pek az rastlanan yüz hatlarına sahipti. Burada bir şey hatırlatmak istiyorum: 15. ve 16. yüzyıllarda, Yunan köylerini düzenli olarak ziyaret eden fatihler, fiziksel bakımdan güzellik vaat eden tüm küçük kızları zorla alıp götürürlerdi. Bu kızlar Müslüman olarak yetiştirilir, hangi soydan olduklarını çoğunlukla bilmezlerdi. Gürcistan ve Çerkezistan da en güzel kızlarını satardı. Daha sonra bu malzeme lüks, rahat bir yaşam ve zevk verme sanatının inceliklerinin öğretildiği bir eğitimle işlenirdi. Karşımda oturan bu kadın, Yunan adalarına özgü bir burun ve oval yüze, Çerkezlerin altın saçlarına sahipti; ateş gibi gözler ve kırmızı dudaklar Gürcistan mirasıydı. Ama benim asıl peşine düştüğüm şey, tamamen kendine ait olan küstahlığıydı.

Bugüne dek tanıdığım Türk kadınlarının hepsi de sevimli, nazik ve terbiyeliydi. Böylesini daha önce hiç görmediğimden, şimdi hakkında bilgi edinmek benim için kaçırılmaz bir fırsattı. Tramvaydan onunla inip, takip ettiğimi gizlemeden ardı sıra yürüdüm. Kadın, çarpık bir sokağı boydan boya yürüyüp bir diğerine geçerek, üçüncü bir sokağa kıvrılan yerde zengin çokeşli Türklerin eski müreffeh günlerinde inşa ettikleri türden büyük, eski tarz bir Türk konağı önünde durdu. Evin saçakları altında, siyah bir fon üzerine altın yaldızlı ve süslü harflerle Kuran'dan alınma bir yazı çerçevesine asılmıştı. Kadın zili çaldı ve açılan kapıdan içeri süzülerek gözden kayboldu.

Evin yerini hafızama kazımak için sokağı boydan boya iki kez yürüdüm. İstanbul'un çoğu sokağı gibi bu da bir isimden yoksundu ve evlerin numaraları yoktu. Evin bir yanında, yüksek duvarlarla çevrili bir bahçe vardı. Burada çiçekleri sulayan bir Fransız askeri dikkatimi çekti. Çok şaşırtıcıydı. Burası şehir merkezine uzak bir Türk mahallesiydi. Evin pencereleri sımsıkı örülmüş kafeslerle örtülüydü. Tüm ayrıntılarda mutaassıp bir Müslümanlığın işaretleri olan bu gözden irak evde bir Fransız askeri çiçekleri suluyordu! Macera iyice ilginçleşmeye başlamıştı.

Türkiye'ye gelişimiz üzerinden daha bir hafta geçmiş, buradaki alışılmış yaşamın dışında seyreden gelişmeleri algılama fırsatımız henüz olmamıştı. İnsanın bir şeyi çok isterse elde edebileceğine inanmışımdır. Mahallenin bir şemasını zihnime kazıdım ve geçtiğim yollardan geri dönerek tramvaydan indiğim noktaya vardım. Yürürken, bir yandan da, benimle ta-

nışmak için hiçbir istek duymadığını açıkça belli eden bu kibirli hanımla tanışabilmenin yollarını tasarlıyordum.

Bu amacıma ulaşmak için hiçbir çaba harcamama gerek kalmayacaktı. Olaydan bir ya da iki hafta sonra, üç Türk hanımla birlikte öğle yemeği yedikten sonra, yine hep beraber, *Petits Champs* [Tepebaşı] Tiyatrosu'na, Türkçe sahnelenen bir Fransız oyununu izlemeye gittik. Konuk hanımlardan biri, tiyatro çevresinden bir sanatseverdi. İnsanların tıklım tıklım doldurduğu salonda, grup halinde onun locasında oturduk. Türk kadınları ve eşimle birlikte Türkçe sahnelenen bir oyunu izlemek için tiyatroya gitmek, ilk kez yaşadığım, son derece heyecan verici bir deneyim oldu. Oyun Henry Lavedin'in "*Service*" [Askerlik] adlı eseri idi. Dünya Savaşı sırasında, oğullarını gönüllü olarak cepheye yollamalarını sağlamak için Fransız annelerin vatanseverlik duygularını ayaklandırmak amacıyla yazılmış olan eser, şimdi aynı amaçla, Türklerin Yunanlılara karşı savaşında, Konstantinopolis'te sahneleniyordu. Bizi ağırlayan hanım yakında bunun da olacağını söylese de, Türk kadınları henüz o ölçüde özgürleşmemiş olduğundan, kadın rollerini Ermeni kadınlar üstlenmişlerdi. Localarda konuk olarak bulunan Fransız ve İtalyan subaylar dışında seyircilerin çoğunluğu Türktü.

"*Service*"in ardından, bu Fransız savaş fantezisinden çok daha düzeyli, şirin bir Türk farsı sahnelendi. İki oyun arasında, küçük bir kız, sahneye çıkıp Türk bayrağına seslenen bir şiir okudu:

Hiçbir şey seni yıldırmasın
Ey solgun ve kederli hilal
Türkiye'nin tüm çocuklarının yüreği
Senin için çarpıyor. Gün gelecek
Onlar sana yeniden canlılık
Ve kıvanç verecek.

Şiirin ardından bir ara verildi ve bu ara boyunca Türk erkekleri localardaki Türk hanımların yanına gittiler. Büyük bir yenilikti bu.

Tiyatronun öbür ucundaki localardan birinde, bir Türk kadın, yanında bir Fransız subayıyla oturuyordu. Bizi ağırlayan hanım, karı-koca ol-

duklarını söyledi. Bu gelişimde, eskiden benzeri görülmemiş olan bu tür evliliklerin başka örneklerine de tanık olmuştum; zira Türk hanımların çecikiliğine karşı koyamamaları bir yana, Fransızların Türklerle kurdukları işbirliğini bu tür beraberliklere kadar götürmekte bir sakınca görmemele-
rinin bir başka nedeni de, bunu İngilizlerin Yakındoğu'daki hâkimiyetini engellemenin bir yolu olarak görmeleri idi.

Türkiye'nin değişen koşullarını araştıran biri olarak, benim için her yenilik ayrı bir merak konusuydu ve bir Fransız subayıyla evli bir Türk kadını, bu merakı doyurmak için kaçırılmaz bir fırsattı. Ne yazık ki bizi ağır-
layan hanım, karşı locada oturan kadını yalnızca uzaktan tanıyordu ve beni tanıştırmaması mümkün değildi. Öte yandan, benim gibi inatla bir şeylerin peşine düşmüş insanlar için, kader ağlarını başka türlü örüyor olmalı. Oyunun sonuna doğru, tiyatrosever hanım bir toplantıya katılması gerektiğini söyleyerek bizden ayrıldı. Biz de ağır adımlarla tiyatroyu terk ederken, Türk-Fransız çiftle yan yana yürüyen bir tanıdıkla yüz yüze geldik. Ardından tanışma merasimi...

"Fransız bir eşle böyle açıkça topluluk içine girmenize şaşırdım doğrusu" dedim. "Yirmi yıl önceki Türkiye'yi tanıyan biri olarak, bunun bana ne kadar tuhaf göründüğünü bilemezsiniz."

"Bu olağan dışı bir durum değil artık. Şimdilerde, Fransız ve İtalyanlarla evli pek çok Türk kadını var. Neden olmasın?"

"Elbette, neden olmasın! İnanç ve soy farklılığı, zeki insanlar arasında bir engel oluşturmuyor artık" diye onayladım.

"Hem, Fransız ve İtalyanlar bizim müttefikimiz" diye ekledi, "İngilizler ise..." Yüzünü buruşturdu. "Ama o kibirli İngiltere'ye de yakında diz çöktüreceğiz. Mustafa Kemal'in ordusu bu işi halledecek."

Böyle konuşarak hep birlikte tiyatro salonundan, bahçeye çıktık. Ufukta uzun bir figür belirdi; beyaz eldivenli küçük bir el yanımdaki hanıma işaret ederek tanıdık bir sesle bağırdı:

"*Bonjour* [merhaba] Mebruke!"

Tramvaydaki küstah hanım karşımızda duruyordu. Tanıştırıldık. Yüzünde beni tanıdığına dair en ufak bir belirti göremesem de, beni unutmuş olamayacağından emindim. Onunla karşılaştığımız gün giydiğim elbisenin

Anadolu yakasında, Türklerin "gövruları" çektiirdikleri tipik bir Türk kahvehanesi, ön planda bir Rum kıızı

aynısını giymiş, aynı şapkayı takmışım. Kolumda da, yine o gün taşıdığım baston asılıydı. Kadın yine kibirliydi, ama o küstah havasını terk etmişti.

"Oyunu nasıl buldun Azize?" diye sordu yanımda duran, onun Mebruke dediği hanım.

"Fransız saçmalığı, Mebruke'ciğim. Erkeklerinin üstüne titreyen Fransız koketleri için faydalı olabilir, ama Türk kadınlarının, ülkelerinin kurtuluşu uğruna erkeklerinden ayrılabilmeleri için, böyle ucuz duygu sömürülerine hiç ihtiyacı yok."

Mebruke Hanım bana döndü: "Şunu açıklamam gerek: Arkadaşım da benim gibi, bir Fransızla evli olduğu halde, Fransızlara ait her şey ona son derece itici gelir."

"Taşıdığım isim ve o ismin sahibi hariç" dedim cüretle.

Azize, gözlerini bana dikerek cevap verdi: "Mebruke Hanım yanılıyor. Nefretim özellikle Fransızlara yönelik değil. Benim soyumdan ve inancımından olmayan her şey ve herkese karşı yoğun bir nefret duyarım."

“Tanıdığım bir Yunanlı general, ‘Yunanlı olmayan herkes düşmanımdır’ sözünü benimsemişti. Yakındoğuluların düsturu da, ‘Herkesten nefret et, kimseyle dostluk kurma’ olabilir pekâlâ.”

“Allah bilir, bir-iki haftadır buradasınız diye Yakındoğu hakkında her şeyi bildiğinizi sanıyorsunuzdur” dedi küçümseyerek.

“Yanlışınız var Azize Hanım. Yakındoğu’yu tanıyorum, çünkü ben de en az sizin kadar orayım.”

“Yaa. Fransız değil misiniz?”

“Yunanlıyım; burada doğdum ve sizin atalarınız daha Boğaz kıyılarına ayak bile basmamışken, burada benim atalarım hüküm sürüyordu. Ama kendi tercihim ve evliliğim dolayısıyla Amerikan vatandaşayım ve sizden farklı olarak, kocamın milletine özgü şeylerin çoğunu büyük bir bağlılıkla seviyorum.”

Bu sözler dudaklarımdan dökülürken, Türk kızının yüz ifadesi de değişti, ancak söylediklerim yüzünden değil. Göğsü düzensiz aralıklarla inip kalkarken, o an için bizden ve çevredeki her şeyden uzaklaşmış, buğulu gözleri, Fransız romancıların kahramanca rollere yakıştırdıkları tipte bir Fransız subayına takılmıştı. Subay genç, ince yapılı ve uzunca boylu, hoş bir erkekti.

O da Azize Hanım’ı görmekten dolayı heyecanlanmış gibiydi. Birden durdu, ona doğru gelecekmış gibi bir hamle yaptı, sonra aniden vazgeçti ve bir reverans yapıp diğer subaylarla birlikte yürümeye devam etti. Azize’nin, gizlemeye çalıştığı heyecanla iyice büyüyen gözleri, yeniden bize çevrildi. Biz üç kadın, birlikte yürürken erkeklerden iyice ayrılmıştık; şimdi durmuş, onların bizi bulmalarını bekliyorduk. Az ötemizde, ülkedeki pek çok ağacın yok olduğu Dünya Savaşı’ndan nasılsa kurtulmuş, zavalı bir ağaç vardı; yine de her an kuruyup gidecek gibi duruyordu.

“Umarım bu yıl, eskisi gibi çiçek açar” dedim, laf olsun diye. Bir yandan da Azize Hanım’ı izliyordum. Az önceki alaycı ve soğukkanlı haline tekrar kavuşabilmek için umarsızca cırpınıyordu.

“Umarım açmaz!” diye parladı. “Umarım, kahraman ordularımız yabancıları buradan çıkarana kadar, bu topraklarda tek bir çiçek açmaz ve kuyuların da suyu kurur.”

“O zaman bazı Türk hanımların da gitmesi gerekecek ya da kocasız kalacaklar” diye hatırlattım ona.

“Azize’yi fazla ciddiye almayın, hanımefendi” dedi Mebruke Hanım. “Söylediklerinin yarısı, gerçek fikirlerini yansıtmayan sözler.”

Azize gözlerimin içine bakarak sordu: “Mebruke’yle aynı görüşte misiniz? Sizce benim söylediklerim yarı yarıya mı samimi?”

“Bana öyle geliyor ki, bizimle ilgili düşünce ve duygularınızın tümünü hayata geçirseniz, hiç zahmetsiz, ağaçları soldurur, kuyuları kuruturdunuz.”

Soğuk bir kahkaha attı. “Yunanlı olduğunuz için, size olan nefretim daha hafif.” Ve akıcı, mekteplilere özgü bir Rumca’yla ekledi: “Sizi mağlup ettik, bunu kabul edin.”

“Elbette. O halde, bana şu iğrenç işgalcilere olduğundan daha az nefret duyduğunuza göre, İstanbul’un göbeğindeki o güzel Türk evinde sizi ziyaret edebilirim, değil mi?”

Dudağını ısırdı, ama cevap verirken bakışlarında herhangi bir öfke izi yoktu: “Artık İstanbul’un göbeğinde bile Türk evi kalmadı. Yabancılar o kutsal mekânları kirlettiler.”

“Ama ben birinin yerini biliyorum ve yarın öğleden sonra kapısını çalıp beni içeri almaları için yalvaracağım.”

“Hâlâ Rumca konuşabiliyor musun, Mebruke?” diye sordu, sorumu duymamış gibi.

“Seninki gibi mektepli Rumca’sı değil. Biliyorsun, ben Rumca’yı evin kâhyası Madame Xanthou’dan öğrenmiştim.”

Erkekler yanımıza gelip tekrar bize katıldılar. Azize Hanım, adam onun emrindeki bir soyluymuş gibi, bir imparatoriçe edasıyla Mebruke Hanım’ın kocasına elini öptürdü.

Ertesi gün –hanımın “kendisinin evde olmadığını” söyleteceğini düşünerek– onu iki gün sonra bizimle öğle yemeğine davet eden bir mektupla, doğrudan büyük konağa yollandım; zira, bu işin peşini bırakmamaya kararlıyım. Ancak, kapıyı açan hizmetçi, Azize Hanım’ı sormama fırsat bile bırakmadan, beni beklediklerini söyleyip içeri davet etti ve kendisini takip etmemi rica etti. Birlikte evin en üst katına çıkıp bahçeye bakan büyük bir odaya vardık. Pencerelemin dışını kaplayan yüzlerce mor salkımın koku-

suyla kaplı bu oda, ince beğenilere sahip ve bu beğenileri uygulayan bir kadına ait olduğu anlaşılan, yarı yatak odası, yarı oturma odası tarzında mobilyalarla döşenmişti. Çok geçmeden, söz konusu kadın, dökümlü beyaz Bursa ipeğinden elbisesiyle içeri girdi ve el sıkıştık.

“Evde olduğunuz için size müteşekkirim” dedim Rumca.

“Benim için büyük zahmet oldu. Burada kalabilmek için birkaç mektup yazıp elden yollamam gerekti.”

“O halde, bunun için bir kez daha teşekkür ederim. Kafasına koyduğunu yapan biri olduğunuza göre, sırf benim için evde oturmamışsınızdır sanırım.”

“Evden çıkmamamın nedeni sizdiniz. Ama önce gelin, ellerinizi yıkayın. Dışarısı çok sıcak.”

Bitişikteki odada, eldivenlerimi ve şapkamı çıkarıp ellerimi, onun kendi elleriyle döktüğü hoş kokulu suyla yıkadım. Odasına döndüğümüzde lafı dolandırmadan, yine damdan düşercesine sordum:

“Bana karşı nazik davranmaya karar vermenizdeki sebep nedir?”

O sinirli kahkaha odada yankılandı.

“Nasıl da lafı dolandırmadan soruyorsunuz!”

“Bana zaman kazandırıyor; zaman benim için her şeyden değerlidir.”

O sırada şerbetler ve badem ezmeli nefis hanımğöbeği tatlıları geldi. Tam şerbetimi ağzıma götürmek üzereyken, kadın kendi kadehini yukarı kaldırdı ve gözlerimin içine bakarak bağırdı: “Yunan ordusunun yenilgisine!”

Ben de kendi kadehim kaldırdım.

“Türklerin Allah’ı ve Yunanlıların tanrısı kullarına azıcık akıl ihsan eylesin.”

Kadehinden bir yudum aldıktan sonra bana verip benimkini de ona vermemi istedi. Birbirimizin kadehlerinden içtik. Yiyecekler yendikten sonra üçüncü defa sordum: “Beni ağdırlamak için bunca zahmete girmeniz, kadeh tokuşturmak için miydi?”

Kitap raflarından birine yaslandı ve oradan ciltli bir kitap seçip kucağıma fırlattı.

“İşte bunun içindi.”

Haremlık adlı kitabımın Fransızca çevirisiydi bu.

“Benim bu kitabın yazarı olduğumu nereden biliyordunuz?”

“Dün tiyatrodaki söylediler. Bu kitabı iki kez okudum. Dün sizinle lo-bideki karşılaşmamız tesadüf değildi. Siz tiyatrodaki beni fark etmeseniz de, sizinle konuşmak için dışarıya kadar arkanızdan geldim. Yunanlı olduğunuzu açıkça söyleyip söylemeyeceğinizi görmek için sizi kışkırttım.”

“Neden saklayayım ki? Yunan kanı taşımaktan son derece gururluyum; doğumuma ve bugünlere gelmeye yol açan kadere şükrediyorum. Madem ki, bizi bir araya getiren şey *Haremlilik* kitabım oldu, orada anlattığım kadınlardan ne kadar farklı olduğunuzu söylemeye izin verin.”

“Onlar, Türkiye’nin zengin ve herkesin yararlanmaya çalıştığı bir ülke olduğu dönemlerin kadınları. O zamanlar yabancı elçiler, padişahın iyiliği için çalışırlardı. Bense, yabancı ordular tarafından işgal edilmiş ve kirletilmiş; padişahın, sarayında zavallı bir mahkûma döndüğü bir Türkiye’nin kadınıyım.”

Konuşurken yüzünün güzelliğinden bir şeyler eksilmişti. Dolgun dudaklar zalim bir ifadeyle gölgelenmiş, gözlerinin pırıltısıyla aydınlanan Yunan adalarına özgü o kusursuz ovalik, sanki daha köşeli bir şekil almıştı. Narin, biçimli bir kolun ucundaki küçük beyaz eli bana doğru uzandı.

“Siz, sevimli kadınları, dünyadan elini eteğini çekmiş kadınları, kocalarını sevmiş kadınları; aşıklarını sevmiş, hatta onlar için canını vermiş kadınları anlatmışsınız. Size daha önceki kitabınızda olanlardan çok farklı bir şey anlatacağım. Biz Türk kadınları, planlar kurabilen bir zihne, ne pahasına olursa olsun o planları sonuna dek uygulama cesareti sahibizdir ve gerektiğinde can yakmasını da biliriz.”

Birden kaskatı kesildi. Kulak kabarttı. Derken, öne uzattığı eliyle, saçını topladığı, değerli taşlarla süslü fileyi çözdü. Bir altın seli, narin omuzlarına aktı.

“Maşallah!” diye haykırdım. “Bu ne güzellik!”

Gözleri kısıldı. Dudakları titredi. Bedeninin tüm şehvetini gözler önüne seren bir odalık gibi, sedire boylu boyunca uzandı. Eğilip, masanın üzerinde duran vazodan bir tutam sümbül kopardı ve dudaklarına götürdü. Sonra, sakın sakın kapıya seslendi:

“*Entrez! [girin]*”

Yaklaşan adımları fark etmemiş, kapının vurulduğunu ise hiç duymamıştım. Kapı açılıp da önceki gün tiyatrodaki kızın görüntüsünden çok etkilenmiş olan Fransız subay içeri girince, doğrusu çok şaşırdım. Azize ismini söyleyerek subayı tanıştırdı ve “kocam” kelimesini hiç kullanmadı.

“Gelişim çok sessiz oldu; siz girmemi söyleyene kadar da kapıyı vurmaya vaktim olmadı. Geldiğimi işittiniz mi yoksa?”

“Kalbim bana yakında olduğunuzu söyledi.”

Çiçeği dudaklarına iyice yaklaştırdı ve kokusunu içine çekti. Her kıpırdayışı, her yaptığı, onu daha da büyüleyici kılıyordu. Dökümlü beyaz ipek elbisesi, başından aşağı dökülen altın şelale, iki küçük beyaz elin oynayıp durduğu çiçeğin solgun pembeliği: Tüm bunlara bir de cilveli bakışları ekleyin.

Bu kadarı Fransız için çok fazlaydı. Onun bir ihtiras selinde boğuşunu izlemek, bir depreme tanık olmak kadar korkunçtu. O an, o odanın dışında olmayı diledim. Ona bakmayı hiç istemediğim halde, gözlerim adeta hipnotize olmuş gibi adamla kadın arasında gidip geliyordu.

Fransız, titrek bir sesle: “Bana ayak ucunuzda yer açar mısınız?” Kadının uzanmış olduğu sediri işaret etti.

“Hayır!” dedi kadın. Bu “hayır” öyle usulca söylenmişti ki, bir reddiştten ziyade, bir okşayış gibiydi. “Senin ... ee ... yakınlığın çok rahatsız edici, Armand, *mon ami* [dostum].”

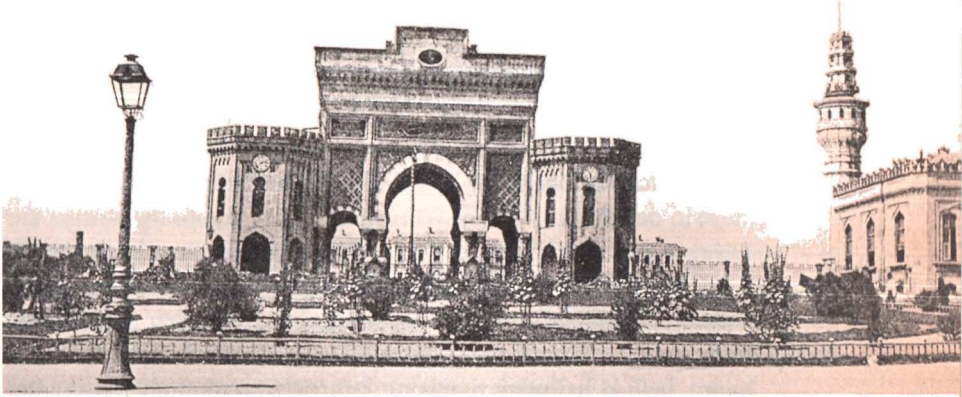
Kadının ağzı ve çenesi çiçekle örtülüydü. Gölgede kalan gözleri, karanlık ve kıskırtıcıydı. Fransız’ın rengi attı.

“Ben fazlayım burada öyle mi?”

“Asslaa. Hayır. Yalnızca, hanımefendiyle konuşmak istiyordum, senin hakkında! Senden ve birlikteliğimizden.”

Sonra da, söylediklerini yalanlarcasına, bir kedi yavrusu gibi toparlandı ve yanında ona yer açtı.

Adam, sarhoş gibi kanepeye düştü. Kadın hoş kokulu ellerinden birini adamın saçları arasında dolaştırdı, yanağını onun dudaklarına yaklaştırdı, ama adamın öpemeyeceği bir mesafede durdu; bu sırada çiçeği tutan diğer eli neredeyse adamın yüzüne değiyordu.

Seraskerat (bugün İstanbul Üniversitesi) giriş kapısı

Adam onu kollarına almaya yeltendiyse de, kadın elinden sıyrılma-
yı başardı ve hızlı, ama kusursuz zarafetinden dolayı göze yavaş görünen
bir hareketle ayağa kalktı.

“Şimdi gitmelisin, lütfen, Armand.”

Adamın koluna girip onu kapıya kadar götürdü. Kapıyı açıp onu ok-
şarcasına dışarı itti ve eliyle bir öpücük yolladı. Kapıyı kapattıktan sonra,
durup bir süre adamın yavaş yavaş uzaklaşan yumuşak adımlarını dinledi,
sonra da sessizce kapıyı sürgüledi.

Ağır adımlarla yanına geldi. Doğanın büyük sevecenlikle biçimlen-
dirdiği yüzünün her bir çizgisi, içindeki kötücül kargaşanın yarattığı fırtınay-
la gölgelenmişti. Elleriyle az önce tuttuğu çiçeği paramparça edip hınçla çöp
sepetine attı. Tekrar kanepeye gömüldü; göğsü hızla inip kalkıyordu. Gözle-
ri fal taşı gibi açılmış, burun delikleri titriyordu. Beni tamamen unutmuş gi-

biydi. Birden başını geriye atarak, o alçak sesli, sinirli kahkahasını patlatıp, sanlı görünmeyen bazı güçlerle sohbet eder gibi gözünü tavana dikti.

Gözleri ince bir nem tabakasıyla örtüldü ve yavaş yavaş huzurlu bir havaya büründü. Yüz çizgileri sahte görüntülerinden kurtulmuş, oradan insafsızca sürgün edilen güzelliği tekrar geri gelmişti. Aniden varlığının farkına vardı; orada olmama şaşırmış gibiydi. Konuşmaya çalıştı, ama sesi-ne dilediğince söz geçiremiyordu.

Dayanamayıp kalktı, yanına gittim. Ellerinden birini avucuma alıp okşadım.

“Ona ... eziyet ... ediyorum” dedi, kesik kesik. “Onu ... yavaş yavaş ... delirtiyorum. Ama, bu ... beni de ... öldürüyor. Olsun ... intikam tatlıdır. Bel-del ödemeye ... değer.”

Başını öne doğru eğerek kucağıma bıraktı ve bir süre, benim yatıştırıcı okşayışına teslim oldu. Tramvaydaki o küstah hanımla, altın seline gömülü başı kucağımda duran bu bitap kadın birbirlerinden ne kadar da farklıydılar!

Kadın, belli ki halinden memnun kıpırtısız yatarken, ben de az önce istemeden tanık olduğum o sahneyi gözümde canlandırdım. Adamın ilkel ihtirası ve kadının kurnaz baştan çıkarışı, o canavarca gücü önce kıskırtıp sonra da bin bir hileyle kendine boyun eğdirmek için yaptığı oyunlar; anımsadığımda, olay gözümün önünde gerçekleştiği zamankinden daha dehşet verici geldi.

Eğilip, “Buna değmez” dedim, “çünkü böyle davranarak ruhunu kirletiyorsun.”

Aniden başını kaldırdı. Şimdi neredeyse eski haline dönmüştü.

“Ruhummuş! Ruhumdan bana ne? Hem hayatta acı çekmemiş biri olarak, sen ne bilirsin ki? Ne yapayım ben o ruhu? O işgalciler buraya geldiklerinde bizim de birer ruh taşıdığımızı bir an olsun düşündüler mi? Hayır! Az önce bu odadan çıkan adam, benim erkek kardeşimi öldürdü, annemin yüreğini dağladı. O cakacı subayların hepsinin karargâhlara ihtiyacı vardı. Fransızlar bize kibirli İngilizlerden bile daha kötü davrandılar; İngilizler en azından görünüşte centilmendiler. Evlerimizden atıldık. Nereye gideceğimiz umurlarında değildi. Basit bir yüzbaşı bile kendine bir ev

ayırdı. Konstantinopolis'e ilk girdiklerinde, halkımız onlara kuzu kuzu teslim olmadı. Her yerde mitingler ve gösteriler düzenleniyordu. Erkek kardeşim de bunlardan birine öncülük ediyordu.

Belçika'da Almanlara karşı koymak kahramanlıktı. Türkiye'de ise Müttefiklere direnmek bir suçtu. İnsanlarımızı, haydutlarmış gibi, yakalayıp sürgün ettiler. Kardeşim tifo nöbetiyle hasta yatarken, az önce odamda gördüğünüz adamın emrindeki Senegalli askerler evimize girdiler ve onu sürükleyerek yataktan kaldırdılar. Annem onu korumak için bedenini siper etti. Onu alabilmek için, annemi bir yumrukla bayılttılar. Erkek kardeşim kötü koşullar yüzünden, annem ise üzüntüden öldü.

Daha sonra, size söylediğim gibi, işgal ordusu subaylarının barınma sorunu gündeme geldi. Bu evin ve önceki evden kalan hizmetkârların tek sorumlusu olarak burada yaşıyordum. Bir gün, Fransız subaylar bize gelip burada barınmaları için odaların hazırlanmasını istediler. Çevirmen benim genç ve yalnız yaşayan biri olduğumu söylediğinde, aralarında benim hakkımda Fransızca şakalar yaptıklarını duydum. Onları güzelliğimle fethetmeye karar verdim.”

Dudaklarında zalim bir gülümseme belirdi.

“Güzel olduğumun farkındaydım. O sırada nişanlı olduğum biri vardı. Benim sevdiğim, kendisi de beni seven bu adam, şimdi Anadolu'da. Allah biz kadınları güçsüz yaratmış, ancak, erkeklerin gücüne karşılık bizim de güzelliğimiz var. Bundan faydalanmak yanlış mı?

Onların huzuruna çıktığımda, beni elde etmek için yarıştılar. Az önce gördüğünüz, diğerlerinden daha üst rütbeli olan subay, eve el konması için yaptığım yakarışlara karşı koyamadı; ancak buna karşılık kendisine, beni ziyaret etme hakkı tanımamı istedi. Teklifini kabul ettim. Birkaç ay sonra da evlendik.”

Öfkeyle yumruklarını sıktı. Göğsü hızla inip kalkıyordu.

“Anadolu'daki nişanlım sadakatsiz olduğumu düşünüyor. Fransız'ı gördünüz. Sizce, mutlu, tatmin olmuş bir koca gibi mi görünüyordu?”

Acımasız bir kahkaha attı.

“Ona eziyet ediyorum” diye tekrarladı. “Onu delirtiyorum. Benim sayemde, en azından bir Fransız cehennem azabı çekiyor. Kocam!”

Hayatımda, onun bu neşesinden daha korkunç bir sevinç görüntüsüne tanık olmamıştım.

“Kocam! Ona sizin huzurunuzda verdiklerimden fazlasını asla almadı benden. Bense, önce onun ihtiraslarını kışkırtıyor, sonra da kışkırttığım canavarı samanla besliyorum. Erkek kardeşim ateşli hastalıktan öldü. Annemse üzüntüden. Ve onların katili olan adam da, ailesinin ve soyunun intikamcısı olan bu kadın tarafından, onu yiyip tüketen bir ihtirasın ateşiyle öldürülecek.”

ONUN FATİHİ MEHMED

Türklerin yabancı işgali altında yaşadıkları aşağılanma, onlar için tarifsiz derecede inciticiydi. Bu incinmenin sonucu olarak sosyal ilişkilerinde bile, kendilerini karşılarındaki insanlara göre haksız yere aşağı konuma itilmiş hissediyorlardı.

“Umarım kocanız bizi bugün gördüklerinden yola çıkarak yargılamaz.” dedi, hoş bir hanım. “Bizler emretmeye alışkınsızdır. Şimdi ise başımız eğik ve işgalcilerin yüzüne gülmek zorunda bırakılıyoruz; dünyada, bir başkasının önünde iki büklüm olmak zorunda kalan hiçbir halk, kendisinin üstün yönlerini ortaya koyamaz.”

“Doğru. Küçük düşürülmek, insanları hiç de hoş olmayan savunma silahları oluşturmaya iter ve insanlığın iyiliği için, hiçbir halk böyle bir konuma itilmemelidir” diye hak verdim.

“O halde davamızı anlayabiliyorsunuz.”

“Anlamak bir işe yarar mı? Ermenileri düşünün.”

“Ah, Ermeniler!” dedi küçümseyerek.

Ancak kendisi, yüzyıllarca boyun eğmek, kendilerinin, kadınlarının ve çocuklarının hayatlarını korumak için yalan söylemek ve ihanet etmek zorunda olan bir halkın içinde bulunduğu acınası durumu kavrayamamıştı. Nitekim, Türklerin içine düştüğü bu aşağılayıcı konum, onların Hristiyan tebaalarına karşı biraz olsun sempati duymalarını; işgalcileri ülkeden çıkarma hedefiyle, bir ortaklık içinde hareket etmek için bir nebze olsun ça-ba göstermelerini sağlayamamıştı. Tam tersine, bu onları eskiden yönetimleri altında bulunan milletlere karşı daha da sertleştirmiş, eski vahşet ve acımasızlıklarıyla, öfkelerini onlardan çıkarmalarına neden olmuştu.

Türkler kendi nefretleri içinde kaybolmuş, galip Mütteliklerin bir-biriyle olan uyuşmazlıklarının yarattığı siyasal kaos içinde yutulmuşken bile, yer yer, Türk mizacının en üstün yönlerinin izlerini taşıyan örneklere rastlayabiliyordunuz. Bunlar, harap duvarların yarıklarında veya yanardağ yamaçlarında bir yüzeye tutunarak güneş ışığına doğru yönelen çiçekleri

andırıyorlardı. Kemalistlerin planları, Azize'nin trajedisi, Dilara Hanım'ın umutsuzluğu: Tüm bunlar, sözünü ettiğim örneklerle karşılaştırıldığında, ağırlıklarını yitiriyorlardı.

İşte İstanbul'un kapalı çarşılarından birinin karanlık kubbeleri altında tanıştığım kadın, bunlardan biriydi.

Kadın, ona eşlik eden, kendisinden yaşlıca iki kadınla birlikte küçük bir tezgâhın önünde durmuş, eskiden Doğu'dan getirilen mallarıyla ünlü bu çarşıda artık tek tük bulunabilen Şark işi ürünlerden biri olan renkli *kalemkârilere** bakıyordu. Başını o sırada yürümekte olduğum üstü kapalı yolla çevirdiğinde aniden göz göze geldik ve sanki sözlere gerek kalmadan, gözlerimizle anlaştık.

O gün, aylak aylak etrafa bakınmak için çıktığım yürüyüşlerimden birinde değildim. Günlerdir, ilginç bir sohbet kurabileceğim Türk kadınları bulmaya çalışıyordum. Bu arayışım, peçelerini açıp başlarının arkasına attıkları bu dönemde daha da zor bir hal almıştı. Eskiden olduğu gibi yüzlerini örtselerdi, gizemli ışıltılar saçan ve kaşların, dudakların ve çenenin açıkta olduğu bir yüzden çok daha büyük vaatler taşıyan siyah gözler, beni kolayca kendine çekebilirlerdi. Bence, güzel gözlerle yüzdeki diğer özelliklerden daha fazla rastlanıyor. Belki de dudaklar ve çene kendi geliştirdiğimiz nitelikleri yansıtırken, gözlerin daha ziyade Tanrı vergisi oluşundandır.

Her ne olursa olsun, onu gördüğümde yaklaşmak için hiçbir tereddüt yaşamadım. Genç ve güzeldi; ancak, tecrübelerle erken yaşta olgunlaşanlara özgü donuk, kibri kırılmış bir güzellikti bu. Ganimete doğru yürüyen bir asker gibi iyice yanına yaklaşıp küçük tezgâhın başında dikilerek, ben de Manchester'da dokunmuş, ancak desen ve renkleri Boğaz imalathanelerinde üretilmiş parlak renkli *kalemkârilere* incelemeye koyuldum.

Yanındaki iki yaşlı kadın, çarşıya yalnızca bir şeyler almak ya da vakit geçirmek için değil, aynı zamanda meslek erbabıyla laf yarıştırmak, ilginç insanlar tanımak ve yeni izlenimler edinmek amacıyla gittikleri eski günlerde olduğu gibi, esnafla pazarlığa girişmişlerdi. Onların karşılıklı şakalarla sürdürdükleri pazarlığı dinlerken, çocukluğumda tanıdığım ve sev-

* Nakkaş (kalemkâr) elinden çıkmış kalem işi, desen –ç.n.

diğim Türk kadınlarının arasına dönmüş gibi oldum. Orada saatlerce durabilir, hangi yöne koştuğunu umursamadan, sırf koşmaktan dolayı mutlu olan bir köpek gibi, zihnimin geçmişten şimdiki zamana doğru ileri geri koşturmasının keyfini çıkarabiliyordim.

Ben diğer kadınları dinlerken, ilgimi çeken kadın da beni izliyordu. Diğerleri pazarlığı bitirmek üzereyken ona dönüp:

“Türkçe’*m* çok tutuk. Alışverişime yardım eder misiniz?” diye sordum.

“Fransızca biliyorum” diye gururla yanıtladı. “Size tercümanlık yapabilirim.”

Diğer üç kadının da yardımıyla, epey vakit harcayarak, sarı ve siyah renkli altı *kalemkârî* satın aldıktan sonra, kadınlara çarşıdaki tatlıcılardan birinde birlikte muhallebi yemeyi teklif ettim. Birbirlerine gizli gülücükler attılar. İki yaşlı kadın açıkça kıkırdadı. Sonunda itirazsız, teklifimi kabul ettiler. Birkaç metre ileride bir dükkân bulup Türk kadınları için perdeyle ayrılmış olan bölmeğe geçtik.

Türkiye’de geçmiş ve gelecek bir araya geldiğinde, farklı takım elbiselere ait parçaların bir arada giyilmesi gibi bir manzara ortaya çıkıyor. Türk kadınları özgür. Yalnız gezebilirler. Yüzlerini örtmek zorunda değiller. Erkekleri kendi odalarında ağırlayabilirler. Yine de her dükkânda, her vapurda, her tramvayda kadınlar için perdeyle ayrılmış bir bölümün bulunmasını gerektiren eski zamanlara özgü düzenleme hâlâ yaygın. Daha da komik olan, medeni olma konusunda son derece ısrarlı olan bu kadınların, aynı ısrarı bu “haremlilik” bölümlerde oturma konusunda da göstermeleri.

Bölmeyi ayıran perdenin öbür tarafına geçip üstü mermer kaplı küçük masalardan birine oturduk. Ben asıl genç kadının karşısına geçtim; diğerleri iki yanımıza yerleştiler. Kırık dökük Türkçe’*mle* muhallebi söyledim ve üzerine gülyağıyla karışık o şerbetten bolca koymalarını istedim. Daha yaşlı olan kadınlar Türkçe’*mi* çok komik bulmuş olacaklar ki, çocuklar gibi kaha-kahalar atıyorlardı. Muhallebiler geldikten sonra kadınla Fransızca sohbet etmeye başladım; bir yandan da cevher arayan bir maden mühendisi gözüyle onu inceliyordum. Doğrudan konuya girerek, Türkiye hakkında çok sayıda kitap yazdığımı ve yirmi yıllık bir ayrılıktan sonra, buraya yeni malzemeler toplamak üzere geldiğimi anlattım.

“Yani siz, karşımdaki sandalyede oturan kişi, kitap mı yazdınız?” dedi heyecanla; iri parlak gözlerini bir mucizeyi izler gibi üzerime dikmişti. Sonra, sanki bu keşfi paylaştıkça değeri artıyormuş gibi, diğer iki kadına dönüp söylediklerimi ayrıntılarıyla tercüme etti. Yine hayret dolu bir sesle sordu:

“İnsan nasıl kitap yazar? Bunu sık sık düşünmüştümdür. Oturup kendi kendinize ‘hadi bir kitap yazıvereyim’ mi dersiniz?”

“Tam olarak öyle değil. Sanırım, kitapların yazılma süreci yabani çiçeklerin büyümesine benziyor. Düşünceler polenler gibi atmosferde uçuşarak yazarın beynindeki bazı hücrelere ulaşır; kitabın tohumu böylelikle oluşur. Sonra yavaş yavaş büyür ve bir zaman sonra sancılı ama sevinç veren bir doğumla dünyaya gelir.”

Gözleri bir an için gözlerime takılı kaldı. Diğer iki kadın, bir kelime bile anlamadıkları halde, sanırım genç arkadaşlarının yabancı bir dilde konuştuğunu duymanın verdiği zevkle, bizi büyük bir dikkatle dinliyorlardı. Genç kadın yine onlara dönüp söylediklerimi tercüme etti. Sonra da: “Sizin kitaplarınızı yazmanız, benim bebeğimi doğurmama benziyor; yalnız, bebek doğurmak daha zorlu bir...” Aniden sustu. “Evli misiniz? Çocuğunuz var mı?”

“Evliyim, ama çocuğum yok.”

“Neden?”

“Kismet.”

Yüzünde hoş bir aydınlıkla, düşüncelere daldı. “İnsanın bir çocuğunun olması harika bir şeydir.”

Sesi yavaş yavaş söndü. Belli ki, bu küçük muhallebi dükkânının, kubbelerle örtülü ufkumuzun çok ötesinde bir yerlerdeydi şimdi. Çok uzaklardan dalgın dalgın konuştu:

“İlahiler eşliğinde bulutlara oturup gökyüzüne çıkmak gibi bir şey. Aylar gelir geçer. Derken, sizin söylediğiniz gibi, sancılı ama sevinçli o an gelir ve bir parça can kucağınıza verilir; içinizde biçimlendirdiğiniz bir parça can.”

Bakışları, uzaklardan tekrar oturduğumuz yere döndü. “Benim küçük bir oğlum var.”

Eski Bizans Sarayı

Şimdiye dek hep laf kalabalığıyla, muğlak sözler söylemişti. “Küçük bir oğlum var” sözüyle somutlaşıp yapmacıksız bir havaya büründü. Güneş ışığıyla yıkanmış bir çiçek bahçesini anımsattı bana. Öteki kadınlardan biri elini omzuma koydu ve gözleriyle konuşanı işaret ederek, sordu: “Bebeğinden söz ediyor değil mi?”

Evet anlamında gülümsedim.

“Ona deli olur. Eminim size dünyada kendi bebeği gibisinin olmadığını söylemiştir.”

Dünyanın en kusursuz Türkçe’sini konuşuyor olsaydım, buna yine karşılık veremezdim; zira kendimi kapısında bir dilenci gibi hissetmeme neden olan bu kadının bende yarattığı heyecanı iliklerimde hissediyordum.

“Lütfen, bebeğinizi görmeme izin verin” dedim, yalvarır gibi.

“Olur” dedi. “Çünkü kitap yazan biri olarak, siz bunun ne olduğunu anlarsınız. Bu halalarım benim deli olduğumu düşünüyor.”

“Onu ne zaman görebilirim?”

“Üç gün sonra, saat 14:00’te burada olun. Sizi alıp ona götüreceğim.”

Ayrıldık ve ben, o günkü zorlu görevi kazasız belasız sona erdirmenin huzuruyla eve yürüyerek döndüm.

Üç gün sonra küçük muhallebi dükkânına vardığımda, uzakta beni bekleyen, siyahlara bürünmüş, uzun ve biçimli silüetini fark ettim; ipek çarşafı güzel yüzünü sıkıca çevrelerken, onu örtmesi için tasarlanan peçe, cilveli bir umursamazlıkla alından geriye doğru atılmıştı.

Selamlaştıktan sonra derhal onun evine doğru yola koyulduk. Kadın, Bizans sarayı harabelerinin yakınında, yoksul bir semtte oturuyordu. Evinin zemin katında fes kalıplama yapılan bir dükkân vardı ve dükkânın sahibi olan yaşlı Türk, karısıyla birlikte arka kısımdaki odalarda yaşıyordu. Arkadaşımın evi üst kattaydı. Kadın, Sultan Hamid dönemindeki eski günlerde olduğu gibi, sürgüye bağlı bir tel parçasını çekerek kapıyı açtı ve birlikte eve girdik.

O önde ben arkada küçük loş bir koridordan geçerek, gıcırdayan ahşap basamakları bir kat tırmanıp ön cephedeki dar sokağı ve karşıda pencereleri kafesli evleri gören bir odaya girdik. Kadın beni bırakıp birkaç dakikalığına odadan ayrıldı. Üzerinde çiçek dolu ucuz bir vazonun durduğu, bir uçayağa sabitlenmiş pirinç tepsiden oluşan sehpayı saymazsak, odada mobilya denebilecek tek eşya, Şark işi pahalı bir ipek kumaşla örtülmüş bir sedirdi. Bir köşede, üzeri eskiden zengin Osmanlı kadınlarının gururla sergiledikleri o enfes elışı ipek giysilerden biriyle örtülü bir yığın göze çarpıyordu. Geceleri yere serilen yatakların oluşturduğu bir yüklüktü bu. Kanepenin önünde, kalitelisinden tek bir halı seriliydi. Odanın kalan kısmı ise çıplaktı. Hiçbir perde, resim ya da süs niyetine konulmuş herhangi bir eşya görünmüyordu.

Bu odaya bakarak ev sahibesi hakkında herhangi bir yargıya varmam imkânsızdı. Kadın, çarşafını ve peçesini çıkarıp, dışarıda giydiği siyah giysisini beyaz ev elbisesiyle değiştirmiş, saçlarını tepede toplamış halde geri geleerek boş odayı doldurdu. İçi içine sığmayan bir sesle bana seslendi: “Gelin!”

Birlikte ön odadan arkadaki bir başka odaya geçtik. Bu da bir önceki kadar çıplaktı. Kanepenin üzeri kaba Türk kumaşıyla örtülüydü ve üstünde kadınların sebze taşıdıkları türden bir sepet duruyordu. Ancak, sepetin çevresi, üzeri sarı çiçek baskılı ve kenarları sarı biyeli beyaz eşarpların

Yaşayan en önemli Yunanlı Bizans uzmanı M. Yannis Papadopoulos ve yazar eski Bizans surlarını incelerken

kavisli bir biçimde tutturulması suretiyle çevrilmişti. İçinde, aylardır yaratıcısına o harikulade şarkıları söyleyen bebek yatıyordu.

Kadın sevgiyle sepetin yanına oturup diğer yana da beni oturttu. Bebeğiyle ilgili düşüncemi sormadı. Onun olağanüstü olduğundan şüphesi yoktu. Bir süre doya doya bebeğini seyrettikten sonra, onu kucağına alıp yere diz çöktü. Ben de onun yanı başına çöktüm. Yavrucak, minik ellerini oynatarak bebeklere özgü o kaygısız mutlulukla gülümsüyor, minik ayaklarıyla havaya tekmeler savurarak, önceki hayatında yaşadığı komik maceralardan birine güler gibi keyifli sesler çıkarıyordu.

Annesi ve çocuksuz bir kadın olan ben, bu kıpır kıpır insancığın izlemekten tarifsiz bir mutluluk duyuyorduk. Evet, yalnızca bir bebek; ama onun gibisi var mıdır dünyada? Bu bebek, dünyaya gelmiş yeni bir umut, bir vaat, bir beklentiydi. Böyle bir anneden doğmuş olan şu bebek, gelecek-

te ne olacak, dünyaya ne verecekti? Onun sıradan biri, herhangi bir Türk olması mümkün müydü?

Bu sırada bebek, bizden habersiz ve varlığımızı umursamadan, oyunlarını sürdürüyordu. Çevresi gözle görülmeyen oyun arkadaşlarıyla çevriliydi ve tüm hareketleri onlara yönelikti. O şimdi, yetişkinlere kapalı olan, kendisinin de bizimkinden çok oraya ait olduğu bir dünyada yaşıyordu. Sayıklar gibi, Alphonse Daudet'nin şu dizelerini okudum:

*"Au paradis d'où vous venez, un léger fil d'or vous rattache,
A ce fil d'or tient l'âme encore, sans tâche."
[İncecik bir altın iplik bağlar sizi çıktığınız cennete,
Henüz kirlenmemiş ruh tutunur bu ipliğe]*

"Oğlumun ruhunun lekesiz *kalması* için ne gerekirse yapacağım" dedi, kendinden geçmiş bir sesle ant içer gibi.

"Minik ayaklarını öpebilir miyim?" diye sordum.

"Tabii, hem ayağını öpmek istemeniz ince bir davranış. Kadınlar genellikle yüzünü öpmek istiyorlar. Onlara, 'Hayır, lütfen ayağından öpün' diyorum. Bu yüzden çorap giydirmiyorum."

Sonra beni unutup, bu dünyaya ait olmayan tuhaf bir dille, bebekle konuşmaya koyuldu; o ise bizi umursamadan oyunlarına devam ediyordu. Bir süre sonra bebek görünmez arkadaşlarından ayrıldı. Sanki o büyülü bahçeden çıkmış, yanımıza geliyordu. Yüzünü buruşturdu ve annesinin varlığını fark etti. Şimdi dünyevi şeyleri düşünmeye başlıyordu. Dudaklarını sarkıtp, minik ellerini baş ucundaki, onu taparcasına seven kadına doğru uzattı. Sakin, neşeli havası gitmiş, kahkahaları dinmişti. Küçücük bedeni şöyle bir titred; sıkı yumruklarını gözlerine dokundurdu ve ağzını açıp bir yaygara koyuverdi.

Kadın tatlı tatlı güldü: "Buna ne gerek vardı, *beyefendi*? Annen yemek saatinin geldiğini düşünmez mi sanıyorsun?"

Vakur bir edayla, bebeğin, kendine yaşam kaynağı olmuş bu bedenden gıdasını emmesine izin verdi. Bu ritüel boyunca tek kelime etmedi. Sevgisinin adeta daha da güzelleştirdiği bir yüzle, kolları arasında meme

emen bebeği izliyordu. Bebek süte doyduğunda, minnacık parmaklarıyla, bedensel yaşamının o ilk eşsiz anlarını kendisine bağışlamış olan beyaz memelere hafif hafif vurdu. Kadın eğilip bebeğin pembe parmaklarını bir bir öptü. “Asıl ben sana teşekkür ederim, oğlum.”

Birlikte, bebeğin azar azar, belki de ruhun yaşamın kaynağına yol aldığı o zaman dilimine geçişini izlerken, kadın bir ninni tutturdı. Bebek hızla uykuya daldığında sordum: “Onu babasından çok mu seviyorsunuz?”

Güneşli bir günde birdenbire gökyüzünü kaplayan bulutlar manzarayı nasıl değiştirirse, kadının havası da öyle aniden değişti. şimdi, Kapalı-çarşı’da karşılaştığımız ilk günkü gibiydi. Yüzünün o zaman beni cezbeden görüntüsü tekrar geri gelmişti: Allah inancıyla dopdolu, buna rağmen onun yaptıklarını sorgulamaktan geri durmayan, iri, simsiyah gözler.

Sorumu yanıtlamak yerine, bebeği el çabukluğuyla sepete yerleştirirken: “İsminizi bile bilmeden böyle arkadaş olmamız tuhaf” demekle yetindi.

“Ne önemi var ki? Sizin ve benim ruhlarımız aynı ormandan, aynı lokman ruhunun aktığı nehirден çıkmış.”

“Eskiden bunlar üzerine çok düşünür, hiçbir yanıt bulamazdım; şimdi ise oğlum sayesinde bazı şeyleri görebiliyorum.”

“Demek ki sizin için, babasından daha çok şey ifade ediyor.”

Sepetin sapı üzerindeki sarı-beyaz renkli eşarplardan birini düzeltti ve benim sorumu yanıtlamayan şu sözlerle devam etti:

“Ben her şeyi onun için yapıyorum. Her şeyin en iyisine sahip. Her şeyin en iyisine alışmasını ve kendisini büyük biri olarak görmesini istiyorum. Bunun için, işe önce çevresindekilerle başladım ve bu evi kiraladım.”

Ayağa kalktı. Ben de onun arkasından pencereye doğru yürüdüm.

“Bakın! Burada bir bahçe var. Gözünü açtığında bu ağacı görecek. Çiçeklerin açışını.”

Sözünü ettiği bahçe, arkadaki avluydu; ağaç dediği morsalkım; çiçekler... Eh, doğrusu böyle asil bir amaca yönelik olmasalar, tüm bunları bahçe sıfatıyla onurlandırmak kimsenin aklına gelmezdi.

“şimdi öteki odaya geçiپ kahve ve tatlılarımızı alalım.”

Ön odaya geçtiğimizde, özür dileyerek birkaç dakika izin istedi. Az sonra elinde kahve, tatlı ve simitlerin bulunduğu, üzeri beyaz, nakışlı bir

havluya örtülü siyah bakır bir tepsi taşıyan yaşlı bir kadınla geri geldi. Onu Türkçe olarak benimle tanıştırdı.

“Bu Nadiye. Beni o büyüttü; şimdi de birlikte oturuyoruz. O da benim gibi, oğlumun dünyadaki en harika bebek olduğunu düşünüyor.”

“Hayır efendi! Hiç de öyle düşünmüyorum. Eğer böyle konuşmaya devam ederseniz, hepimize nazar değdireceksiniz.”

Anne, yaşlı kadının sırtını hafifçe okşayarak onu yatıştırdı. Birini övmenin ona şanssızlık getireceğini öngören yaygın batıl inancı taşımıyordu. Birlikte, yiyip içerek havadan sudan konuştuk. Yemek faslı bitip kadınlara tekrar yalnız kaldığımızda, kendi isteğiyle, şimdiye dek sürekli konuşmaktan kaçındığı konuyu açtı: “Bana iki kez aynı soruyu sordunuz ve size yanıt vermedim. Oğlum varken veremezdim de, çünkü onunlayken yalnızca Allah nazarında hoş olacak şeyler düşünmek zorundayım.”

Demek bir trajediyle karşı karşıyaydım. Pazarda karşılaştığımız gün, ben okumayı başaramamış olsam da, gözleriyle iletmeye çalıştığı mesaj buydu.

“Kafamı karıştıran konular hakkında konuşmayı her zaman istemişimdir, ama çevremde beni anlayan insanlar olmadı hiç. Oğlum büyüyünce, konuşabileceğim biri olacak. Ancak, sizin, benim oğlum dünyaya getirdiğim gibi dünyaya getirdiğiniz kitaplarınız var ve ruhlarımızın aynı ormanda, aynı lokman ruhunun aktığı nehirde yaratıldığını söylüyorsunuz. Ruhlar böyle mi yaratılır?”

“Mecazen.”

Bir süre dalgın dalgın durdu. “Annem yaşasaydı, belki... Ben ne zaman sorular sorsam halalarım ve babam bana gülerlerdi.” Tekrar sessizliğe gömüldü.

“Konstantinopolis’te mi doğdunuz?” diye sordum, yeniden sohbete girebilmek için.

“Evet. Babam memurdu. Fatih’te, kendimize ait kocaman bir evde oturuyorduk. Evimizin bahçesinde, baharları çiçeklenen nar, incir ve başka bir sürü ağaç vardı ve çiçeklendikleri zamanlar beni düşüncelere sevk ederlerdi, bunları birileriyle konuşmak isterdim; kafama üşüşen bu düşünceler beni mutsuz ederdi. Oysa kederlenmemi gerektirecek hiçbir neden yoktu;

yalnızca, sürekli olarak, bende olmayan, ağaçların hoş kokularının bilincimde uyandırdığı bir şeyin arayışı içindeydim.”

Sustu ve gözlerini çok uzak, belirsiz bir noktaya dikti. Benim bir sorum sessizliği bozdu: “Fransızca’yı nereden öğrendiniz?”

“Fransız bir mürebbiyem vardı. Ondan hoşlanmazdım. Okuma yazma bildiği, sık sık kitap okuduğu halde sorularımı asla cevaplamazdı. Okuma yazma bilmeyen halalarımın pek farklı değildi. Akıllı fikri giyim kuşam ve güzellikteydi; bir keresinde, çiçeklenen ağaçların ona gizemli şeyler fısıldayıp fısıldamadığını sorduğumda, bana budala demişti. Öte yandan, ondan okuma yazma öğrenmişim ve en büyük zevkim Pera’ya gidip Fransızca kitaplar satın alarak onları okumaktı. Oysa, ne kadar çok kitap okursam, içimde eksikliğini duyduğum o şeyin yarattığı boşluk o ölçüde büyüyor gibiydi. Bunun ne olduğunu bilmiyordum. Halalarıma, dünyanın gördüklerimizden ibaret olup olmadığını sorduğumda, ‘Evet’ yanıtını almıştım. Siz de böyle mi düşünüyorsunuz?”

“Hayır. Biz yalnızca evin dışını görebiliyoruz. Oysa bilinmeye değer her şey, o evin içinde.”

“Siz benim düşüncelerimi dile dökabiliyorsunuz. Ben bu şekilde ifade etmemiş olsam da bunu hep biliyordum. Sanırım mutsuzluğumun nedeni de buydu: Kapıyı bulup o eve girmeyi arzuluyordum. Derken, olağandışı olaylar olmaya başladı. Önce devrim; ardından karşı devrim; sonra Sultan Hamid tahttan indirildi ve bir gün babam, evden çıkıp bir daha geri dönmedi. Jön Türkler başka pek çok insanla birlikte onu da öldürmüşlerdi. Bu olaydan dolayı yaşadığım üzüntüyle uzun zaman kendime gelemedim. Babamın ölümü yaşamlarımızı kökünden değiştirmişti. Halalarım, ben, köleler ve mürebbiye, o büyük evde, üzerimizdeki paralar dışında hiçbir gelirimiz olmaksızın, çaresiz kalakalmıştık. O sırada on üç yaşındaydım. Mürebbiyeye yol verdik. Onu özlemiyordum, ancak artık kitap alacak paramın olmayışı yaşamımda büyük bir eksiklik yaratmıştı; bu yüzden eski kitaplarımı okuyup hayaller kuruyordum. Değerli eşyalarımızı satılığa çıkardık. Daha sonra, evi ikiye bölerek yarısını kiraya verdik. Kölelerden ikisini azat ettik; yalnız annemin evinde büyümüş olan Nadiye ve Azize bizimle kaldı. Nihayet Dünya Savaşı patlak verdi ve pahalılık iyice belimizi büktü.

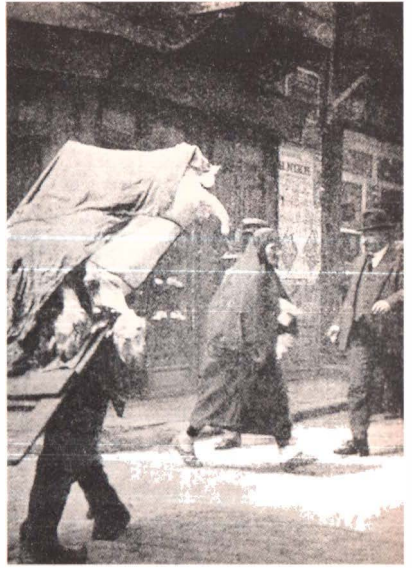
Dünya Savaşı sürerken, o zamanlar hayatımızın en kötü günlerinden biri gibi görünen korkunç bir gün yaşadık; gerçi şimdi geriye dönüp baktığımda, onun, daima arzuladığım amaca uzanan yola ilk adımımı attığım gün olduğunu görebiliyorum. Savaşın ortasında, doğal olarak, sürekli bir felaket beklentisiyle yaşıyorduk. Yine de o gün uyandığımda kendimi oldukça mutlu hissediyordum. Banyo yapmaya gittiğimde bir damla su olmadığını gördüm. Dadım Nadiye'yi çağırdım. Bana evde hiçbir yerde su olmadığını söyledi. 'Çeşmeye gidip biraz getir' dedim. Bunu daha önce kendisinin de akıl ettiğini söyledi. Ancak çeşmede ve diğer evlerin hiçbirinde su yoktu. Her yerde sular kesikti. O gün, sarnıçlarda biriken bir miktar su dışında, susuz kaldık.

Bir yangın patlak vermişti; ancak bizden öyle uzaktı ki, yangınların daima yüreğimize saldığı o korkunun ötesinde, bunu pek önemsemedik. Ancak saatler geçtikçe yangın büyüdü ve başladığı yerden epey uzakta bulunan, babamın kız kardeşinin evine kadar ulaştı. Bu halam eskiden çok zengindi; ancak Abdülhamid'in vefatı ve kocasının sürgüne yollanarak orada ölmesi, üç oğlunu da Dünya Savaşı'nda kaybetmesiyle, hayatta her şeyini yitirmişti. Bunun üzerine, inme inmiş, felç olmuştu. Büyük evini, eşyalarını ve mücevherlerini satıp, onu bırakmak istemeyen ikisi dışında kölelerini azat etmiş ve kendisi de onunla kalanlardan birine hediye etmiş olduğu küçük bir evde yaşamaya başlamıştı.

Yangının onun evine yaklaştığını fark edince koşarak oraya gittim. Hizmetkârları ağlıyorlardı, zira halam onu yerinden kımıldatmalarını dahi istememişti. Bana olan zaafını bildiklerinden, onu gitmeye ikna etmem için yalvardılar. Yanına vardığımda, eski ihtişamlı bahçesinden alıp bu küçük eve getirdiğı çok sayıda çiçek ve bitkinin dikili olduğu saksılar arasında buldum onu.

'Halacığım, kaybedecek bir dakikamız bile yok' dedim. 'Seni evden çıkarıp güvenli bir yere götürmemiz gerekiyor.'

'Yanıma gel, hayatım' diye cevap verdi. Sakindi. Elini başıma koydu. 'Leman, benim küçük çiçeğim, dinle beni. Hayatı yaşamaya değer kılan her şeyimi kaybettim; şimdi geride yalnızca bu küçük ev ve içindekiler kaldı. Eğer beni buradan çıkarırlarsa, hem başımı sokacağım bir evden, hem

Hamallık (yoksullar için
başlıca geçim kapısı)

çiçeklerimden yoksun kalacağım ve sokaklarda yaşayan bir dilenci olacağım. Buna katlanamam. Allah yüreğimi okur ve bilir. Canım gibi sevdiğimin hepsi göçüp gitti. Şimdi beni bekliyorlar. Gidiyorum. Bu ahmak kadınları alıp götür. Biri genç ve sağlıklı. Onu uzun bir yaşam bekliyor. Yaşlı Fatma'mla da sen ilgileneceksin. Bunu yap, Leman. Yaşlı bir kadına bunu yaparsan hayır duasını alırsın. Etrafımda feryat eden bu kadınlar olmadan, huzur içinde ölmek istiyorum.'

Onu anlıyordum. Aslında, o korkunç gecede, özellikle de kendime dair çok şey öğrendim. Onu öptüm ve anladığımı söyledim. O da, şu gördüğünüz yüzüğü parmağından çıkarıp benimkine takarak:

'Sana şans getirsin, Leman. Şimdi git ve onları da yanında götür' dedi.

Yaşlı hizmetkâr onu terk etmek istemedi. Orada kalıp efendisiyle birlikte ölüme gitti. Genç olan benimle geldi. O gece Allah'a içtenlikle dua ettim. Dört bir yanımda insanlar yüksek sesle ona yalvarıyor, elini uzatıp alevleri söndürmesini diliyorlardı. Ben bunu yapmadım. Hayatımda ilk de-

fa, kendim için bir şey istemeden dua ettim. Sırf Allah'a olan saygım adına, ona dua ettim. O gece, başka yönlerden olduğu kadar, bedensel olarak da kendimi daha güçlü hissettim. Eve dönerken, halamın kölesi ve ben bekleri, bohçaları, hatta yaşlı bir adamı taşıdık.

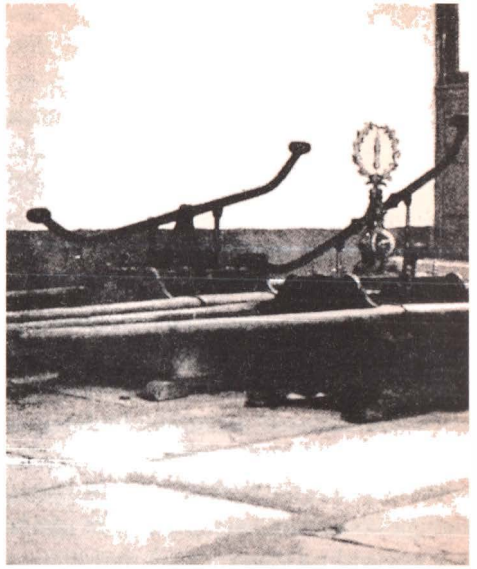
Yangın iyice yayılmış ve farklı yönlere dağılmıştı. Oturduğumuz so-kağa vardığımızda, kalbim duracak gibi oldu; zira geldiğimiz yönün karşı tarafından alevler bize doğru yaklaşıyordu. Köle arkamda, hızla eve daldım. İçerde halalarım ağlayarak duvarları öpüyor, bize kalan bu tek sığınağı koruması için Allah'a yalvarıyorlardı.

'Susun!' diye bağurdım. 'Allah'a yalvarmanıza gerek yok. O her şeyi görüyor. Bırakın onun iradesi yerine gelsin, biz de kendi üstümüze düşeni yapalım. Henüz vakit varken, kurtarabileceklerimizi kurtaralım.'

O ana dek, daima ben halalarımın dediklerini yapardım. O gece rolleri değişti. Onların her birinden daha hızlı ve daha doğru düşünebildiğimi keşfetmiştim. Evdeki herkese yapılacakları söyledim. Henüz satmadığımız en değerli mücevherleri gizlediğimiz yatağın dikişlerini yırtarak açtım ve *kalemkâri*lerden bir kerner yapıp onları içine koyarak, kemeri, eteğimin altına gelecek şekilde sıkıca belime sardım. Halalarıma, taşıyabildikleri tüm giysileri ve halıları dışarı çıkarmalarını söyledim. Dadıma ve diğer köleye evdeki tüm erzakı götürmelerini emredip halamın kölesine, yatak yorgan cinsinden, sırtında taşıyabileceği ne varsa almasını söyledim. Ben de anneme ait olan ve benim için sakladığımız en güzel giysileri topladım; bunları yaparken soğukkanlılığımı koruyordum, zira şimdi herkes benim vereceğim emirleri beklediğinden, ancak sakın davranarak onlara gerekenleri yaptırabileceğimi anlamıştım.

Her şeyi topladıktan sonra, yaptığımız bohçaları birbirimize yükledik ve aklıma gelen parlak bir fikirle, iki kölenin taşıyabileceği kadar sepeti de bir çoban değneğin ucuna asıp Marmara Denizi'ne doğru yola koyulduk. Oraya varmayı başarmamız bana hâlâ mucize gibi gelir. Panikten çılgına dönmüş insanların koşuşturduğu sokaklarda, alevler canlı bir canavar gibi dört koldan bize doğru geliyordu.

Nihayet deniz kıyısına vardığımızda iki halımızı yere serdik ve halalarımın iki köleden yaşlı olanını orada bırakarak, Nadiye, halamın kölesi

İtfaiye tulumbası
(İstanbul'a özgü)

ve ben, bir şeyler kurtarmak amacıyla yeniden eve döndük. Eve üçüncü girişimizde neredeyse alevlerin arasında kayboluyorduk.

Manzara dehşet verici ama görkemliydi. Adeta, ilahi öfke cisimleşip insanları cezalandırmak üzere yeryüzüne inmişti. Yangın gece boyunca ve ertesi gün de devam etti. 50.000 ev kül oldu. Bazıları yangını Yunanlıların çıkardığını söylüyor. Kimilerine göre, sorumlu Ermeniler. Her ne olursa olsun, İstanbul'un en büyük Türk mahallesi yanarak yok olmuştur.”*

Bu büyük yangının kaynağına ilişkin bu tür asılsız dedikoduları daha önce de duymuştum. Elini avucumun içine alıp ona şöyle dedim: “Dünya Savaşı tüm hızıyla sürerken, Türklerin zaferinin kesinleştiği bir sırada, canlarını kurtarma korkusuyla tir tir titreyen Osmanlı tebaasındaki milletlerden herhangi birinin bir Türk mahallesini kundaklama cesareti göster-

* 1914-1918 arasındaki en büyük yangın 7500 evin yandığı Cibali-Fatih yangınıdır. Burada sözü edilen yangın bu olmalı –ed.n.

mesi mümkün mü sizce? Neredeyse tamamının kendilerine muhalif eski Türklerden oluştuğu şehrin bu mahallesini Jön Türklerin kundakladığı yönündeki diğer söylenti size daha gerçekçi gelmiyor mu? Fatih, bağımsız bir barışın yapılması gerektiğini savunan partinin merkezidi ve Jön Türkler onlardan korkuyorlardı. Şüphely başkalarının üzerine yıkmak ve katliamları körüklemek amacıyla, bunu Yunanlılar ve Ermenilerin yaptığına dair söylentiler yaydılar.”

Gözleri idrakin ışııyla aydınlanıverdi. Söylediklerimi tereddütsüz onayladığını gösteren bir edayla başını salladı.

“Evet; bu, olanları daha iyi açıklıyor. Su şebekesinin sahibi olan şirket onların emrindeydi ve suları kesmişlerdi; ta ki Padişah’ın kendisi atıyla yangın yerine gelip, derhal su verilmezse başkomiserin idam edileceğini söyleyene kadar. O zaman birdenbire çeşmelerden su akmaya başladı.”

Güzel başıyla onayladı.

“Evet, Jön Türklerin tek korkusu Fatih semtindekiler değildi. Mahallemizde onlara karşı bir devrim için bol miktarda silah ve cephanelik de bulunuyordu. O partinin liderleri birer canavardı. Hiçbir şey onları yolundan döndüremezdi. Babamı, amcamı ve pek çok akrabamı gözlerini kırpmadan öldürdüler.”

Elini elimden çekmeden önüne baktı. Elini sıktım.

“Yangından sonra ne yaptın?”

Tüm yüzüyle gülümsedi.

“Deniz kıyısındaki yerimize döndükten sonra, halılardan birine uzanıp uykuya daldım. Uyandığımda güneş doğmuştu. Doğrulduğum. ‘Günün hangi saatindeyiz?’ diye sordum. ‘Öğlen oluyor’ dedi halam, güneşe işaret ederek.

Garip bir biçimde, kıyının o tarafında bizden başka kimse bulunmuyordu. Yüzümü ve ellerimi denizde yıkadım. Sonra yanımda getirdiğimiz yiyeceklerle kahvaltı yaptık. Önceki gece sahip olduğum moral gücünü hâlâ yitirmemiştim. Halam, ‘Leman, şimdi ne yapacağız’ diye sorunca: ‘Biraz sonra söyleyeceğim. Önce gidip etrafa bir bakayım’ dedim.

Yanlarından ayrılırken, bu kadınların bana akıl danışmalarından dolayı yüreğim gururla doluydu. Kendimi yeniden doğmuş gibi hissettim.

Artık, ağaçların çiçeklenmesiyle kalbi gizemli nağmelerle dolan hayalci Leman değildim. Düşünen, düşündüklerini uygulayan ve başkalarına yol gösteren, güçlü ve becerikli bir varlıktım. Yangın, başka pek çok genç Türk kıızı gibi beni de özgürleştirmişti; çünkü bu olay yüzünden kendi başımızın çaresine bakmak zorunda kalmıştık.

İki gün boyunca etrafta dolaştım. Her yer harap evlerle ve kesif bir dumanla kaplıydı. Hemen bir karara varmam gerekiyordu. Erzakımız gitgide azalıyordu ve her yerde yiyecek kıtlığı ve pahalılığı baş göstermişti. İstanbul'un bu kesimi, umutsuzluk ve çaresizliğe teslim olmuştu. Bir düşünün: Binlerce insan evsiz, aç ve parasız kalmış ve ulusları savaşta.

Üçüncü günün sabahı, çevremdeki kadınlarla bir toplantı yaptım. Onlara yiyecek stokumuzun azaldığını ve orada oturup hiçbir şey yapmadan yiyip içmenin artık mümkün olmadığını anlattım. Sonra halamın kölesine, Boğaz'da veya Adalarda, yanlarına gidebileceği zengin bir aile olup olmadığını sordum. Boğaz'da tanıdığı bir aile olduğunu söyledi. Oraya ulaşmasına yetecek kadar para vererek, bir hafta içinde kendisiyle bağlantı kurup sağ salım yerleşip yerleşmediğini kontrol edeceğime söz verdim. Onun ayrılmasıyla bir boğaz daha eksilmiş oldu.

Nadiye'den ayrılamazdım. Benim dadımdı. Yaşlı köleye gelince, annemin evinde doğup büyümüştü ve ona bakmamız şarttı.

'Bir ev, ya da en azından bir iki oda kiralayabilirsek' dedim, 'tatlı yapıp kapımızın önünde satabiliriz. Bu arada ben çocuk bakıcılığı yapabilirim.'

'Bu işlere kim para verir?' diye sordu halalarımın biri. 'Yangında herkes her şeyini yitirdi. Kimsenin parası yok.'

'Evet, Fatih'te öyle; ama bir fikrim var: Bir kayık bulup tüm eşyalarımızı yükleyerek, yangının olmadığı ve insanların varlıklı olduğu karşı kıyıya kürek çekelim.'

En küçük halam ağlamaya başladı. 'Olmaz Leman! Bizi denizin öbür kıyısına sürgün etme. Bu tarafta kalalım. Burada en azından yürüyerek gidip sevdiğimiz yerleri görebiliyoruz.'

Bunun akıllıca olmayacağı korkusu taşısam da, ben de onun duygularını paylaştığımdan, söylediğini kabul ettim. Kıyı boyunca, bir kayık bulana kadar yürüdüm ve kayığı kiraladım. Tüm eşyalarımızı kayığa istifleyip kendi-

miz de üstlerine oturarak Yedikule'ye doğru yola koyulduk. Denizin hafif bir girinti yaptığı ve evlerin suya değecek kadar kıyıya yakın olduğu bir yerde, küçük halam bağırdı: 'Leman, burada duralım. Bu küçük koya içim ısındı.'

'Burayı ben de sevdim' dedim. 'Duralım.'

Kıyıya varınca, küçük halam ve ben kayıktan inerek ev aramaya koyulduk. Kapı kapı gezdiğimiz evlerden aldığımız tek yanıt, kiralık oda olmadıydı. Denize en yakın evlerden birinde, kapıyı defalarca çaldığımız halde yanıt alamadık. Burası tıpkı bir kuş kafesine benzeyen, sevimli, ufak bir evdi. Halam da ben de bu evi sevmiştik. Tüm pencereleri kafesli olduğundan, bunun bir Türk evi olduğunu biliyorduk: Kapısını vurduğumuz diğer evlerin hepsi Ermenilerindi.

'Terk edilmiş gibi görünüyor' dedim halama, 'eğer öyleyse, buraya yerleşiriz.'

Kapının ipini çektik, açılmadı. Kilitliydi. O zaman, kayığa binerek eve deniz tarafından girmek geldi aklıma.

Öyle yaptık. Pencere kafeslerinden birini zorla yukarı kaldırıp, pencerelerden birini açarak oradan içeri girdim ve halamın da girmesine yardım ettim. Ev terk edilmiş değildi; en azından, burada insanların yaşadığına dair her türlü işaret mevcuttu. Her şey yerli yerinde, ama son derece sefil görünüyordu. Zemin kattaki mutfak ve iki odayı şöyle bir inceledik. Daha sonra üst kata çıktık. Buradaki üç odadan biri evin ön tarafına bakan, büyük, boş bir odaydı; denize bakan diğer iki odadan birinde, yalnızca bir-iki yatak yorgan vardı; öteki odanın kapısı kapalıydı ve kapıyla menteşede bulunan iki demir halka, bir iple birbirine bağlanmıştı. İpi çözüp kapıyı iterek açtık. Bir sedirin üzerine oturmuş küçük bir oğlan çocuğu, pencereden dışarıya, denize bakıyordu."

Leman'ın gözleri hatıranın etkisiyle buğulandı. Eliyle gözlerini sildi.

"Gülünç oluyorum" dedi özür diler gibi. "Sedirde oturan küçük çocuk bize döndü ve parmağıyla, içinde uyuyan bir bebeğin bağlı olduğu sepete, bir de içinde azıcık süt kalmış olan bir biberona işaret ederek: 'Onu besledim ve uslu durdum' dedi.

'Elbette, bilmez miyiz' diye haykırdı halam hüznüyle; gözünden yaşlar süzülüyordu.

Dört-beş yaşlarındaydı. Halam, onu kollarına alıp öptü ve bildiği tüm sevgi sözcüklerini sıraladı. Bense sepetin yanına diz çöktüm. Bebek, gözlerini açtı ve bana gülümsedi. Bunun üzerine halam yanımıza geldi. Bebeği sepetten çözüp kucağına aldı.

‘Zavallı minik yavrucak’ dedi acıyarak. ‘Leman, biraz sıcak su bulmamamız lazım. Bu küçüğün banyo zamanı gelmiş.’

‘Sen çocuklarla burada kal. Ben aşağıya inip ateşi yakacağım, sonra da diğerlerini buraya getireceğim. Bu evi tuttum bile.’

‘Nasıl olur Lemancığım?’ Ana babaları burada değil ki.’

‘Buraya el koyuyorum. Kayığı daha fazla bekletemeyiz, bize çok pahalıya patlar; hem ön taraftaki bomboş oda tam da bize uygun görünüyor.’

Tartışma öylece kapandı. Diğer halam ve köleler de içeri girdiler ve hemen evi güzelce havalandırmaya giriştiler. Bu arada ben de dışarı çıkıp dükkânların yerini ve ne tür yiyecekler alabileceğimi araştırdım. Bir torba kömür ve biraz odun alıp biraz para karşılığında bir çocuğa taşıttım. Ayrıca mum da aldım ve bulunduğumuz yerin Samatya yakınlarında olduğunu öğrendim.

Döndüğümde evin görünümünü tamamen değişmişti. Küçük kızı tanımakta güçlük çektim. Refika Hala onu yıkamakla yetinmemiş, şimdi de kendi elbiselerinden birinin kumaşıyla ona elbise dikmekle uğraşıyordu.

Odaya girdiğimde, ‘Buna bebek denemez artık’ dedi, ‘Dişleri çıkmış, üstelik konuşabiliyor.’

Mebruke Hala evin tüm sorumluluğunu üstüne aldı. Tüm ilgisini çocuklara veren Refika Hala’yı saymazsak, dört becerikli kadındık ve ev küçüktü. Akşam olmadan tüm pencereler içerden ve dışardan silinmiş, halılarımız evin her yanına serilmiş, mutfakta güzel bir ateş yakılmış ve nefis yemek kokuları mutfağı doldurmuştu.

‘Belli ki, çocukların üstlerindeki kilerden başka giysileri yok’ dedi Refika Hala; evin her yanını aramıştı.

‘Babam, geceleri elbiselerimizi yıkar’ dedi küçük oğlan.

Çocuklar görebileceğiniz en uslu yaratıklardı. Onlara gösterdiğimiz ilgi ve sevgiden memnun oldukları da her hallerinden belliydi. Gece olunca, mangalda yaktığımız kömür ateşinin etrafında sıralandık; küçük kız Refika Hala’nın kucağına, oğlan da yanına oturdu. Çok hoş bir aile olmuştuk.

‘Anababaları geri geldiğinde, ya bizi dışarı atarlarsa?’ dedi endişeli biçimde Mebruke Hala.

‘Bizi kovamazlar’ diye bağırdı Refika Hala. ‘Beni bu çocuklardan ancak ölüm ayırabilir. Bu küçük kızı bir daha o sepete bağlatmam. İkisini de her gün gezmeye götüreceğim. Benim gitmemi istemezsin değil mi hayatım?’ diye sordu çocuğa.

Oğlan, yanıt olarak, dizleri üzerinde doğrulup kollarını onun boyuna doladı.

Tam o sırada kapı açıldı ve bir Türk polis memuru içeri girdi.

‘Aman!’ diye bağırdı Nadiye, ‘bizi hapse atacaklar.’

Zaptiye son derece şaşkın, bizi tek tek süzdü. Genç ve çok yakışıklıydı.

Kimse ağzını açmaya vakit bulamadan, oğlan atıldı: ‘Babacığım! Kardeşime süt verdim ve uslu durdum. Eğer uslu durursam evimize gelecekle-rini söylediğin *ev sahipleri* geldiler işte. Bak!’ Minik eliyle bizi takdim etti.

Zaptiye eğildi ve çocuğu kucığına aldı.

O zaman lafa girdim: ‘Fatih’teki yangında her şeyimizi kaybettik. Kiralık ev arıyorduk. Sizin evi tuttuk. İnşallah siz ve karınız bizden hoşnut kalırsınız.’

‘Karım öldü.’ diye yanıtladı. ‘Bebeğimiz Kösem’in doğumundan üç hafta sonra vefat etti. Küçük Ali’m ve ben bebeği birlikte büyütüyoruz.’

Dikkatle küçük kızı süzdü. Belli ki onu kucığına almak istiyor, ama kadınların, hem de yabancı olduğu bir sınıfın insanları arasında bundan çekiniyordu.

Refika Hala kızı kucığından indirdi ve ‘Babana git, yavrum’ dedi.

Küçük kız minik adımlarla babasına doğru ilerlerken, Ali de, onu kollarının altından tutup sürükleyerek, güya yürümesine yardım ediyordu; gerçekte, oğlan çocuklarına özgü bu hareketiyle, kızın işini daha da zorlaştırıyordu.

Baba, ‘Bu ne güzellik! diye bağırdı. ‘Ne güzel elbise! Buklelerine bakın!’

Şaşkınlığı dinmiş olan Refika Hala lafa girdi. ‘Sizin evde kalacağınız ve ben çocuklarınızı büyüteceğim. Küçük kızınız dünyanın en tatlı kızı, oğlunuz Ali de gördüğüm en uslu oğlan.’ Çocuklar hakkında bilgili biri gibi konuşuyordu.

O evde kaldık ve size garip gelebilir ama, Refika Halam ve *zaptiye* birbirlerine âşık olup evlendiler ve evleneli birkaç yıl olduğu halde, adam hâlâ ona ‘sevgilim’ diye hitap ediyor. Fatih yangınına da, ona halamı getirdiği için, kaderin güzel bir oyunu addediyor. Dünyada aşk evliliği yapmış iki insan varsa, Refika Hala’yla Ahmet’tir. Yoksulluk çekiyorlar. Ahmet maşasını zar zor alabiliyor. Halam ise dikiş dikip nakış işliyor, bir de kurutulmuş balık yemeği yapıp civardaki bir kahveye satıyor.

Mebruke Hala ve yaşlı köle de onlarla oturuyorlar. Dantel işleyip bunları haftada bir gün pazarda satarak kendi oda kiralarnı ve yemek masraflarnı karşıyorlar. Bizi pazarda gördüğünüz gün, Ahmet’e hediye almayaya gitmiştik. Bir aydır *muhallebi* yememiştik ve böylelikle tasarruf ettiğimiz parayı birleştirerek ona altı adet mendil aldık. Bizi *muhallebi* yemeye davet ettiğinizde gülüşmemizin nedeni buydu. Sizden ayrıldıktan sonra, Refika Hala, bunun adeta Allah’ın işi olduğunu söyledi.”

Hikâyenin sonuna gelmiş gibi, konuşmasını burada kesti.

“Ama tüm bu anlattıklarınız size ve öteki odadaki küçüğün varlığına dair bir açıklama getirmiyor” dedim.

“Haklısınız, şimdi oraya geliyorum. Önceleri, ben de deniz kıyısındaki küçük evde oturdum. Bana denize bakan küçük odayı verdiler. Annemden kalan mücevherleri satmaya çalıştımsa da, pazarlarda öyle düşük fiyatlar öneriyorlardı ki, onları vermeye kıyamadım. Biraz erzakla birkaç liramız kalmıştı. Bunlar bizi bir süre idare etti; bu arada Mebruke Hala, yaşlı köle ve ben dantel işleyip pazarlarda satıyorduk. Ama bu iş beni tatmin etmiyordu. Bir gün aklıma, Eğitim Bakanlığı’na gidip Fransızca öğretmeni olarak iş istemek geldi. Bakan, Almanlar için tercümana ihtiyacı olduğunu söyledi ve aynı gün beni işe aldı.

Yangın gecesi edindiğim güç gitgide büyüyor, aynı zamanda tam olarak idrak edemesem de sezebildiğim, daha manalı bir yaşamın eksikliği duygusunu da artıyordu. Yirmi yaşındaydım ve bunun daha önce duyduğum, gençliğe özgü bir tez canlılıktan kaynaklanabileceğini düşünüyordum.

Çok geçmeden, tercümanlığını yaptığım Alman, bana aşk dolu sözler söylemeye başladı. Bu sözleri beni korkutuyordu; ancak, korkuyla birlikte, eksikliğini duyduğum şeyin sevgi –babamın anneme duyduğu tür-

den bir sevgi- olduğunu anladım. Aşka ve sokaklarda gördüğüm tüm genç erkeklere âşık hale geldim. Bunlar beni ürpertiyor, içimi sızlatıyorlardı, oysa Almanın aşk sözleri midemi bulandırıyor. Bende bir başka gelişme daha oldu. Kadınlık silahlarının farkına varmıştım: Çok daha özenli giyiniyor, peçemi beni daha güzel gösterecek şekilde takıyordum. Almanca olan nefretim artıyordu, ama, geriye dönüp baktığımda, benim gelişimimde büyük payı olduğunu görebiliyorum.

Çalıştığım yerde bir de genç bir Türk vardı ve bir zaman sonra, bana âşık olduğunu fark ettim. Bu da günlük yaşamıma yeni bir zenginlik kattı. Almanın konuşmaları iyice cüretkâr bir hal alınca, ondan korkmaya başladım ve konuyu Türk'e açtım. Bana şube müdürüyle görüşmemi ve başka bir bölüme alınmayı talep etmemi salık verdi."

Leman konuşmasını burada kesip, arzulu bir edayla belindeki kurdeleyle oynadı.

"Tabii" diye aniden tekrar lafa girdi, "kadınlarımız artık Hristiyan kadınlar gibi çalışmak zorunda kalacaklar. Bunu yapmaları şart. Eski sistem sona erdi. Artık onları geçindirecek erkekler yok, ancak..."

Tekrar sustu; tavrında belirgin bir sıkıntı seziliyordu.

"Çalışmak kadınları erkeklerin arzularına maruz bırakıyor, öyle değil mi? Hem kadınlarda da, zararlı olabilecek özelliklerin gelişmesine neden oluyor. Kendini bir erkeğin hizmetinde bulan bir kadın, orada onun insafına kalmış olmaz mı? Zaten erkekler de kadınları doğal bir av gibi görmüyorlar mı?"

"Bir bakıma öyle; kadınların erkekleri farklı fikirlerle yetiştirdiği zamanlar gelene kadar da öyle olacak. Ne de olsa, uygarlığın ahlaki yönünü biçimlendirmek bizlerin elinde."

Elimi tuttu. "Bu konuda aynen sizin gibi düşünüyorum. Oğlumu kollarıma aldığımda kendi kendime şöyle derim: 'Onu iyi biri olarak yetiştirsem, iyi biri olacak. Bunu başaramazsam, kötü.'"

"Müdürü gittiğinizde size ne dedi?"

"Beni şöyle tepeden tırnağa süzdü ve 'Elimde olmayarak, Almanca hak veriyorum. Siz aşk için yaratılmışsınız' dedi ve kendisi de benzer sözler söyledi."

“Bir bakıma, burada siz de hatalısınız” dedim. “Tüm duygu ve düşüncelerinizle aşka odaklanmışsınız. Varlığınızı aşkın ritmine bırakmışsınız ve yakınınızdaki erkekler de bunu hissetmişler. Başka bir kadının büyüsü altında olmadıkları sürece, erkeklerin sizin gibi genç kadınlara yaklaşma girişimlerinden uzak kalmazsınız.”

“Doğru olabilir” diye onayladı. “Ne yazık ki, karşılaştığım erkekler...” Cümlesini tamamlamadı. “Ben onları aklımdan sildim; bu yüzden şimdi onları anlatmayacağım. Şube müdürüyle görüştükten sonra cesaretimi toplayıp tekrar Eğitim Bakanı’na gittim. Ona, erkeklerin hizmetinde çalışmak istemediğimi söyledim ve bana okullardan birinde görev verip veremeyeceğini sordum. Beni anlamış olabilir. Anlasın ya da anlamasın, nazik bir beydi. Hiçbir soru sormadan, bana bir kız okulunda Fransızca öğretmenliği görevi verdi. Çok mutlu olmuştum. Artık, okulun yaşlı müdürü ve Almanla aynı yerde çalışan genç Türk’ten başka bir erkekle görüşmüyordum. Türk, beni okul çıkışında bekliyor, eve dönüş yolunun bir kısmını benimle birlikte yürüyordu. Okumam için bana ödünç kitaplar veriyor, benimle sohbet ediyordu. Yakışıklıydı; Paris’te de bulunmuştu. Okuduğum kitaplardaki kahramanların tüm soylu niteliklerini onda görüyordum. Bana evlenme teklif ettiğinde, güzel bir rüyada olduğumu düşünecek kadar mutlu, teklifi kabul ettim.”

“Kitapların hepsi yalan!” dedi, ciddiyetle. “Yaşamı olduğu gibi yansıtmıyorlar, özellikle de erkekleri.” Sonra, benim mesleğimi hatırlayarak, özür diledi: “Biliyorsunuz, sizin kitaplarınızı okumadım. Eminim ki, siz kadınları yanlış yönlendirecek şeyler yazmıyorsunuz... Birkaç gün sonra evlendim.”

Rengi attı. Dudakları titriyordu. Sinirli sinirli, elbisesinin katlarıyla oynadı. Bir damla yaş göz pınarlarında birikip kirpik uçlarında dağıldı. Toparlanıp duygularına hâkim olmaya çalıştı.

“Oğlum olanları anlayacak yaşa gelir gelmez, onu karşıma alıp konuşacağım. Ona, yüreğin doyumsuzluğunu ve zihnimizle yarattığımız düşleri anlatacağım. Yaşadığım acıları, özellikle de kocamdan çektiklerimi anlatacağım ona. O adam beni asla anlamadı. Benim gerçekte nasıl biri olduğumu asla anlamaya çalışmadı. Oğlum çok büyük, harika bir insan ola-

cak; çünkü ona, konuştuklarımıza yansımayan, ama içimizde susturmayı başaramadığımız o sesi dinlemeyi öğreteceğim.

Evlendikten kısa zaman sonra bambaşka bir kadın haline gelmiştim. Yaşayan bir yalandım artık. Yalnızca okulda gerçek benliğimi bulabiliyordum. Öğretmenlik işini bırakmamıştım, çünkü kocamın kazandığı para geçinmemize yetmezdi. Halalarımızın evine yakın oturuyorduk; evi düğün tutmak, onların gerçeği öğrenmesini engellemek için elimden gelen her şeyi yaptım. Kocamla evlenmeme yol açan heyecan artık bitmişti ve karanlık yoğunlaştıkça korkuya kapılıyordum. Ruhumdaki aşk ölmüş, bedenimdeki ihtiras ateşi sönüp gitmişti. Bunların yerini, evliliğe karşı korku ve tiksinti duyguları almıştı. Kocam bendeki değişime karşı ilgisizdi. Ben olduğumu sandığı kadın içinse çıldırıyordu.”

Leman’ın, bu dünyanın ötesine geçerek yaradılışın özünü görebilen kocaman gözlerini seyretmek, büyüleyiciydi. Uzun bir suskunluktan sonra, kederle, şöyle dedi: “Beni ruhen hiçbir zaman sevmedi.”

“Hatırlamanız gereken bir şey var” dedim, o sırada kendini savunamayacak adam adına konuşarak “onunla evlenmeniz, onu başkalarına tercih ettiğinizden, sizin idealinizdeki kişi olduğundan ya da ruhu ruhunuza hitap ettiğinden değildi. Evlendiniz, çünkü bir erkeğin sizi sevmesini istediniz, o da sizden buna izin vermenizi istedi.”

“Doğru. Yalnız, sevgi sadece bedensel bir şey değildir. Benimki değildi ve eğer onda bu çeşit sevgiyi uyandırmayı başarabilirdiye, diğerini uyandırmayı neden başaramamıştı? Kendimi onun kölesi gibi hissediyor ve ondan korkuyordum, çünkü beni arzuladığı zaman bana istediğini yaptırıyordu ve mutsuzluk beni korkaklaştırmıştı. Mutsuz insanda cesaret olmaz. Bir yıl boyunca bu hayatı çektim ve kendimi işime verdim. Böylelikle, beni mutsuz eden bu sorundan birkaç saatliğine de olsa uzaklaşabiliyordum.

Bir nisan günü, okuldan çıktığımda kendimi iyice yorgun ve dermansız hissettim. Son zamanlarda kendimi iyi hissetmiyordum, bu yüzden, eve dönüp yemek hazırlamak yerine bir süre deniz kıyısında yürüyüp eski Yunan sarayının yıkıntıları üzerinde oturdum. Kendimi hiç o kadar çaresiz, yalnız ve mutsuz hissetmemiştim. Oysa, nisan ayının o akşamüstü, etrafımdaki her şey güzellik ve esenlikle doluydu. Büyük, masmavi bir de-

Marmara Denizi'ndeki adalar; solda Burgaz (Antigon), sağda uzakta görünen Kınalı (Proti)
(Heybeli'deki [Halki] Rum Yetimhanesi'nden görüntülenmiş)

niz değerli taşlar misali alnına dizilmiş adalarıyla ufka uzanıyor, yumuşak, altın renkli bir ışık göğü kaplıyordu. Tüm bu harikaları yaratıp, sonra da nasıl dindireceğimizi bilmediğimiz bir doyumsuzlukla bizi küçülten Allah'ı düşündüm. Uzun süre, güneşin denizin bağrına girişini, gökyüzü ve suyun renginde oluşan değişimleri seyrederek orada oturdum. Doğa, günbatımının parlak ışığıyla daha göz kamaştırıcı bir hal alırken, ışığın yavaş yavaş solmasıyla iyice çarpıcı bir güzelliğe büründü. O an, birdenbire, doğadaki her şey dile gelip ruhuma seslenir gibi oldu, zira içimde kıpırdanan bir şey beni sarsmış, sersemletmişti.”

Leman, elimi sıkarak gözlerini kapattı.

“Diğer tüm algılarım yavaş yavaş silindi ve içimde yaradılışı kutseyan bir ilahinin yükseldiğini hissettim. Kendimden geçmiştim. Oturup hiçbir şey yapmadan bu sesi dinledim. Sonra, sanki altından bir mavna kıyıya

yanadı, beni ve içimde kıpırdanan canı aldı ve denize açılarak yüce Allah'ın insan ruhlarını teskin etmek için yarattığı düşler ülkesine gittik. İğrenç görünümüne bir adam, karşınızda gördüğünüz şu 'ben'le konuşmaya kalkmıyordu, bütün gece orada kalabilirdim. O zaman, altın mavnadaki öteki ben, çabucak bana geri döndü ve bu iki ben ve yeni can, hep birlikte evin yolunu tuttuk. Yol boyunca kocamı düşündüm. Ona olan nefretim uçup gitmişti. Şimdi, benim için, evlenmeden önce gördüğüm gibiydi. Yitirdiğim aşk geri gelmişti. İçimden, yaşamımızdaki bu büyük mucizeyi ona hangi sözlerle anlatacağımı planladım. Onu bekletmiş olma düşüncesiyle pişmanlık duyarak adımlarımı hızlandırdım; bir yandan da ona ne yemekler pişireceğimi tasarlıyordum. 'Bu akşam bir ziyafet çekmeliyiz' deyip duruyordum kendi kendime.

Yanımdaki azıcık parayla biraz meyve ve bir-iki çiçek aldım. Savurganlık etmiştim. Ama o gün bunu umursamıyordum.

Eve vardığımda kocam bana konuşma fırsatı bile tanımadı. Öfkeden bembeyaz olmuştu. Beni omuzlarımdan tutup sarstı; bir yandan da bana dayanılmaz ve çirkin sözler söylüyordu. 'Kadınları güvende tutmanın tek yolu onları eve kilitlemek' diye bağırırdı. Sonra, çiçekleri fark etti ve onları zorla elimden alıp yere atarak çiğnedi; bana bunları hangi erkeğin verdiğini sordu.

'Biliyorum, benimle evlendiğine pişmansın, çünkü fakirim. Neyse, o Alman seni bekliyordur. Belki de bu saate kadar onunlaydın. Belki bu çiçekleri de sana o vermiştir.'

Ona bir şeyler anlatmam için beni daha da şiddetle sarstı. Ondan korkmuyordum. İçimi dolduran ilahinin ezgileriyle, cesurdum artık. Korkaklık edenler mutsuz insanlardır. Öfkesine karşı direnmeyi başardım. O, bozguna uğramış bir halde bir köşede otururken, gidip yemeğini hazırladım. Ona yemeğini verdim, ama kendim masaya oturmam. Oturma odasına geçip karanlıkta yalnız başına oturarak onu unutmaya ve hayatımı yüce bir boyuta taşıyan o olayı anlamaya çalıştım.

Yemeğini bitirince dışarı çıktı. Kısa süre sonra geri geldi ve benimle barışmaya çalıştı. Beni öptü. Bana dokunuşu, tutkulu öpüşleri, ona olan nefretimi yeniden canlandırdı. Oturmasını söyledim ve sakın sakın, bir yıl

boyunca içime attığım duygularımı anlattım. Önce dalga geçmeye çalıştı. Ama, bunun gülünecek bir konu olmadığını anlayınca öfkelen-di; hatta ö-n-cekinden daha öfkeliydi. Aç bir kurt gibi bana saldırdı. Önceden, bu ruh ha-line girdiği zamanlarda ona boyun eğdim; şimdi ise, benimkine öylesine yakın olan yeni bir ruhla, kendimi, adaların bir mücevher gibi süslediği de-niz, yıldızlarla taçlanmış gökyüzü, çiçeklerle bezenmiş toprak gibi hissed-i-yordum. Kendi güzelliğini görüyordum ve bu güzelliği ona veremezdim. Bu güzellik artık o yeni yaşama aitti.

Onu, korkutan bir güçle bir kenara ittim ve o odayı, o evi ve o soka-ğı terk ettim. Doğruca halalarımın evine gittim ve tüm çabalarına rağmen onunla bir daha hiç konuşmadım.

Kocam bu olaydan sonra bana zarar vermeye çalıştı. Hatta beni okul-dan kovdurmayı bile denedi; neyse ki yaşlı bakan bana arka çıktı. Halalarım-la yaşamaya başladım. Bir iki ay sonra, okuldaki işi bırakmak zorunda kal-dım ve nakış işlemeye başladım. O sıralarda bu durum hoşuma gitmişti, çünkü böylelikle oturup içimdeki müziği dinlemeye fırsat bulabiliyordum.

Söylediğim gibi, oğlumun dünyaya geleceğini ilk anladığımda ay-lardan nisan'dı ve doğanın süslenip güzelleştiği sonraki birkaç ay boyunca, kendimi onunla tam bir bütünlük içinde hissettim. Yeryüzünün kıvancını anlayabiliyordum. Açan her çiçek, çiçeklenen her ağaç benimle aynı şarkı-yı söylüyordu. Ve Allah'ın yalnızca bizi doyumsuz bırakıp başka her şeye bolca güzellik verdiği düşüncesini tamamen aklımdan sildim. Bunun yanı sıra, durumun maddi yönünü de değerlendiriyordum. Çocuğu ve onun için yapmam gereken işleri düşündüm. Evlendiğimde, yangından kurtardığımız her şeyi halalarım-la aramızda paylaşmıştık; yalnız, annemin mücevherlerinden pay almak istememişlerdi. Nedense kocama o mücevherler-den hiç söz etmemiştim. O zaman, doğacak çocuğumu düşünerek, onun kendi evinde dünyaya gelebilmesi için mücevherleri satmaya karar verdim. Gelecek sene tekrar okula dönünceye kadar, onunla ayrı bir evde olabildi-ğince baş başa kalmak istiyordum.

Nakış işlerken, bana yol göstermesi için Allah'a dua ederdim. Kimi zaman, dualarınız yeterince güçlüyse karşılığını görürsünüz. Bir gün Na-diye'yle birlikte mücevherleri pazara götürdük. Yolda, buradaki Hristiyan

okullarıyla bağlantısı olan Amerikalı yaşlı bir beyle karşılaştık. Daha önce defalarca gördüğüm halde, onunla hiç konuşmamıştım. Müşfik biri gibi görünüyordu ve Amerikalıların çok zengin olduklarını hep duyuyordum.

Yanına gidip onunla Fransızca konuştum. Bana, Türkçe olarak, yıllarca Anadolu'da yaşadığını ve Ermenilere yardımcı olduğunu, bu yüzden Türkçe bildiğini söyledi.

Fatih yangınında evi yanan insanlardan biri olduğumu, bir bebek beklediğimi ve çalışmadığım süre boyunca kendimin ve bebeğimin geçimini sağlamak için annemin mücevherlerini satmak istediğimi anlattım ona.

Birlikte Hristiyan okuluna gitmeyi teklif etti. Oradaki hanımlar da onun gibi naziktiler. Hiçbir soru sormadan mücevherleri incelediler. Onlara pazarda teklif edilen fiyatı söyleyip bunun bana çok az geldiğini belirttim.

Bir süre, anlayamadığım dilleriyle kendi aralarında konuştular. Sonra, yaşlı bey mücevherleri kendisine bırakabilirsem benim için bir şeyler yapabileceğini söyledi. Bir makbuz yazıp verdi; ben de ona adresimi verdim. Sonraki iki hafta boyunca hiçbir haber çıkmadıysa da korkmadım. O Amerikalıların bakışlarından dürüst ve iyi niyetli oldukları anlaşılıyordu. Üçüncü hafta, yaşlı bey, hanımlardan biriyle birlikte evime geldi. Mücevherlerim, pazarda teklif edilen fiyatın dört kat fazlasına satın alınmıştı.

Bana paramı nerede saklayacağımı sordular; mücevherler gibi onları da yanımda tutacağımı söyleyince, öyle yapmamamı salık verdiler ve beni bir bankaya götürerek paramı oraya nasıl yatıracığımı gösterdiler; bir de çek defteri aldık. Böylelikle, ihtiyacım olan parayı bu defterle çekebilecektim.

Daha sonra bu evi buldum ve bahçeli olduğu için kiraladım. Amerikalılar bebeğin doğumu için beni kendi hastanelerine çağırdılar. 'Hayır. Oğlum bir *efendiye* yakışır biçimde kendi evinde doğmalı' diyerek teklifi reddettim. Bunu mantıksız buldular, ama nazik davranmaya da devam ettiler. Doğum anı geldiğinde, bana yardım etmesi için kendi doktorlarını yolladılar. Şimdi onlarla dostuz ve bana ne kadar iyi davrandıklarını anlata-mam. Sırf Müslüman olmadıkları için Allah'ın onları sevmediğini söyleyenlere inanmam.

Sağlığıma yeniden kavuşunca, oğlumu evde bırakıp gitmeye gönlüm razı olmadı ve aklıma kendi okulumu kurma fikri geldi. Okulum bu-

rası. Böylelikle, daha fazla para kazanıp sürekli oğluma yakın olabilmem bir yana, önemli bulduğum bilgileri öğrencilerime gönülümce aşılayabiliyorum. Okulumdaki oğlanlar büyüdüklerinde iyi insanlar olacaklar ve kızların, içimizde hiç susmayan, ama dile dökülmeyen şeyler hakkında sorular sorabilecekleri birileri olacak.

Nadiye'yle beraber yaşıyor ve birlikte bir oyun oynuyoruz. O benim karım rolünde, ben ise evin gelirini sağlayan koca. Ve rolümde çok başarılıyım" diye ekledi gülerek. "Kimi zaman yemekler yansa, ya da özellikle çamaşırın fazla olduğu günlerde öğünler gecikse de asla ona kusur bulmuyorum.

Okul olmadığı günlerde, üçümüz Allah'ın bana ilk kez gülümsediği o kıyıya gidip oturuyoruz. Allah'ın yarattığı o güzelliklere doya doya bakıp hayallere dalıyorum. Artık onun yarattığı diğer şeyleri kıskanmıyorum. O onların en mükemmeli bana bahşetmedi mi? İşim, üçümüzü de geçindirmeye yetiyor; bankadaki paraya dokunmuyoruz. Oğlum büyüdüğünde, onu dışarıya, Avrupa'ya götüreceğim, böylelikle benim ona öğretemediğim şeyleri orada öğrenebilecek. Benim oğlum, küçük Mehmed'im, çok büyük adam olacak. Ona neden bu ismi verdiğimi söylemiş miydim?"

"Hayır, neden?"

"Ona Fatih Mehmed'in adını verdim" dedi kendinden geçerek.

"Peki büyüdüğünde neyi fethedecek?"

"Bunu şimdiden yaptı. Beni fethetti. Huzur ve mutluluk getirdi bana."

YAMALI ELDİVENLİ HANIM

İnsan zihninin dış koşullara uyum sağlama kapasitesi öyle büyük ki, etrafındaki karmaşa ve yıkıma karşın, Leman, kendince tatlı ve huzurlu bir yaşam sürdürmeyi başarıyordu. Bir gün, bana aynen şöyle demişti:

“Büyük savaş hiç olmamış olsaydı, ben asla şimdi gördüğün insan olmayacak, şu andaki fikirlerimle oğlumu dünyaya getirmiş olmayacaktım.”

Sonra da güzel başını dalgın dalgın bir yana yatırıp neşeyle ekledi:

“Kocamı da Anadolu’daki savaş alıp götürdü. Öldürülmemiş olsa bile –ki büyük olasılıkla öyle– benden uzakta geçirdiği yıllar ayrılığımızın sonsuza dek sürmesini garantileyecek. Tüm benliğimi ve sahip olduğum her şeyi bu savaflara borçluyum.”

İşte, padişahın memurlarından birinin Fransızca eğitim almış kızı, savaflara karşı böyle minnettarlık hisleriyle doluydu. Aynı savaflar, çocuksu saflığıyla bana kadının başlıca rolünün erkeğini sevmek ve ona öğrenen çocukları doğurmak olduğuna inanan Sultan Hamid zamanından tanıdığım kadınları hatırlatan bir başka Türk kadınına, tamamen farklı bir fırsat yaratmıştı.

Türklerin, kendilerinin ve Hristiyanların geleceklerine dair beni ümitsizliğe ve endişeye sürükledikleri pek çok durumda, Adile Hanım’ın fikirlerine başvururdum. Onunla da, İstanbul yakasına geçmek üzere bindiğim bir tramvayda tesadüfen tanıştım. Tıklım tıklım dolu olan araçta, her zamanki gibi ön vagonu tutmuş olan yabancı subaylardan kendime zorlukla yol açarak –bu özgürlük günlerinde bile kadınların ayrı oturduğu– tramvayın uç kısmına ilerledim. İki Türk kadının oturduğu bir koltuğun arkasına yaslanarak sabit durmaya çalıştım. Ancak, aracın ani silkinişleri sırasında, iki kez, bana yakın olan kadının üzerine düşecek gibi oldum ve özür diledim. Kadın gülümseyerek karşılık verdi. Tebessümü ilgimi çekmişti. Dengemi korumakla uğraşmadığım kısa zaman aralıklarında onu yan gözle süzdüm. Sokaktaki adamdan ziyade sanatçı gözlere hitap eden türden bir güzelliği vardı.

Tepeden tırnağa yumuşak, parlak ipekten, siyah bir giysiye bürünmüştü; yeldirmesi, tek bir bukleyi dışarıda bırakmayacak şekilde yüzünü sıkıca çevreliyordu. Giysisinde özellikle iki ayrıntı dikkatimi çekmişti. Birincisi, yüzü örtmesi amaçlanan, ancak, o günün modasına uygun bir biçimde alından kıvrılarak arkaya atılan peçesiydi: Yaklaşık bir metre uzunluğundaki bu parça, zarif el işçiliğinin ürünü, gerçek danteldendi. Öte yandan, ucuz pamuk ipliğinden yapılmış eldivenlerinden birinin üzerinde, geniş bir bölüm iğneyle örülerek tamir edilmişti. İşte çarpıcı zıtlık da buradan kaynaklanıyordu: Birkaç lira değerinde peçe takarken, eldivenleriyle ileri düzeyde bir tutumluluğu ima eden bir kadın. Bu ikisi, Türkiye'nin geçmiş günlerdeki ihtişamıyla şimdiki yoksulluğunun yarattığı zıtlığı temsil ediyorlardı adeta.

Romantik hikâyelerin yazarıyım; benim gibiler, yılların tecrübesiyle, gizli altınların ve kayıp mücevherlerin bulunabileceği yerleri bir bakışta anlayabilen define avcılarına benzerler. Şimdi de, romansın kokusunu alarak, bıldırcın bulmuş bir av köpeğine dönmüştüm. Bir-iki ipucu yakalama hevesiyle yanıp tutuşurken, medeniyetin gereği sayılan kuralları da bir anda silip, benim ısrarlı bakışlarımdan rahatsız olabilecek canlı bir varlığa ait olduğunu unutarak, kadının yüzünü dikkatle incelemeye koyuldum.

İri siyah gözleri, alt kirpiklerinin dibine kalın bir çizgi halinde sürdüğü siyah *sürme* ile daha da büyük görünüyordu. Büyük ve narin bir ağız, uzun ince bir burnu vardı; ancak, bu yüzün en özgün niteliği, büyüleyici beyazlığıydı.

İki kez göz göze geldik. Gözlerindeki ışıltıdan, beni hoş gördüğü ve durumun onu eğlendirdiği anlaşılıyordu. Peçesine bakarak, zengin bir ailede büyüdüğünü, eldivenlerinden ise şimdi yoksul bir yaşam sürdüğünü tahmin etmek güç değildi. Benim asıl merak ettiğim, eldivenleri yamayanın *kendisi* olup olmadığıydı. Eğer öyleyse, bu işin ustası olmalıydı. Yamaların kusursuzluğu, sabırlı ve çok özenli bir mizacın göstergesiydi; oysa sahibinin yüzünde, böyle zahmetli bir işe asla yatkın görünmeyen, vesveseli bir ifade vardı.

Tramvay her zamanki gibi, bir sarsıntıyla durdu ve pencere kenarındaki koltukta oturan yolcu kalkıp gitti. Yamalı eldivenli kadın, kalkıp boş koltuğa geçerek zarif bir baş işaretiyle beni yanına davet etti.

Şimdi onu daha iyi izleyebiliyordum. O ise, bunun son derece farkında olduğunu ilan edercesine elini kaldırdı ve –yamanın en iyi şekilde görünebilmesi için parmaklarını açarak– melodik ve zarif bir Fransızca’yla, ama alaycı bir tonla, sordu: “Yoksuluz... Bilmek istediğiniz şey nedir?”

“Merak ettiğim şu” diye yanıtladım, “bu harika iğne işini yapan kişi siz misiniz?”

“Sizce, böyle eldivenleri olan bir kadının hizmetçiye gücü yeter mi?”

“Hayır, ama, değişen koşullara rağmen sevgili sahibesini terk etmemiş sadık bir cariyeye sahip olabilir.”

Gözlerindeki müstehzi ışık bir an için yumuşadı, sonra yerini soğuk bir kibire terk etti.

“Sizin o kadar değersiz gördüğünüz Türkler, böyle bir bağlılığı elde edebilirler mi?”

“Türklerin değersiz olduğunu asla düşünmedim” dedim ve onu daha fazla konuşmaya zorlamak için, ekledim: “Sizler kötü yöneticilerdiniz. İmparatorluğunuzun zenginliklerini hatalı yöntemlerinizle çarçur ettiniz; ayrıca, eğitimsizliğiniz ve sürekli savaştan bir halk olmanız yüzünden geri kaldınız. Kimi zaman –her milletin yaptığı gibi– aşağılık şeyler de yapıyorsunuz, ancak, yöneticilerinizin içinde bulunduğu ahlaki ve kültürel çöküşe rağmen, halkınızın hâlâ yiğit ve duygusal olduğunu düşünüyorum.”

Gözlerini kısıp dudaklarını hafifçe büzerek düşünceli bir havaya büründü. Sonunda, bana dönüp: “Uyruğunuzu öğrenebilir miyim?”

“Dünya vatandaşıyım, hanımefendi. Tüm kadınları kardeşim olarak görürüm.”

Buna cevap vermedi. Onu sohbete çekme çabalarım başarısız olmuştu. Beyazıt Camii’nin önündeki meydana geldiğimizde, yerinden kalktı ve başıyla allahaışmarladık anlamına gelecek bir hareket yaptı.

“Ben de burada ineceğim” dedim. “Süleymaniye Camii’ne gidiyorum.”

Ön taraftan indik ve tramvayın yeniden hareket ederek yolumuzdan çekilmesi için bir dakika kadar bekledik.

Elimle işaret ederek “Cami şu taraftaydı değil mi?” diye sordum.

Bir an tereddüt ettikten sonra: “Ben de oraya gidiyorum. Birlikte gidelim mi?” diye sordu.

Beyazıt Camii

“Lütfen!”

Yolda çok az konuştuk. Binayı en iyi açıdan gören tepeye ulaştığımızda, bir an durup hayranlıkla manzaraya baktım. Ayasofya’nın bir kopyası olmakla birlikte, Konstantinopolis’teki camilerin çoğu gibi, bu da ondan çok daha heybetli bir yapıydı. Bu devasa kubbe ve minare kümelerinin tuhaf bir büyüleyiciliği vardı; ortadaki dev kubbenin etrafı, dev dalgalar gibi kabank duran daha küçük kubbelerle çevrilmişti; minareler ise ruhani yaşamın deniz fenerleri misali, ince ve dimdik, göğe yükseliyorlardı. Ve bu bütünün ayrılmaz bir parçasını oluşturan serviler ve başka bazı ağaçlar, doğanın ham üslubuyla kubbe ve minareleri taklit ederek, farklı tonlardaki yeşil yapraklarının yarattığı çarpıcı zıtlıkla manzaranın büyüsunü iyice artırıyorlardı.

“Sanırım bu, soyunuzun yaratmış olduğu en muazzam yapıt” diye düşüncemi dile getirdim.

Yanımdaki gözlerini kırptırdı; tebessümünde hâlâ önceki alaycılığın izleri vardı. “Beni ilgilendiren cami değil, sizsiniz” dedi pat diye. “Neden beni kardeşiniz gibi göresiniz ki? Ben Türküm, siz değilsiniz. Müslümanım; siz ise, anladığım kadarıyla, Hristiyanısınız.”

“Siz aynı zamanda bir kadınsınız, ben de öyle. Ve, adını ne koyarsanız koyun, siz de çok büyük bir gücün yüce iradesine inanıyorsunuz. Bizi birleştiren şey, bizi ayıran şeyden çok daha güçlü.”

Yeniden yürümeye koyulduk. Müezzinin minareye çıkma saati henüz gelmemişti. Ezan birazdan başlayacaktı. Yine de, erkekler şimdiden, tek tek ya da ikili ve üçlü gruplar halinde, camiye girmeden önce apteslerini almak üzere ağır ağır avluya doğru yürüyorlardı. Bir haziran öğleden sonrasının sersemletici uğultusu, uyusukluğuyla bizi sarmıştı. Doğanın müezzini, görünmez bir minareden, evreni dinlenmeye çağırmış gibiydi. Geniş avluda çeşmeye doğru tembel tembel yürüyen Müslümanların oluşturduğu kümeleri saymazsak, ağaçların yaprakları arasında bile tam bir sessizlik hüküm sürüyordu.

Kadın ve ben, camiye, deyim yerindeyse taksit taksit ulaştık. Bu mucizevi insan ürünü, neredeyse her on adımda bir bizi durup hayran hayran izlemeye iten yeni bir çehreye bürünüyordu. Muhteşem Süleyman, Türklerin büyük mimarı Sinan’a şöyle söylemiş:

“Öyle bir bina yap ki, kahramanlıklarımın olduğu kadar, yapıtlarımda da Jüstinyen’e üstün geleyim.”

Görünüşe bakılırsa, her iki konuda da başarılı olmuş.

Avluya açılan kapıya vardığımızda, önümüzde otlamakta olan bir-iki keçi kaçışarak yolumuzu açtı ve içeri girdiğimizde, durup bir süre daha, camiye girmeye hazırlanan insanların boyunlarını ve ayaklarını ıslattıkları suyun şırıltısını dinleyerek manzaranın tadını çıkardım.

“Bu insanlara gerçekten imreniyorum” dedim kadına. “Her camiye, çeşmelerin ve çardakların bulunduğu, kadınların kullanımına ayrılmış bir avlu olmalı, değil mi?”

“Kadınları fazlasıyla meşgul etmez miydi?” dedi, o mekânla ve o anla kusursuz uyum içindeki bir çalgı gibi tınlayan Doğu’ya özgü uyku-lu bir sesle.

Ağır ağır yürüyerek Kanuni Sultan Süleyman'ın ve onu derinden etkilemiş olan ünlü Hürrem'in *türebelerinin* bulunduğu daha küçük bir avluya girdik.

"Bir Türk hükümdarının ona bu mücevheri yaptıracak kadar etkili olduğu kadın burada yatıyor işte."

"Yine de, onu kendisiyle aynı mezara gömdürecek kadar etkilenmemiş" diye cevabı yaptırdı.

Gözlerindeki alaycılık, yerini kedere bıraktı. Söylediği her söz, yüzüne yansıyan her duygu ifadesi, bu kadına olan hayranlığımı artırıyordu. Yumuşacık sesi, bir yandan huzur verirken, bir yandan da beni bu ruhu adım adım keşfedeceğim bir yolculuğa kışkırtıyordu.

Bu iç avlunun kenarındaki çeşmede, bu iki gömütün bekçisi olan *hoca* ayaklarını yıkıyordu. Ona Türkçe olarak seslendim: "İçeri girmemiz için kilidi açar mısınız?"

Yaşlıydı. Renkleri birbiriyle uyum içindeki beyaz sakalı ve sarığı, müşfik, dalgın ve mahmur bir yüzü çevreliyordu. Türkiye'deki din adamlarının çoğu gibi, belki hayatında tek bir faydalı iş yapmamış ve o anki ihtiyaçlarının ötesinde, geleceğe dair hiçbir şey düşünmemişti. Ona söylendiğini duymamış gibi, aptes almayı sürdürdü.

"Demek Türkçe de konuşuyorsunuz!" dedi arkadaşım hayretle.

"İltifat ediyorsunuz."

"En azından denemekten çekinmiyorsunuz" dedi ve bu lafı üzerine gülüştük.

Tam o anda, en yakınımızdaki minarenin şerefesinden müezzin, kasvetli ve tekdüze bir sesle, Allah'ın bir olduğu ve Muhammed'in onun peygamberi olduğunu haykırdı. Bu ses bulutsuz, masmavi gökyüzü, kayıtsızca ayaklarını yıkamakla meşgul olan *hoca* ve yanımdaki kadının oluşturduğu yarı uykulu sahneye bir şimşek gibi aniden düşüverdi. Burada doğup büyümüş biri olarak, içimi bir ürperti kapladı. O an, "Ben de Doğuluyum!" diye bağırmak geldi içimden. Müezzinin son sözleri havadan süzülerek inene dek, orada kıpırtısız durup dinledim.

Ezan sona erdiğinde, kadının dikkatle beni izlediğini fark ettim. Afallamış bir sesle:

"Sizin gibisini görmedim. Resmen bizim ezan sesinden duygulandınız!" dedi.

"İçeri girip ibadete katılalım mı?"

"Siz gidin" diye cevapladı. "Ben burada beklerim."

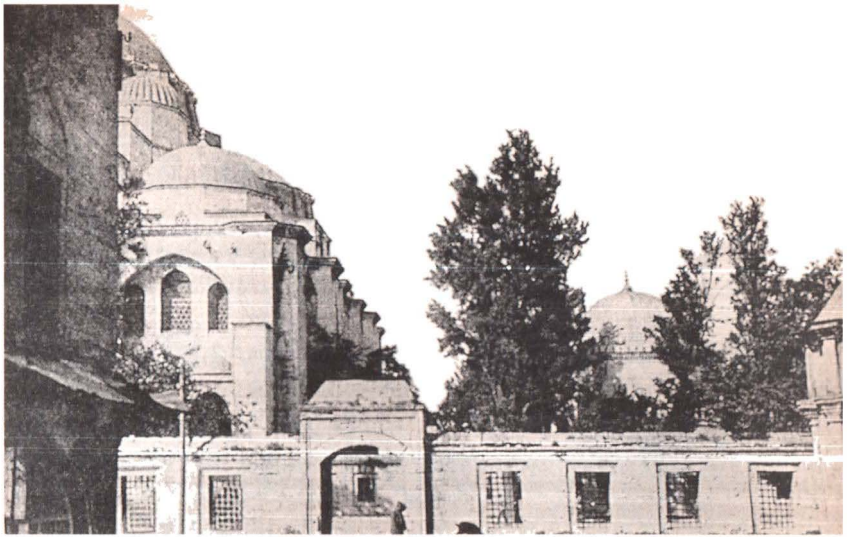
Cemaat, benim dışımda, yaklaşık kırk Müslüman erkekten oluşuyordu. Diğerleri gibi, ayakkabılarımı çıkarıp elime aldım ve orada duran tahta raflardan birine yerleştirdim. Ve tıpkı oradaki erkekler gibi, on bin kişilik bir cemaatin kullanımı amaçlanarak yapılmış, o çok geniş, engebeli alanın ortasında diz çökerek oturdum.* Devasa serinlik içinde kaybolurken, sırf o loş uzam bile beni düşüncelere sevk etmeye yeterdi. Kaldı ki şu anda, aralarında bulunduğum bu halk tarafından daima hürmetsizlik edilmiş geleneklerin yalnız bir temsilcisi, cemaatin içindeki tek kadın olarak, Müslümanların içinde diz çökmüş otururken, kendimi düşüncelerden nasıl alıkoyabilirdim? Caminin sütunları bile bana bir şeyler söylüyordu: Büyük Yunan döneminde Halkedon'un [Kadıköy] gururu olan, Hıristiyan Azize Eufemia Kilisesi'nin sütunları değil miydi bunlar? Bir halkın tarihi, asla sayfalara döküldüğüyle kalmaz. Kişinin beyininde yaşamayı sürdürür ve hayat damarlarında dolaşarak hem kalbini besler, hem de hayal gücünü canlı tutar.

Dua başladı. Genç bir *imam*, bir makama uygun olarak Kuran'dan ayetler okudu. Başlangıçta alçak çıkan ses gitgide yükseldi, yükseldi ve diğerlerinin de ona katılmasıyla, ilahi gitgide hiddetlenerek savaş seslenişlerine benzer bir hal aldı; bu manzara karşısında dehşete kapıldım. Hiçbir din, Muhammed'in kendi takipçilerine miras bıraktığı bu din kadar, inananlarının hayatı ve âdetleriyle bu denli iç içe geçmiş değildir. İbadetin sonuna yaklaşıldığında, korkudan neredeyse delirecek gibi olurum; yine de, çocukların ha-yalet masallarına duydukları sevgiye benzer bir sevgi duyarım bu ayinlere.

Dua sona erdiğinde dışarı çıkıp, Süleyman'ın türbesinin mermer basamaklarına oturmuş ve gözlerini Hürrem'in türbesine dikmiş olan ahababımın yanına gittim.

"Keşke siz de benimle gelseydiniz."

* Yazarm, kadınlar mahfilinde değil de erkekler arasında oturduğunu söylemesi bu sahnenin hayal mahsulü olduğunu düşündürüyor –ed.n.

Süleymaniye Camii ve Kanuni Sultan Süleyman türbesi

“Çok kadın var mıydı?”

“Hayır. Tek kadın bendim.”

“İlk defa mı camide ibadete geliyorsunuz?”

“Belki bininci defa” diye yanıtladım; abartmış olabilirim ama genç bir kızken, İstanbul’da olduğum zamanlarda, ibadetleri hiç kaçırmaz, çoğu zaman kendi isteğimle camiye giderdim.

“Bin gidişinizden kaçında kadınlara rastladınız?”

“Madem soruyorsunuz, o günlük ibadetlere katılan tek bir kadın görmedim.”

“Göremezsiniz. Başka pek çok ayrıcalık gibi, camide namaz kılmak da yalnızca erkeklere tanınan bir hak.”

“Belki de buna daha fazla ihtiyaçları vardır.”

“Belki.”

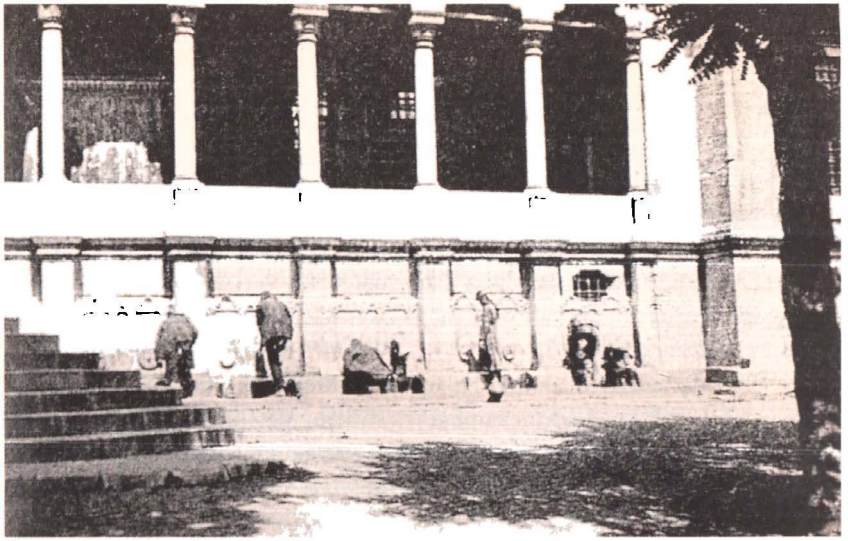
Bu sırada *hoca* yanımıza geldi ve ağır hareketlerle bizim için türbenin kapısını açtı. Orada istediğimiz kadar kalabilmek için, ona bahşişini

önceden verdim. Caminin bende yarattığı ruh halinden henüz sıyrılamamıştım. Süleyman'ın katabankının önüne, onun kendi elleriyle yaptığı söylenen, dindarların inceleyebilmesi için sedef raflara yerleştirilmiş Kuran'ların yanında yere oturdum. Büyük hükümdarın, etrafı sedef bir kafesle çevrili, tepesine onun payesinin göstergesi olarak bir kavuk ve balıkçıl kuşu tüyle-rinden bir sorguç yerleştirilmiş, değerli şallarla örtölmüş sandukası önün-de otururken, yanındaki kadını unutup gittim. Camide olduğu gibi, geçmiş ve gelecek yer değıştirdiler. Belki de bu camileri ve kabirleri ziyaret et-mekten hoşlanmamın nedeni budur: Bu yapıtlar tarihi zihnimde bir film gibi canlandırıyor.

Şimdi, Aziz Eufemia'nın Hristiyan hükümdarlığında değil, şurada mezarı bulunan adamın, yönetiminin temel prensiplerinin adalet ve iyilik-severlik olacağını ilan ederek padişah olduğu 1520 yılındayız. Daha bir yıl geçmeden, nedensiz bir savaşa girerek önce Belgrat, sonra da Rodos'u ele geçirecek, bir-iki yıl sonra da Macaristan'a yürüyecekti. Şimdi, Hristiyanla-rı yenilgiye uğrattığı ve en seçkin Macar şövalyelerini ölüme yolladığı Mo-haç'ta, yanındaymış gibi onu görüyor, Budapeşte halkının tutsakların katle-dildiği sıradaki feryatlarını duyuyor, hükümdarın zaferle Konstantinopolis'e dönüşünde buraya getirdiği yüz bin kölenin içler acısı durumunu gözümde canlandırıyordum. Burada tozları duran adam, kırk altı yıl boyunca Asya ve Avrupa'nın savaşmasına neden olmuştu. Peki bundan ne kazanıldı?

Başka hiçbir yer, bir gömüt kadar, sizi insanın anlamsız kibri üze-rine düşüncelere sevk edemez; insan ihtirasının beyhudeliğine dair daha dokunaklı bir yer, dünyada hayatın geçiciliğini böylesine açıkça görünür kı-lan bir başka mekân göremezsiniz.

Burada, kendisine Muhteşem denilen, yalnızca büyük bir savaşçı değil, bir kanun yapıcı da olan ve halkına saltanatların en görkemlisini ar-mağan etmiş olan bir adam yatıyor. Onun hükümdarlığı, şairler ve sanat-çıların altın devriydi. Muhteşem Lorenzo Floransa için ne ise, daha geniş ölçekte o da Türkiye için o idi. Saltanatı sırasında, içte ve dışta hâkim oldu-ğu toprakları kana buladı ve toprağın kanı emerek hiçbir iz bırakmayışı gi-bi, halkının yüceliği de bu kan gölüyle akıp gitti ve geride hiçbir iz kalma-dı. Dört yüz yıl sonra, halkı aşağılanıp mağlup edildi ve şimdi, tüm uluslar

Namazdan önce aptes alan Müslümanlar

içinde en nefret edilen ve küçümsenen ulus olarak –eskiden egemenlikleri altında tuttıkları– Avrupa’nın eşiğinde, güçlkle ayakta durabiliyorlar.

Süleyman zamanında kralların en Hıristiyan olanı Fransa Kralı I. François’nın, Türklerin dostluğunu kazanmaya çalışması ve onlarla ittifak kurarak öteki Hıristiyanlara karşı savaşması gibi, bugün de Fransa, diğer Hıristiyan uluslara karşı Türkiye’nin müttefiki. Bu ittifak ve imtiyazlar elde etmeye çalışarak Ankara’da Kemalistlerle anlaşmalar imzalayan Amerikalıların el altından verdikleri destek, Türkiye’nin kaderini geciktirir mi? Türkler, Hıristiyanlar arasındaki ilkesiz rekabetin kendilerine sunduğu bu son şanstı faydalanarak, sonunda gelişmeye yönelik ilk adımlarını atmayı başarabilecekler mi? Yoksa bu da, bir roket gibi yükselip bir değnek gibi düştükleri sayısız örnekten biri mi olacak? Son yüz yıldır, karşılıklı art arda pek çok fırsat çıktı. Bunların en önemlisi de Kırım Savaşı sonrasıydı. O sırada, halife, Fransa ile Büyük Britanya’nın müttefiki ve aydın bir insan

olan Sultan Mecid idi. Kendisi, imparatorluğundaki herkesin, hangi inançtan ve milletten olursa olsun eşit olduklarını varsayan ünlü *Hattı Hümayun*'u imzaladı. Oysa, uygulamada bu fermanın tek sonucu, dört yıl sonra Lübnan'da Hristiyanların katledilmesi oldu. Şimdiki fırsattan daha iyi bir sonuç çıkarabilecekler miydi?

Her ne olursa olsun, Türklerin şimdiki kaderi başkalarının iradesine bağılıyken, Avrupalıların huzurunda titredikleri o hükümdarın anısı, kayıtsızlığa ve çürümeye teslim olmuş halde şu gömütte yatıyor. O, enerjisini ve fikirlerini, topraklarını daha da genişletmek yerine halkının koşullarını iyileştirme ve onları kalkındırmaya adanmıştı, imparatorluğunun kaderi nasıl olurdu acaba?

Bu düşüncelerle, aklıma ahablık kurduğum hanım geldi ve etrafıma bakındım. Ayakta durmuş beni seyrediyordu; göz göze geldiğimizde yine gülen gözleriyle karşılaştım. Sonra da, sabırsızlıkla anahtarları şingirdattan yaşlı *hocayı* fark ettim. Muhteşem Süleyman hakkında en ufak bir fikri olduğunu sanmıyordum. Türbesini ziyaretçilere açmak onun için geçimini sağlamanın kolay bir yolu olduğuna göre, Süleyman onurlandırılmayı hak ediyordu doğrusu.

Oradan ayrılarak, Batı dünyasında Roxellana olarak tanınan, Süleyman'ın gözdesi Hürrem'in türbesine girdik. Her yer tozlu ve sessizdi. Hürrem'in kanlı mezarı bende en ufak bir saygı ya da hayranlık duygusu uyandırmıyordu. Bu kadınla aynı Tanrı'nın kulları olduğumuzu düşünmek tiksindiriciydi. Bu türbede o kadar çok yaşlı kadın hayaleti vardı ki! Benim için bu türbenin esas figürü, Rus kölenin kıskırtmasıyla Süleyman'ın küçük düşürdüğü ve tarihin adını bile anmadığı ilk karısıdır. Onu, Hürrem'in oğulları tahta geçebilsin diye gençliğinin baharında öldürülen güzelim oğlunun cesedine kapanmış ağlarken, kederli haliyle görürüm. Ve katledilen yiğit Mustafa ile annesinin yanında, yine kucağında öldürülen küçük oğluyla, Mustafa'nın genç karısını.

Üstleri değerli tuğlalarla örtülmüş olsa da, türbenin duvarlarına çizilmiş sahneler bunlardı. Bu sahneler, Hürrem'in şöhretini lekeler ve onu büyük hükümdarın aşkı olarak değil, hükümdarı ahlaksızca baştan çıkarıp ve adını karartmış olan Rus köle olarak hafızalara kazır. Bunca kan ve

sessiz sessiz ağlayan kadınların görüntüsüyle boğulacak gibi oldum ve orada daha fazla duramadım.

Tekrar dışarı, bir yaz mevsimi öğle sonrası saatlerinin uyuşukluğuna kendimizi attığımızda, Süleymaniye Camii'nin zarif minarelerinin gölgesi, avluyu boydan boya kaplıyordu. Ahbabımla birlikte, türbenin mermer basamaklarına sessizce oturduk. Türk kadın gözlerini üzerime dikmişti. Ben onunla nasıl ilgiliysem, belli ki o da, bana karşı en az o derece ilgiliydi ve benim tramvayda yaptığım gibi, bir yabancıнын yüzüne uzun uzun bakmanın kaba sayılacağına dair kuralı unutmuş gibiydi.

“Karsının türbesinde, Süleyman'ın türbesinde olduğundan farklıdınız. Ondan nefret ediyordunuz.”

“Siz etmiyor musunuz?”

“Nefret etmek mi? Hayır. Büyük bir adamın aşkını kazanıp ölümden sonra bile onu elinde tutmayı başaran o değil mi? Bu sizde o kadına karşı bir hayranlık uyandırmıyor mu?”

“Hayır. Onun türbesine girdiğimde, insanların bu dünyada yaptıkları kötülükler için eziyet çektikleri ikinci bir hayat olmasını yüreğten arzuluyorum. Hürrem'e olan nefretimi ancak bir tür yeniden dünyaya gelişle açıklayabilirim. O türbede, sanki o çağda, orada yaşamış gibi, Süleyman'ın ilk karsısının çektiği eziyetleri duyumsuyorum.”

Kadın sakın sakın cevap verdi: “Benim tek hatırladığım, orada, çok az kadına nasip olan bir aşkla sevilen ve onu seven büyük Padişah'a erkek evlatlar veren bir kadının yatıyor olduğu.”

“Evet ve oğullardan biri, annesinin işlediği cinayetler nedeniyle üzüntüden ölüirken, diğer ikisi birbiriyle savaştılar ve galip gelen, yenileni ve onun dört oğlunu katletti; sırf halkınızı yöneten en ahlaksız, ayyaş, acımasız padişah olarak tahta geçmek uğruna.”

“Tarihimiz hakkında nasıl bu kadar bilgi sahibi olabildiniz? Ben bu anlattıklarınızın hiçbirini bilmiyordum.”

“Halkınızla ilgili özel bir araştırma yaptım ve bu konuda çeşitli kitaplar yazdım. Yapabilirsem, bir kitap daha yazmayı düşünüyorum.”

“Gerçekten, bizim hakkımızda kitap mı yazdınız? Peki, yeni bir kitap yazmanıza engel olabilecek ne var?”

“Bugünlerde bilginin kaynağına ulaşmak öyle zor ki! Sisteminiz darmadağın durumda ve parçaların ne olduğunu öğrenmek mümkün değil. Örneğin, büyük paşaların haremını oluşturan kadınlar neredeler? Şimdi her birinin genç bir karısı var. Peki diğerleri ve onların çocuklarına ne oldu? İmparatorluğun soylularının haremındaki kadınlar neredeler? Prens Burhaneddin İsviçre’de yaşıyor ama karıları neredeler? Ya, bir-iki yıl önce kendi canına kıyan zavallı deli şehzade Yusuf Efendi’nin haremındekiler?”

Konuşmamı burada kesmek zorunda kaldım. Kadının rengi atmıştı ve düşecek gibi sendeliyordu. Endişeyle ona sarıldım.

Bir dakika kadar kendinden geçerek gibi oldu, sonra hızla toparlandı. Mendiliyle alnında biriken terleri sildikten sonra, titrek bir sesle, kesik kesik konuştu:

“Yusuf Efendi... deli değildi. O dünyanın en iyi kalpli, en nazik insanıydı ve eğer yaşasaydı, şimdiki hilekâr, kurnaz diktatörün yerine, padişah olacaktı... O zaman, Türkiye’nin kaderi şimdikinden çok farklı olurdu.”

Kaçamak bir hareketle, gözündeki yaşları sildi.

“Beni başışlayın. Ben yalnızca burada herkesin söylediği şeyleri tekrarladım.”

“Onun deli olduğunu ve kendini öldürdüğünü mü söylüyorlar?”

“Evet, bir makasla damarlarını keserek; babası Sultan Aziz gibi.”

“Eğer yaptıysa, bunu ona başkaları yaptırdı.”

Dudakları titriyordu ve gözleri, o ürkütücü sahneyi izler gibi, dehşet doluydu. Sonunda duygularına daha fazla hâkim olamadı ve kendini bıraktı. Başını öne eğerek, göz yaşlarının ferahlığına teslim oldu.

Onu teselli edecek bir söz bulamadığımdan, orada kımıldamadan oturup düşüncelere daldım; Konstantinopolis’ten birkaç mil ötede, taşlık alanlar, yağmur sularının oluşturduğu dere yatakları ve golf tutkunlarının oyun sahası olarak adlandırdığı tarlalara giden ıssız yolu düşündüm. O ıssız yolun en ıssız yerinde, yüksek ve kalın bahçe duvarlarının çevrelediği, duvarların üzerinin birbirine girmiş, bakımsız fundalıklar ve ağaçlarla kaplı olduğu bir köşk* vardı. Yaşanan trajik olaylar ve bakımsızlık, mekânı bah-

* Şehzade Yusuf İzzeddin Efendi’nin öldüğü köşk Zincirlikuyu’daydı –ed.n.

çe olmaktan çıkarıp balta girmemiş bir ormana çevirmişti. Bahçelerin yüksek kapıları içe göçmüş ve yer yer yarılmış, imparatorluğun amblemini taşıyan sokak lambaları tahrip edilmişti. Ve bu viranenin tam ortasında, yarı gizlenmiş bir halde, Türkiye'nin son şehzadesi Yusuf Efendi'nin yaşadığı ve öldüğü villa bulunuyordu. Onu ölüme götüren olaylar da, tıpkı bu villa gibi, gizli kalmıştı.

İnsan, bir tahtın vârisi olan bir prensin kendi canına kıymaya zorlandığı yer olduğunu bilmesede, bu mekânın meşum havasını sezebilirdi. Bu evin kime ait olduğunu öğrenmeden önce bile tekinsiz bir yer olduğunu düşünürdüm. Golf sahalarına giden yolda, önünden her geçişimde burada bir yaşamın vakitsiz son bulduğuna, bir ruhun yeryüzündeki varlığının zorla noktalandırıldığına dair gizemli bir hisse kapılmaktan kendimi alamazdım.

Zihnim o kasvetli yoldan ayrılıp, yeniden, sessizce ağlamayı sürdüren kederli kadına döndü. Acısı öyle sıradan bir acı değildi. Kanayan ve belki bir daha hiç iyileşmeyecek bir yüreğin yasıydı bu. Demek ki, Yusuf Efendi'yi tanıyordu! Şu ana kadar zaten ilgimi çeken kadın, şimdi bende çok daha büyük bir merak uyandırıyordu. Ağlayarak: "Başlarına ne geldiğini merak ettiğiniz o kadınlardan biriyim ben: Yusuf Efendi'nin haremindeydim."

"Onun karılarından biri miydiniz?"

Yüzünde acı bir tebessüm belirdi.

"Onun haremindeyim diye, karısı olmam mı gerekir? Harem, bir erkeğin evinde barınan tüm kadınları anlatmak için kullanılır. Sizce köle olmam daha büyük bir olasılık değil mi?"

"Hayır, Fransızca'nız, eğitilmiş olmanız ve en önemlisi de hal ve tavırlarınızla, bir köleden farklısınız. Gerçi siz Türkler için kölelik, Avrupa'da bizim için taşıdığı anlamı taşıyor, ama olsun. Bence siz onun karılarından birisiniz."

"Neden kızı, kardeşi ya da yeğeni olmayayım?"

"Çünkü onu yakından tanıyor ve seviyorsunuz."

"Doğru, ama yine de karılarından biri değildim."

Bu sırada, *hoca* ağır ağır yürüyerek yanımıza gelip, dikildi. Ahbabımın yüzündeki gözyaşı izlerine bakarak, bana sordu: "Hanım rahatsız mı?"

Onayladım ama rahatsızlığının manevi olduğunu söylemedim.

Ahbabım ayağa kalktı: “Gidelim.”

“Kısmet” diye mırıldandı *hoca* ve oradan bir çiçek koparıp kadına verdi.

Hiç konuşmadan yürüdük. İç avlunun kapısından geçerken, kadın dönüp Hürrem’in kabrine baktı: “Onu kendine nasıl böyle âşık etti acaba?”

Süleymaniye Camii’nden, Beyazıt Camii önündeki meydana çıktık. Yalnızca içimdeki yazar değil, kadın kimliğimle de, bu gizemli dosta karşı zaman ve mekânı önemsiz kılan o açıklaması zor duygudaşlığı hissediyordum. Onun izini kaybetmeye dayanamazdım. Sesi, kişiliği, kederli hali; tüm bunlar bende onu daha fazla tanıma isteği uyandırmıştı. Meydana varır varmaz çekinerek sordum: “Birlikte bir tatlı yeme şerefini bana lütfeder miydiniz?”

“Ben de size, benimle evime gelmenizi teklif edecektim” diye yanıtladı. “Asla dışarıda yemek yemem. Hem, sizin oturduğum yeri görmenizi isterim; böylelikle arzu ederseniz tekrar görüşebiliriz.”

“Çok isterim”

“O halde gelin.”

Birlikte, eğri büğrü, dolambaçlı sokaklara girip çıkarak ilerledik. Yabancıların nefret ettiği bu daracık, bozuk kaldırımlı sokakları sevmemek benim için mümkün mü? Bunlar, benim çocukluğumun ve sonsuza dek müptelası olacağım o görkemli geçmişin bir parçası. Doğru, bu bakımsız yollar, olsa olsa o şanlı geçmişin ufalanan kemikleri olabilirler; ancak bu zeminde yürümekle, bundan 1600 yıl önce, Ioannes Hrisostomos’un, Yahya Peygamber’in kellesini isteyen Herodias’a benzettiği Bizans İmparatoricesi Evdoksia’ya karşı o büyüleyici söylevini vermek üzere Ayasofya’ya giderken çiğnediği yolları yürümüş oluyorum. Konstantin Paleologos başkentini Türklere karşı son defa savunmaya ve ölümüne giderken, yine bu sokaklardan geçmişti.

Hem, kaderine terk edilmiş bu zavallı sokakların kendine özgü bir cazibesi olduğunu söylemek gerekir. En ummadığınız yerde, bakımsızlıktan çürümüş de olsa, tasarımı ve işçiliğiyle eşsiz bir *türbe* karşınızda belirir. Türbenin çatısı yosunlarla kaplıdır ve yer yer cömert yabanıl çiçekler

filiz vermiştir. Ya da, uzun beyaz sakalını kabarık cüppesi üzerine salmış yaşlı bir *hoca*, eski bir kapının aralığından çıkıverir. Yine, hiçbir mimarın tasarlama çılgınlığına cesaret edemeyeceği bir sundurmanın üzerine oturulmuş kafesli bir pencerenin ardında, modern bir *Mélisande** gibi, gür saçlarını arkaya salmış bir kadının başı görünebilir. Veya, bir *cul de sac*'tan [çıkılmaz sokak] aylak aylak yürüyerek size doğru gelen, boynuna bir iple astığı tepside mallar yerleştirilmiş bir Türk afacan, sizi ikna etmek için gırtlığı yırtılırcasına bağırır:

"Ayde! Ayde! Ne istersen var!"

Gerçekte elindeki satılık mallar içinde, bakmaya değer fazla bir şey yoktur. Ama o, bu etkileyici görünümünden habersiz haliyle, Anadolu'nun kendisi gibidir.

O gün kadının evine giden yolda, işte böyle manzaralara rastladık.

Yokuş aşağı bir sokakta, yolun yarısında, sokağın bir yanından öbür yanına, taze bir morsalkım dalı geriliydi. Asmanın kökünün bulunduğu tarafta, dar kaldırımın yarıdan fazlası, üzerinde siyah zeytinler, fasulyeler, bezelyeler ve yiyeceklerin o en güzeli olan taze Türk beyaz peynirlerinin sergilendiği varillerle kaplıydı. Bunlar, minicik dükkânının yarısı yer seviyesinin altında kalan *bakkalın* mallarıydı.

Dükkânın hemen yanında, kadının evinin yıpranmış, boyaları dökmüş kapısı bulunuyordu. Eski kapı tokmağını üç defa vurdu.

Kapıyı yaşlı bir kadın açtı ve yerlere kadar eğilerek, ahbabımın eteklerini öper gibi bir hareketle selam verdi: *"Buyurun, efendi!"*

Belli ki, burası, şimdiki avam çevreye rağmen, soylu hayata özgü merasimlerin terk edilmediği bir evdi.

"Bir arkadaşı getirdim" diyerek durumu açıkladı kadın.

Hizmetçi bana yaklaşarak selam verdi ve sanki bir saraydaymışız gibi, koluma girerek merdivenleri çıkarken bana eşlik etti. Bu ritüel hoşuma gitmişti; sırf Osmanlı'nın zengin zamanlarına ait olduğundan değil tabii. Karanlık ve eğri basamaklar ve sahanlıklarda, onun yardımı olmaksızın kolayca tökezleyebilirdim de.

* Gabriel Fauré'nin *Pelleas ve Mélisande* adlı oyununun kahramanı –ed.n.

Kare şeklinde geniş bir hole ulaşana dek, iki kat yukarı tırmanmamız gerekti. Buradaki kapılardan biri balkona açılıyordu. Balkonun duvarları bitkiler ve çiçeklerle bezenmişti. Parmaklıkların dibine büyük bir halı serilmiş, üzerine bir-iki yastık atılmıştı. Aşağıda, bir akçaağacın bulunduğu minicik bir avlu vardı.

“Buranın, bahçeye bakan mermer terasımız olduğunu farz ediyorum” dedi ev sahibesi. “Her neyse, evime *buyurun*.”

Hizmetçi, parmaklarını yere değdirerek, mırıldandı: “*Hoş geldin, sefa geldin!*”

Holde başka kapılar da vardı. Hizmetçi, bunlardan birini açarak, bizi *divanhane*’ye buyur etti. Eski model bir sedir, odanın bir duvarını boydan boya kaplıyordu. Üzerinde, kadının üstündeki gibi, bir zamanlar çok daha seçkin ortamlara tanıklık ettiğini düşündüğüm ipek örtüler seriliydi.

Kadın, yeldirmesini ve peçesini çıkarıp yaşlı kadına verirken, misafirlerin yanında söylendiği gibi, ona “*Kahve ısmarla*” dedi.

Köşedeki kafesten bir kuşun ötüşü duyuluyordu. Kadın, kafesin yanına gitti ve cebinden küçük bir kesekâğıdı çıkararak, içinden aldığı bir-iki marul yaprağını kafesin parmaklıkları arasından içeri itti. Sonra da beni yanına, sedire buyur etti.

“Bugünlerde gördüğüm kadınlar içinde, yaşmaksız daha güzel olan tek Türk kadınısınız” dedim. “Sanırım, saçlarınız ve alnınız gizlenmeye gelmeyecek kadar kusursuz olduğundan.”

Alaycı bir parıltı, bir saat önce akıttığı gözyaşlarının daha da parlak kıldığı gözlerini yalayıp geçti. “İnsanlara hep hoş şeyler mi söylersiniz, hanımefendi?”

“Hak ediyorsa, evet.” Sonra da, gecikmiş bir giriş merasiminin ardından ismimi söyledim ve ondan şu basit karşılığı aldım: “Benimki Adile.”

“Bana, nedense, ‘Adile Sultan’ olması gerekirmiş gibi geliyor.”

“Çünkü bu isimdeki ünlü kişiyi düşünüyorsunuz.”

“Geçen gün onun sarayındaydık.* Şimdi yetimhane olarak kullanılıyor.”

* Bu bina 1916’da Kandilli Adile Sultan [nas [kızlar] Sultanisi adıyla okula dönüştürülmüş, Cumhuriyet döneminde de Kandilli Kız Lisesi’ne hizmet etmiş, 1986’da da yanmıştır –ed.n.

“İşgalci subayların kullanmasından iyidir.” Yüzü bulutlandı. Dudakları gerildi. Bakışları gurur ve öfkeyle doluydu.

“İşgalcilerin tuttuğu çok saray var mı?”

“Ah, evet. Efendimizin öldüğü sarayı Fransızlar işgal etti; hane halının yarısının taşındığı Boğaz’daki saray da elimizden alındı.”

“Ama, bunu yapmaya hakları var mı?”

“Öyle görünüyor. Müttefik ordularının Konstantinopolis’e gelişinden kısa süre sonra, üç subayın bizim sarayın önünden geçtiklerini gördüm. Sarayı çevreleyen duvarların etrafında dönüp duruyorlardı. Derken, bahçe kapısını vurdular ve hane reisiyle konuşmak istediklerini söylediler. Villanın kime ait olduğunu ve orada kimlerin yaşadığını öğrenince, orayı boşaltmamız için bize bir hafta süre tanıdılar. Hükümetten boşuna yardım istedik; bize yardım etme yetkisi yoktu. Müttefik subayların kalacağı barınak olmadığından, saraylara el konulmuştu. Fazla paramız yoktu ve evde başka birkaç kişiyle birlikte bir-iki de köle vardı; yine de, orayı terk ederek bulabildiğimiz herhangi bir yere taşınmak zorundaydık. Efendimizin arkadaşı olan bir paşa, bize, taşınabilir ve değerli olan ne varsa gizlice yanıma almamızı öğütledi ve kendisi de taşınmamıza yardım etti. Gece yarısı halı, ipek, yatak yorgan, gümüş mutfak eşyası ve taşınabilir başka ne varsa kayıklara doldurduk; hepsini aramızda paylaştırdık. Köleler ağlayıp feryat ediyor, onları terk etmememiz, azat etmememiz için yalvarıyorlardı. Geçimlerini nasıl sağlayacaklarını bilemiyorlardı; Türklerin çoğu fakir olduğundan, onları yanlarına alamazlardı. Bu durumda gidip yabancıların yanında çalışmaları gerekecekti. Bunun üzerine, onları da aramızda paylaştık ve kendilerine bakacağımıza dair söz verdik. İkisi bende. Diğer hanımlar başka ailelerle birlikte oturmayı tercih ettiler. Ben tek başıma kendi yoluma gitmeye karar verdim ve işte şimdi buradayım.”

Tam o sırada kapı açıldı ve merdivenleri çıkmama yardım eden kadın, ardından bir parça brokar kumaşla örtülü bir tepsi taşıyan başka bir kadınla birlikte içeri girdi. Bir tören havasıyla ağır ağır ilerlediler ve yanıma geldiklerinde, yaşlı hizmetçi brokarı kaldırdı ve gümüş *zarflar* içindeki minik fincanlarla bize kahve ikram etti. Kahveleri içerken ayakta beklediler ve bitirdiğimizde, Adile Hanım “*Afiyet olsun*” diyerek fincanımı alıp hizmetçiye verdi.

Tekrar yalnız kaldığımızda, “Tüm bu merasimlerin bana ne kadar zevk verdiğini bilemezsiniz” dedim, kendimi tutamayıp.

“Burada bunları sürdürmek biraz komik kaçıyor, ama biz böyle merasimlere alışkınız. Sanırım yavaş yavaş bu alışkanlıkları kaybedeceğiz. Ama şimdilik üçümüz de bundan hoşlanıyoruz ve olabildiğince bu merasimlere bağlı kalıyoruz.”

“Bugün sizi camiye yolladığı için Allah’a şükrediyorum.”

“Allah büyüktür” diye cevapladı, “ama beni camiye yollamış değil. Oraya gitmeyi düşünmüyordum. Ancak, tramvayda ilgimi çektiniz ve birlikte indiğimizde, bana camiye giden yolu sorunca, sizinle oraya gitmeye karar verdim. Size niyetim konusunda küçük bir yalan söyledim.”

“Bazı durumlarda yalan söylemek soylu bir davranıştır; her neyse, iyi ki yalan söylediniz.”

“Bence de. Ben sizin öfkenize tanık oldum, siz benim ağlamama ve evimde birlikte kahve içtik.”

“Ve hizmetçinize beni arkadaşınız olarak tanıttınız.”

“Sizi bir arkadaş gibi görüyorum.”

“Burada, benim arkadaş olarak gördüğüm çok sayıda Türk var. Geçen gün eşimle Babîâlî’deydik. Başvezirin makamına çıkan merdivenlerde dikilirken, dış kapıdan yakışıklı, genç Kıbrıslı Efendi içeri girdi. Bizi görünce hemen yanımıza geldi; kocamın elini sıktı ve benim elimi dudaklarına götürerek, bize yardımı dokunup dokunamayacağını sordu. Sanki eski bir dostla görüşüyor gibiydik; oysa, genç adamla yalnızca tanışıklığımız vardı. Nazik insanların çok sevimli oluyorlar.”

“Belli ki bizi çok iyi tanıyorsunuz” dedi, düşünceli bir sesle.

O korkunç itiraf anının daha fazla geciktirilemeyeceğini görüyordum. Onun ve benim soyumdan insanlar savaş meydanında çarpışırken, Türk ve Yunan köyleri göz gözü görmeyecek kadar dumanlarla kaplı harabelere dönüşürken ona ne söylemeliydim; ve buna nasıl tepki verirdi?

O koyu mavi gözlerine –öyle koyu ki, ilk gördüğümde siyah sanmıştım– tedirginlikle baktım.

“Adile Hanım, ben Yunan kanı taşıyorum ve bu ülkede doğup büyüdüm. Sizin için fark eder mi?”

Haberi sükûnetle karşıladı. “Niye fark etsin ki? Neden savaştığımızı bilmiyorum; hem, hayatta tanıdığım tek Yunanlı benim dostum oldu ve hiç bir Türkten görmediğim yardımı ondan gördüm. Sözünü ettiğim kişi, taşınırken villadan götürebildiklerimizi almamızı tavsiye eden Yunanlı paşa.”

“Bu da tedbirliliğini açıklıyor” diye güldüm. “Bir Türkün böyle ihtiyatlı davranmasına şaşırmıştım.”

“Bizler çok tedbirsizizdir” diye gülümseyerek onayladı.

“Çocuklar gibisiniz, hayatım.”

“Pek çok iyi yönümüz var, ama cahiliz. Büyük Savaş’tan önce öyle bilgisizdim ki...” diyerek iç çekti.

“Yalıtılmış bir bahçede büyüyen ve dünyanın oradan ibaret olduğunu sanan bir çiçektiniz.”

“Yalıtılmış bir bahçe olduğu doğru” dedi kederle, “ama ben orada çiçek değil, ancak dış duvarları oluşturan tuğlalardan biriydim. Çiçekler ötekilerdi.”

Bir an gözlerini kapadığında, uzun kirpikleri birbirine karıştı. Hızlı hızlı soluyordu. Bir elini gür, siyah buklelerinin cömertçe süslediği başının üzerinde gezdirdi. Boşta kalan diğer eli tuttum ve dudaklarıma götürdüm. Beni kendine doğru çekerek öptü.

“Size karşı hiçbir kötü duygu hissetmiyorum” diye tekrarladı, “Yunanlı paşa da benim babam gibidir. Ben, payıma düşen tüm halıları, gümüşleri ve mücevherleri satmak istemiştim. O bunu yapmamamı öğütledi. Bana, çok sayıda şeyi bir defada satılığa çıkarırsam değerlerini yitireceğini söyledi. Şimdi kendisi malları tek tek yabancıların beğenisine sunuyor ve bir mal satıldığında parası bankaya yatırılıyor; o parayla geçiniyoruz.”

Ayağa kalktı. “Gelin, bakın!”

Oradaki bir dolabın kapısını açtı; içinde, çeşitli büyüklüklerde, katlanmış birkaç halı duruyordu. “Bu halıların en küçüğü bizi bir yıl geçindirebilir.”

“Ama, sermayenizi harcayarak yaşayamazsınız!” diye bağırdım. “Gelecek için yatırım yapmanız gerekir.”

Doğulu kadınlara özgü o melodik, çocuksu kahkahayı attı. “Bana Yunanlı olduğunuzu söylememiş olsaydınız bile, bunu şu sözünüzden anlardım. Sizin insanların Allah’a hiç güveni yok; daima kendi başlarının

çaresine bakıyorlar. İlk halımı sattığımda Yunanlı paşa da bana benzer şeyler söylemişti.”

“Ve siz, şimdi bana güldüğünüz gibi, ona da gülmüştünüz.”

“Evet; daha şimdi şimdi, dünyayı anlamaya çalışıyorum. Eskiden benim için bu o kadar basitti ki... Boyun eğmek ve bahçe duvarında küçük bir tuğla olmak öyle kolaydı ki...”

“Hayır, kolay değildi. Bunu az önce itiraf ettiniz.”

“Öyle mi? Nasıl?”

“Çiçeklerden biri olmayı tercih edeceğinizi ima ederek.”

“Sanırım haklısınız” diyerek, düşünceye daldı. Sonra, tüm yüzünü kaplayan bir tebessümle ekledi: “Tartışma söz konusu olduğunda Yunanlılara karşı çıkmamak gerektiğini biliyorum. Paşa bana öyle çok şey öğretti ki.”

“Umarım, hazır parayı harcayarak geçinemeyeceğinizi, yarını da hesaba katmanız gerektiğini de öğrenmişsinizdir.”

“Gökte uçan kuşlara bakın; onlar ekip biçiyorlar mı? Tarladaki leyleklere bakın; çalışıp didiniyorlar mı? Yarını düşünmek neden? Kutsal babanız bunu sizin yerinize yapar.”

Söylediklerinden çok, seçtiği kelimeler beni sersemletmişti. “Bunları nereden öğrendiniz allahaşkına?” diye sordum.

“Sizin Hristiyan Kuran’ından. Yunanlı paşa bana bir tane getirmişti.”

Gözümden yaş gelinceye dek güldüm. Eğitimli ve zeki bir Yunanlının misyoner çıkması oldukça tuhaf bir vakaydı. Gülmeyi kesip sordum: “Sizi Hristiyan yapmaya mı çalışıyor?”

“Hayır. O ve karısıyla yemek yerken, Avrupalıları anlayabilmeyi çok istediğimi söyledim. Bunun üzerine o, bunun için İncil’i okumam gerektiğini söyleyerek, ertesi gün bana bir kopyasını getirdi. Çok güzel bir kitap. Okuduktan sonra, ona Avrupa’nın bu kitaba uygun bir biçimde yaşayıp yaşamadığını sordum. ‘Hayır’ dedi, ‘ama öyle olduğunu farz etmek hoşlarına gidiyor. Artık Avrupa’nın temelinde ikiyüzlülüğün yattığını öğrenmiş oldun.’ Yine de, zaman zaman kitabı okumaktan kendimi alamıyorum ve peygamberinizin ‘Yarını hiç düşünmeyin’ dediği bölümü çok seviyorum.”

“Çünkü sizin tembel, kadercı mizacınıza sesleniyor. Bu yalnızca bir mesel. Burada söylenenle söylenmek istenen şeyler farklı. Ve Avrupa ger-

çekte İncil'e uyum sağlamaya çaba gösteriyor. Alaycı yaşlı Yunanlı rehberinizin parasal ve pratik konularda size yol göstermesine izin verin, ama manevi rehberlik için biraz daha yükseklerle bakın. Arabanızı bir yıldıza koşun. Böylelikle altında kalan pisliklerle uğraşmak zorunda kalmazsınız."

Koyu mavi gözleri üzerindeki uzun siyah kirpikleri açılıverdi. Hayret dolu bir sesle tekrarladı: "Ne arabası? Ne yıldızı?"

"Amerika'nın en büyük adamlarından birinin sözü bu. Öyle bir küheylanla öyle bir yolculuğun ne kadar mutluluk verici olduğunu bir düşünün."

"Bir kere, bunun için bir arabam olması gerekir ki, yok."

"Sonra da kemendinizi bir yıldıza geçirip onu zaptetmeniz gerekecek."

"Benimle alay etmenizden hoşlanmıyorum" dedi sertçe.

"Beni bağışlayın, ama 'Arabayı bir yıldıza koş' sözü yalnızca bir eğretileme. Araba kendinizsiniz, onu bağladığınız yıldız ise yüksek gayelerinizi simgeliyor. Arabayı bir yıldıza koşmanız, ruhunuzu en yüksek ve en diğerkâm noktasına ulaştırmayı başarmanızdır. Bunu yapmak için, her şeyden önce, çalışmayı ve kendi ayaklarınız üzerinde durmayı öğrenmeniz gerekir. Kendi hayatınızın mimarı da, müteahhidi de, duvar ustası da kendiniz olmalısınız ve inşa ettiğiniz yapı yalnızca sizi barındırmakla kalmayıp yoldan geçenlerin gözünü okşayan, herkes için faydalı ve malzemesiyle sağlam bir yapı olmalı."

Sıkıldığını açıkça gösteren bir jestle gözlerini kapadı ve eliyle yüzünü sıvazladı. Sonra, sakın bir sesle, usulca sordu: "Siz tüm bunları yaptınız mı?"

"Doğrusu, hayır. Küçüklüğümden beri dünyayla mücadele halindeyim; hatta, yapımı fazla yükseltemeden, dünyaya yenik düşebilirim. Yine de asıl önemli olan çaba göstermek. "

Elimi tuttu ve birlikte önünde dikildiğimiz dolabın yanından sedire yürüyüp oturduk.

"Çalışmak zorunda mısınız?" diye şaşkınlıkla sordu. "Ve bundan hoşlanıyorsunuz öyle mi?"

"Sevdiğiniz bir işte çalışmak zorunda olmak bence dünyanın en büyük ayrıcalığı. Bu, zavallı zenginlerin çoğunlukla mahrum kaldığı bir ayrıcalık."

Keyifle güldü. “Bundan mahrum kalmaktan şikâyetçi değilim doğrusu.” Birden ciddileşti. “Severek çalışmanın nasıl bir şey olduğunu bilmek isterdim. Şimdi, sırf dalgaların kıyıda gidip gelişini seyretmenin keyfine varmak için saatlerce denizi izleyebiliyorum. Öğleden sonraları, kafesindeki minik kuşumla oynayarak vakit geçirebiliyorum; bitkiler ve çiçeklere gelince... Onların büyümesini izleyerek bir ömür harcayabilirim. Allah, tüm bu güzellikleri, onlara bakmadan sırf çalışıp duralım diye yaratmış olamaz. Biz Türkler başlangıçta göçebe bir soyduk. Benim kanımda da bunun izleri var. Çadırlarda yaşayan eski Türkleri kendime çok yakın hissediyorum. Sizin yaşam şekliniz –çalışmak, satın almak için çalışmak– hiç hoşuma gitmiyor. Ben bir şeyleri *satın almak* istemiyorum. Tek istediğim, Allah’ın bize sunduğu güzellikleri seyretmek ve onları sevmek. Madem Yunanlılar çalışmayı seviyor, neden bizim yerimize de çalışmıyorlar?”

Bu hanım hiç kuşkusuz eski Türklerdendi. Onlar fetihler yapmış ve bu fetihlerinin meyvesini yemişler, sonra yapraklara ve dallara geçmişlerdi; şimdi ise kökleri kemiriyorlardı. Yine de, Adile’nin ruhunda, nüfuz edilemeyen, harikulade bir şey vardı. Bu gezegende o ve onun soyundan olanlara bir yer olmalıydı ve tıpkı yetişkinlerin çocukları adına düşünmeleri gibi, onlar için bir çözüm yolu bulmak da dünyanın başka milletlerine düşen bir görevdi.

Güzel elini alıp yanağıma koydum. “Adile Hanım, bu kısa zaman dilimi içerisinde, size karşı derin bir sevgi duymaya başladım. Pratık Yunanlı zihnimle sizin bu sorununuzu çözmeye çalışacağım. Size uygun bir iş bulsam hoşunuza gidecektir. Bir dahaki gelişimde bir şeyler önerebilirim.”

“Şimdi gitmeniz mi gerekiyor?”

“Evet. Pazar günü tekrar gelebilir miyim?”

O gün ayrıldıktan sonra tekrar tekrar görüştük; ta ki yakın dostlar haline gelene dek. Yirmi yıl öncesinin Türk kadınları hakkında yazdığım kitabı okuduktan sonra, o hayattan haberi olmayan genç kuşaktan insanların yaptığı gibi bana saldırmadı. Yalnızca şöyle dedi: “Ah! Madam, dostum, yalnızca bal alabileceği çiçeklere konan bir arı gibisiniz. Bahçemizde, çiçeklerin yanı sıra çok sayıda yabani ot da vardı, çok sayıda üzücü şey; çünkü bizler özgür değildik.”

“Şu anki yaşam şeklinizi öncekine tercih mi ederdiniz? Lütfen açık konuşalım; zira söylediklerinizi yazacağım ve Amerikalılar okuyacaklar.”

Beklenmedik bir darbe yemiş gibi irkildi. “Diğer arkadaşlarınıza yaptığınız gibi, beni de bir kitapta yazmayacaksınız değil mi? Bu size olan güvenimi sarsar ve sizinleyken asla kendimi rahat hissedemem.”

“Evet, kitabımda sizi anlatacağım, çünkü sizi dışarıda bırakmak, Konstantinopolis’te tanıdığım en tatlı ve en güzel karakteri dışlamak olur. Ancak tanınacağınıza dair endişeye kapılmanıza gerek yok; buna dikkat ederim. Sizi ve düşüncelerinizi anlatmakla, sizin sınıfınızdan insanların bugün neler düşündüklerini göstermiş olacağım.”

Üzüntüyle cevap verdi: “Sizin dostum olduğunuzu düşünmüştüm. Bu yüzden size kalbimi açabilirdim. Ve siz o kalbi tüm dünyaya göstermek istiyorsunuz!”

“Halkınız adına kendinizi feda etmelisiniz.”

Ona İphigeneia* hikâyesini özetleyerek anlattım Çok etkilenmişti.

“Bu hikâye hangi zamanda geçiyor?”

“Yüzyıllar önce, Yunanlıların dünyaya hükmeden bir soy olduğu dönemde.”

“Tarihte bizim kadar büyük oldukları bir dönem oldu mu?”

“Siz hiçbir zaman onların olduğu anlamda büyük bir soy olmadınız; çünkü sizler yalnızca büyük fetihçilerdiniz. Uygarlığın beslenip serpilme için faydalandığı birikime hiçbir katkıda bulunmadınız.”

Söylediklerimin tek kelimesine inanmadığını gösteren bir ifadeyle yüzüme baktı.

“Biliyor musun” diye sözümde devam ettim, “zengin bir kadın olsaydım, halkınızın kızları için bir okul açar ve onlara kendilerine ilişkin gerçekleri öğrettirdim. Hem üstün niteliklerine, hem de eksikliklerine değinir ve gururlarını okşayarak, çalışıp uygar dünyanın birikimlerine katkıda bulunma isteği uyandırırdım onlarda. Ancak, böyle bir okul kura-

* İphigenia: Yunan mitolojisinde Agamemnon ile Clytemnestra’nın kızı. Yunan gemilerini Troya’ya götürecek bir rüzgâr çıkmaması için kendini feda etmek üzereyken, Artemis tarafından hayatı bağışlanır –ç.n.

mayacağım, sizler hakkında kitaplar yazarak iyi yönlerinizi vurgulamak istiyorum.”

“Neden?”

“Çünkü, farklı halklar arasında var olan önyargılar ve yanlış anlamaları giderebilirsek eğer, hepsinin erdemlerini ve zayıflıklarını gösterebilirsek, o zaman, her halkı kendine uygun bir yerde konumlandırabiliriz. Her halktan verebileceği kadarını bekleriz, daha fazlasını değil. Bunun bir gün gerçekleşeceğine inanıyorum. Şimdi siz, zihninizdekileri anlatarak benim bu kitabıma katkıda bulunmalısınız. Bugünkü halinizi, siz kadınların özgür olmadıkları eski günlerdekine tercih eder miydiniz?”

“Nasıl bilebilirim ki?”

“Eğer seçme şansınız olsaydı, eski yaşam biçimine geri döner miydiniz? Bu sorunun yanıtı tercihinizi kesin olarak gösterecektir.”

Gergin ağzı ve çatık kaşlarından kararsızlık okunuyordu. “Bilmiyorum” dedi yine. “Bana öyle geliyor ki, esas sorun, bunun gerekli olup olmadığı.”

“Ah! İşte kendi adınıza düşünmeye başlıyorsunuz. Her şeye sizin adınıza karar veren ve sizin kendi adınıza düşünmenize izin vermeyen bir sistem daha çok mu hoşunuza giderdi?”

“Hayır, gitmezdi. Kendimin ve iki hizmetçimin sorumluluğunu yüklenmiş olmak beni yoruyor, ama sanırım hoşuma da gidiyor.”

“Duvarın bir tuğlası olmak bile belli bir sorumluluk gerektirmiyor muydu?”

“Kararı benim adıma başkaları verdi. Eğer seçme şansım olsaydı, duvarda değil, sevilen bir ayağın basabileceği bahçe patikasında olurdum.”

Gözlerini kapadı. Ellerini kavuşturdu. Bu mutlak teslimiyet ve kendini inkâr edasıyla, o an, sevilen bir ayağın üzerine bastığı, patikadaki tuğlayla karşı karşıyaydım sanki. Ve onun bu kendini kurban edişindeki ihtişamı izlerken, yoksul, ruhen aç ve doyumsuz olduğu halde, bana adeta ilahi bir zenginliğin sahibi gibi göründü.

Onun bu görüntüsü kafamdan silinmedi ve yatağımda uyanık yattarken, onun zevk aldığı şeylerden fayda sağlayabileceği ve sermayesini tüketmeden hayatını kazanabileceği bir iş geldi aklıma. Bu düşüncenin heyecanı o gece uyuyamadım ve bu konularda kendimi adeta bir tür misyo-

Amerikan Golf Sahası
Near Eastern Relief
Yöneticisi Mr. Jakewith
(atış yapan),
Mrs. Kenneth Brown ve
Amerikan Misyonerleri
İdare Heyeti Başkanı
Dr. Peet

ner gibi gördüğümünden, ertesi sabah biraz meyve, çiçek ve kuru pasta alarak evine gittim. İkimiz, hayatın geçip giden her dakikasının tadını çıkarma hevesindeki iki çocuk gibiydik. Balkonunda küçük bir öğle yemeğinden sonra, ona konuyu açtım.

“Sana yapacağın işi buldum. Eminim hoşuna gidecek.”

Söylediğimden hiç etkilenmemişti. Yüzündeki ifade kuşku doluydu.

“Seninle açık konuşacağım” dedi kararlı bir edayla. “Artık arkadaş olduğumuz, seni sevdiğim ve –ne demiştin– arabamı koşturmak için bir yıldız yakalamaya çok uğraştığım halde, bunu yapamam. Kimi zaman öyle anlar oluyor ki, deniz kıyısına gidip kıyıyı döven dalgalara bakmayı ve onların gelip beni denizin derinliklerine taşımalarına teslim olmayı, bir daha da hiç uyanmamayı düşünüyorum.”

“Ve hayatımı sürdürmek için sizin elinize bakan iki kadını terk etmeyi.”

“Bunu düşündüğüm anlarda, bu düşünceleri kafama Allah koyduğuna göre, onlara da O sahip çıkacaktır.”

“Bak, hayatım. Korkaksın sen. Arabanı ölü bir katıra koşuyorsun ve çamura saplanmışsın.”

“Beni ne kadar çirkin tasvir ediyorsun!”

“Ahlaki korkaklık dünyadaki en çirkin şeydir. Şimdi izin ver de, se-verek nasıl bir iş yapabileceğini anlatayım. Yunanlı paşa sana herhangi bir yerde, büyük bahçesi olan bir ev bulsun. Bir bahçıvan tut ve ondan işi öğ-

ren, kendin de bahçivanlık yapabilecek duruma gel. İki hizmetçinle birlikte tavuk, çiçek ve sebze yetiştirerek onları satın. Böylelikle kuşlara, çiçeklere ve bitkilere olan sevgini de tatmin etmiş olursun. Bundan kazandığınla kırsal bir yerde, güzel bir doğanın içinde bir evin olur ve sermayen de işlemeye devam eder. Bu arada bahçivanlık ve bahçe düzenleme hakkında kitaplar okumaya başla. Bir-iki yıl sonra halılarından birini sat ve Fransa ya da İngiltere'ye git, oradaki bahçeleri incele ve burada bahçe tasarımcısı olarak isim yapmaya çalış. Böylelikle insanlar kendi bahçelerini düzenlemen için seni çağırır ve sana bunun karşılığında para öderler.”

Bu plana duyduğu hayranlıkla, yüzü aydınlandı. “Bu duyduğum en güzel fikir!” diye bağırды. “Yunanlı paşa bana, insan neyi sevdiğini anlayabildiği sürece, herkes için uygun bir iş bulunabileceğini söylemişti. Bir başka Yunanlının benim için hoşlanacağım işi bulduğunu söyleyeceğim ona.”

O öğleden sonrayı işin detaylarını konuşarak geçirdik ve ayrılacağım zaman benimle Ayasofya'ya kadar yürümekte ısrar etti. “Bu gece sizin için Allah'a dua edeceğim” dedi ayrılırken.

“Edin, ama sizinle tekrar görüştüğümüzde, eğer hâlâ sizin mesleğini zi bulduğuma inanıyor olursanız, sizden buna karşılık bir şey isteyeceğim.”

“İstediğinizi şimdi söyleyin ki, o zamana dek hazırlamış olayım.”

“Hayır, tekrar buluşana kadar bekleyin.”

Diğer işim nedeniyle sonraki birkaç gün ona gidememiştim ki, bir sabah erken saatlerde, kaldığımız otele gelerek bana bir sürpriz yaptı.

“Buraya neden geldiniz?” diye endişeyle sordum.

Otelin resepsiyon salonu onu tedirgin etmişti. İlk defa bir resepsiyona girmiş olmalıydı.

“Burada nasıl kalabiliyorsun?” dedi hayretle. “Seni ürkütmüyor mu?”

“Otelde kalmaktan nefret ederim; ama bir yabancı başka nereye gidebilir ki?”

“Konstantinopolis'e bir dahaki gelişinizde buraya gelmenize gerek kalmayacak. Benim evime gelecek, harika bahçemi ziyaret edeceksiniz.”

“Demek kararınızı verdiniz.”

“Evet, bu yüzden sizi görmeye geldim. Ama en iyisi benim evime gidelim; orada yabancılar tarafından izlenmeden rahat nefes alabiliriz.”

Yolda, onun tabiriyle “ziyafet” için alışveriş yaptık ve her zamanki müsrifliğiyle, eve arabayla gitmemiz için ısrar etti. Anlattığına göre, Yunanlı paşa planı onaylamakla kalmamış, ondan hemen harekete geçmesini isteyip, toprağı verimli ve ürünlerin kolayca pazara ulaştırılabileceğı uygun bir yer aramaya söz vermişti. Bahçe konusu yemek ve kahve merasimi boyunca konuşulduktan sonra, aniden sordu: “Şimdi gelelim sizin buna karşılık alacağınıza. Nedir?”

“Hayat hikâyeniz.”

Yüzü ceset gibi bembeyaz oldu. Dudaklarından bir acı haykırışı dö-küldü. O an, söylediğim şeyden pişmanlık duydum.

“Anlatmayın!” diye bağırdım. “Ödülümde vazgeçiyorum. Dostluğumuz için feda ediyorum onu.” Ve çabucak konuyu değiştirip bahçeden ve çiçeklerden konuşmaya koyuldum. Adile Hanım yavaş yavaş normale döndüyse de, önceki huzurundan eser kalmamıştı; bana soğuk yanıtlar veriyor ve zorla neşeli görünmeye çabalıyordu.

“Bu planda sizi mutsuz eden bir şey mi var?” diye sordum sonunda. “Bu işi üstlenmekten korkuyor musunuz?”

“Oh, hayır. Yunanlı paşa tek bir halının işe başlamak için yeterli parayı sağlayacağını, gerekirse bir tanesini daha satarak iki yıl işi yürütebileceğimi söyledi.”

“O halde sorun nedir?”

“Sizin ödülünüz” diye yanıtladı.

“Ama dostluğumuza bağışladık onu.”

“Cömertliğiniz yüzünden cimri durumuna mı düşmem gerekiyor?”

Bunun üzerine hiçbir şey söylemediğimden, sözüne devam etti: “Siz soru sorun, ben cevap vereyim; hayatımı başka nasıl anlatacağımı bilemiyorum.”

“Hayır, ödülü arkadaşlığınıza feda etme konusunda kararlıyım.”

Yüzü öfkeden tanınmaz haldeydi. Onun bu kadar öfkeleneyeğini asla düşünemedim.

“Neden beni dilenci konumuna sokuyorsunuz? Sorun sorularınızı!”

“Ne olursa olsun, kavga etmeyelim. Öncelikle, bana nerede doğduğunuzu, anne ve babanızı, onlar hakkında hatırladıklarınızı anlatın.”

İçini çekti. “Size hikâyem olmadığını söyledim. Nerede doğduğumu, babamın kim olduğunu bilmiyorum. Hatta on iki yaşına gelinceye kadar annemin kim olduğunu dahi bilmiyordum. Geçmişte, gidebildiğim en eski noktada, zengin bir paşayla evli asil bir hanıma ait olduğumu hatırlıyorum. Bu hanım, evimize yakın oturan, imparatorluğun soylu hanımlarından biriyle çok yakın arkadaştı ve o hanımın benden daha büyük olan kızıyla birlikte Fransızca dersi alıyorduk. Hanımım beni hiçbir zaman açıkça öpüp okşamazdı. Yalnızca geceleri yatağa girdiğimde, gelip yatağımın yanına oturarak karanlıkta öpüp okşardı. Bir gece yine beni böyle öptüğünde, ona anne babamın kim olduğunu sordum.

‘Birbirini çok sevmiş ve büyük acılar çekmiş iki insandı’ diye yanıtladı. ‘Öldüler mi peki?’ diye sordum.

Önce yanıt vermedi; sonra şöyle dedi: ‘Evet, ama lütfen bana onlar hakkında başka soru sorma. Bir daha bu konuyu hiç açma.’

On iki yaşındayken, hanımım öldü. Ölüm döşeğindeyken, bana annem olduğunu, babamın ben doğmadan önce katledildiğini anlattı. Onun ölümünden sonra, birlikte Fransızca dersi aldığım soylu kız evlendi ve beni yanına aldı. Çok mutsuz bir evliliği vardı. Sonunda kocasını terk etti ve şehir dışındaki evinde benimle birlikte yaşamaya devam etti. On altı yaşına geldiğimde, kuzeni Şehzade Yusuf Efendi ile ilk kez karşılaştım. Sık sık onu ziyarete geliyordu.”

Adile kekelemeye başlamıştı. Bir süre elbisesinin pilileriyle oynadı. Sonra, cesaretini toplayıp başını kaldırdı ve aniden lafa girdi: “Ona âşık oldum, deliler gibi... Jön Türkler onu öyle mutsuz ediyorlar, ona öyle büyük bir baskı ve zulüm uyguluyorlardı ki... Duvardaki zavallı minik bir tuğla için güneş ne ise, o da benim için öyle bir şeydi artık. Ona hizmet etmek, onun yükünü hafifletmek, dertlerini biraz olsun unutturmak, hayatımın en büyük arzusuymdu.

Aynı yıl prenses öldü ve bana küçük bir miktar para bıraktı. Daha önce birkaç kez evlenme teklifi almıştım ve şimdi de, yanına taşındığım prensesin annesi beni evlendirmeye uğraşıyordu, ama evlenmedim. Nasıl yapabiliyordum ki? Rüyalarımda kendimi Yusuf Efendi’nin karısı olarak görüyordum. Evlenmemek için her türlü oyun ve mahareti kullanıyordum. Bu

arada yapmak istediğim tek şey, Yusuf Efendi'nin maiyetine girebilmektir. Ah! Kendi hayatını şekillendirmek isteyen biri için ne de kötü bir düzende yaşıyorduk!

Uzun süre, duygu ve düşüncelerimi tutsak eden kişiyi hiç göremedim. Teyzesini ziyarete gelmiyordu hiç. Bir gün, yaşlı prenses Yusuf Efendi'nin evini ziyarete gitti ve beni de yanında götürdü. Orada iki gün kaldık. Yusuf Efendi'nin eşlerinden biri yatalaktı; tatlı biriydi ama çok bencildi. Bana uzun uzun kocasından ve onun hastalığından söz etti ve Viyana'ya gidip bir uzmana görünmesi gerektiğini anlattı. Onun karısı olmanın ne olağanüstü bir ayrıcalık olduğunun farkında değilmiş gibiydi. Onu rahat ettirdim, hikâyeler anlattım ve biraz olsun kendinden uzaklaşmasını sağladım. Oradan ayrılmamıza bir saat kala, yastıklarını düzeltirken, kadın yaşlı prensese dönüp, mızımızlanarak: 'Sizin Adile'ye benim kadar ihtiyacınız yok. Onu burada bırakın. Evlenmek istemediğine göre, bana bakabilir' dedi.

Öyle heyecanlanmıştım ki, tek kelime söyleyemedim. Yaşlı prenses kalmak isteyip istemediğimi sorduğunda, ancak başımı sallayabildim. Konuşmaya kalksaydım, kontrolümü kaybedebilirdim. Böylelikle Yusuf Efendi'nin maiyetindekilerden biri olmuşum. Onu görme olanağına kavuşmak bana sonsuz mutluluk veriyordu. Birkaç gün sonra, onunla bahçede karşı karşıya geldiğimizde, beni tanıyıp benimle nazikçe konuştuğunda, adeta başka bir dünyaya girmiş gibi oldum.

Bu olaydan sonra, gitgide, onun içinde yaşadığı koşulları görmeye başladım. Dışarıdan insanlar, Jön Türkler, sürekli onu görmeye geliyorlar ve Alman karşıtı olduğundan ona çeşitli şekillerde baskı yapıyorlardı. Enver Paşa büyük düşmanlarındandı. Ne zaman saraya gelse, Yusuf Efendi'yi bitkin bir halde buluyordum. Büyük Savaş'ın başlamasından uzun bir zaman sonra, bir gün Talat Paşa onu ziyarete geldi ve saatlerce bir odaya kapandılar. O gittikten sonra Yusuf Efendi bahçeye çıktı ve büyük bir sıkıntıyla bir aşağı bir yukarı volta atmaya başladı. Benim odam birinci kattaydı ve onu görebilmek için, sürekli olarak bahçeye çıktığı zamanları kolluyordum. O gün, o sıkıntılı haliyle, bir gül ağacına dokunmuş, eline diken batmış ve eli kanamış olmalıydı. Elindeki kanı gördüğünde bir çığlık attı: 'İşte yapacaklarını yaptılar! Yaptılar! Ölüyorum!'

Kafesi açtım ve yerden bir buçuk metre yükseklikteki pencereden aşağı atladım. Kanayan elini tutup öptüm ve onu oradaki banklardan birine oturtup önünde diz çökerek, elini mendilimle sardım. ‘Bir şeyiniz yok’ diyerek sakinleştirmeye çalıştım. ‘Yalnızca bir diken, hem öleceğiniz falan da yok.’

Yavaş yavaş sakinleştirmeyi başardım. Ona, kuzeni genç prensesin kendisine ne kadar içtenlikle inandığını ve padişah olduğunda imparatorluğu için yapabileceği büyük işleri hatırlattım.

‘Bunları yapmama asla izin vermezler. Benden kurtulmaya kararlılar. Bana deli olduğumu söylüyorlar. Viyana’ya, akıl hastaları için açılmış büyük bir akıl hastanesine gitmem için ısrar ediyorlar.’

‘Sizden korkuyorlar, çünkü Türkiye’yi seviyor ve onun için büyük işler yapmak istiyorsunuz’ dedim.

Tam o anda gardiyanlarından ikisi yanıma geldiler. Biri ona dönüp: ‘İyi değilsiniz. Sizi yukan çıkaralım da istirahat edin’ dedi.

Onun üzerinde iyi bir etki bıraktığımı anlamalarımı istemedim. Onlara, yalnızca elindeki yarayı sardığımı söyledim. Yusuf Efendi’nin maiyetinde daha ilk yılım dolmadan, çevresinde, sistematik bir biçimde onu delirtmeye çalışan ve karılarına onun akıl hastası olduğu fikrini aşılama çabasında olan insanlar olduğunu anlamıştım. Yalnızca ben, onun akli başında, ama mutsuz bir insan olduğunu biliyordum. Mutsuzluğu Türkiye’nin içinde bulunduğu koşullar yüzündendi. Dışarıdan ziyaretine gelen insanlar sürekli olarak ona hastalığından söz ediyorlardı. Bir gün, tesadüfen koridorda karşılaştık. Eğilerek selam verdim. Hızla yanıma yaklaşıp alçak sesle bana sordu: ‘Babam gibi, damarlarımı keserek ölecekmişim, doğru mu? Babam, bir makasla, sol elinin bileklerini kesmişti.

Bana danışması ve ona yardımımın dokunabilecek olmasından dolayı, bahçedeki olaydan sonra, o gün ikinci kez mutlu olmuştum. Onu yatıştırdım ve konuşmayı yeniden Türkiye’yle ilgili büyük düşlerine yönlendirdim.

‘Seninle bunu biraz daha konuşalım’ dedi. ‘Benimle gel.’

Odasına girer girmez, orada bekleyen bir uşak ayağa fırladı ve adeta ondan korkuyor gibi davranarak bana şöyle fısıldadı: ‘Dikkat et! O bir akıl hastası.’

Özellikle bu fısıldaşmalar onu iyice sınırlendiriyordu. 'Etrafımda sürekli fısıldaşıp duruyorlar' dedi. Yine de, odanın bir ucunda fısıldaşıp duran hizmetçilerin varlığına rağmen, benimle konuşmak onu gitgide sakinleştirdi. Bu çevreden uzaklaşıp yorgun zihnini yatıştırabilseydim, onu kurtarabilirdim.

Sakinleştikten sonra, üzgün üzgün, şöyle dedi: 'Evladım, Jön Türk Partisi benim padişah olmama asla izin vermeyecektir. Onlara daima karşı olacağımı biliyorlar. Bu zavallı ülkemizin asıl düşmanları yabancılar değil, onlardır.'

Sanırım, Yusuf Efendi, onun üzerindeki rahatlatıcı etkimden dolayı beni sık sık görmek isterdi; ancak, sarayı çekip çeviren birtakım kişiler onu görmemi özellikle engelliyorlardı. Yalnızca ben, delirdiğine inanmıyor ve dengesini kaybetmemesi için ona destek oluyordum.

Oysa, çevresinde, bir çılgınlık nöbetine kapılmasından korkuyor görünen ve ona yaklaşamayan kadınların olması isteniyordu.

Aradan aylar geçti. Derken bir gece, sarayın farklı yerlerinden, birilerine işkence ediliyormuş gibi korkunç sesler gelmeye başladı. Ardından, bir sessizlik anından sonra, feryatlar ve haykırışlar yükseldi. Bu arada herkesin dilinde, Yusuf Efendi'nin tamamen aklını kaçırdığı ve bu feryatların karılarından geldiğine dair bir söylenti dolanıyordu. Bu haber her bir eşe ayrı ayrı söyleniyor ve çok geçmeden her biri inleme ve çığlıklara katılıyordu.

Feryatların Yusuf Efendi'yi çileden çıkardığını biliyordum ve şimdi, sarayın her yanı bu seslerle inliyordu. Bu eziyeti bir saat kadar çektikten sonra, daha fazla dayanamadım. Koyu yeşil renkli bir perdeye sarınıp, odanın yakınından kimsenin geçmediği bir anı kollayarak loş koridora süzüldüm ve bir fare gibi emekleyerek Yusuf Efendi'nin odasına doğru ilerledim.

Akşamki gürültüler neredeyse dinmişti; ancak odasına yaklaştığım sırada, bahçeden, tam onun odasının penceresi altından kulak tırmalayıcı bir feryat yükseldi. Genç ve sağlıklı biri olarak korkuyla ürperdim ve Yusuf Efendi'nin korkunç bir sesle bağırdığını duydum:

'Susturun onları! Susturun onları!'

Bir sessizlik oldu ve biri odadan dışarı çıktı. Loş koridorda tam karşıdaki kapı aralığına sinmiş olduğumdan, beni görmeden geçti. Odadan

çıkarken kapıyı tam olarak kapatmamıştı; o ölüm sessizliği içinde, birinin şu sözleri söylediğini duydum: ‘Şimdi biraz uyuyacak; iyice bitkin düştü. Onun yanında kalmalısınız. Uykusu fazla uzun sürmez. Uyandığında es-kisinden daha kötü olacak. Belki çaresizlikten çılgınlığa kapılıp sizi öldür-meye çalışabilir, ama gücü bir sineği incitmeye dahi yetmez.’

İkinci adam da beni görmeden geçip gitti. Ne yapacağımı bilmiyor-dum. Erkek olsaydım, her şeyi göze alıp içeri dalardım; ama bizim sistem-de bir kadın olarak, erkeğin yardımı olmadıkça ne yapabilirsin ki? Orada, yardım etme isteğiyle yanıp tutuşarak, ama ne yapacağımı bilmeden öylece ne kadar bekledim bilmiyorum. O sessizlikte şimdi onun ara sıra hıçkırık-lar ve iç çekişlerle kesilen düzenli nefes alıp verişini duyabiliyordum. O adamın söylediği gibi, tamamen bitkin düşmüş bir halde uyuyor olmalıydı.

Derken kulakları yırtan bir çığlık etrafta yankılandı ve bu defa ben bile, duyduğum korkunun yarattığı körleşmeyle, ne olduğunu al-gılayamadım.

Yusuf Efendi ıstırap dolu bir sesle haykırdı: ‘O ses ne?’

‘Ben hiçbir şey işitmedim, efendim.’ dedi adam sakın bir sesle. ‘Rüya görüyor olmalısınız ya da hayal. Ortalık son derece sessiz. Ben bile uykuya dalmak üzereydim.’

Yusuf Efendi acıyla inledi ve iki uşağı yeniden fısıldaşmaya koyul-dular. Jön Türkler iktidara geldiğinden beri evinde durum hep böyleydi; ar-kasından fısıldaşıp duruyorlardı. Tek kelime söyleyemedim; yalnızca, bir yere gizlenmiş yılanların usulca tıslamalarına benzer, ısıklı gibi bir ses çıkardım.

Odasının içinde sürekli bir hareketlilik vardı. Bir süre sonra fısıl-daşmalar aniden kesildi ve bir dakika sonra, adamlardan biri hızla odadan çıkıp koridorda öyle bir aceleyle koşturdu ki, yolunun üzerine çıksam bile beni göremeyebilirdi.

Odanın içinden biri boğuluyormuş gibi bir ses ve hafif bir inilti duyul-du. Beklemeye daha fazla dayanamadım. Yerimden fırlayıp kapısına koştum ve tam girişte, *şeytanlar* kovalıyormuşçasına kaçan bir adamla karşılaştım.

Ona kötü bir şey yaptıklarını hissetmiştim. Hızla odaya daldım. Yusuf Efendi kan revan içinde yerde yatıyordu. Kesik bileğinden hâlâ ağır ağır kan sızıyordu. Yanı başında kanlı bir makas vardı.”

ALACAKARANLIĞIN KIZI

Randevulaştığımız saat epeyce geride kaldığı halde, bir Amerikan şirketinde çalışan Türk kızının gelmesini bekliyordum. Önce saat dörtte demiş, daha sonra telefon ederek gecikeceğini bildirmişti. Şimdi saat yediyi geçtiği halde hâlâ ortada yoktu. Gelmeyecek miydi, yoksa tekrar telefon edip daha önce yaptığı gibi buluşma saatini ileri atmayı mı isteyecekti?

Türk kadınları artık özgür; ama özgürlüğün en büyük göstergesinin dakiklik olduğunu henüz öğrenmemişler. Özgürlükle kastedilen şey, erişkinlik, karşılıklı yükümlülüklerin getirdiği her türlü sorumluluk üstlenilerek ortaya konulan kusursuz bir olgunluktur. Türk kadınlarının çoğu bu gerçeği henüz bilmiyor. Hâlâ, eskiden olduğu gibi, zamanın kendi keyiflerince kullanabilecekleri sınırsız bir şey olduğunu düşünüyorlar.

Beklediğim kızla tanışmamız, Türkiye'nin henüz bir imparatorluk olduğu, bu ülke kadınlarının erkeklerden ve Avrupalı kadınlarinkinden ayrı bir hayat sürdüğü o zamanlarda olduğundan farklıydı; o zamanlar kadınlar endamlarını gizleyen giysiler giyer, yalnızca gözlerini açıkta bırakan ve onlara hayat dolu sokaklarda yürüyen birer hayalet görünümü veren *yaşmaklar* takarlardı. Kadınlar o dönemde yalıtılmış bir hayat, deyim yerindeyse bir çocuk hayatı yaşarlardı, içlerinden bazıları yetenekli yetişkinlere özgü düşünce ve duygularıyla erken gelişmiş çocuklar gibi olsalar da. Onlarla karşılaşmanız zordu ve tanışıp arkadaşlık kurabilmek çok az kişiye nasip olan bir ayrıcalıktı; ancak, Osmanlı iktidarıyla birlikte o zamanlar da geçip gitmişti. Balkan Savaşı ve Büyük Savaş pek çok zengin eyaleti Padişah'ın saltanatından koparmış, ulusun gelişmesine engel olacak kadar uzun bir süre varlığını sürdürmüş olan bir sisteme son vermişti.

Ölen eski devletin küllerinden doğan, çelişkilerle dolu ve bu çelişkilerin neler getireceğine dair kehanette bulunmaya aklı başında kimsenin cesaret edemeyeceği yeni Türkiye'de, kadınlar, ülkenin en tuhaf yüzlerinden birini oluşturuyorlardı. Şu ana kadar, zengin ve güçlülerin; yoksul çöp-

çülerin; Türk mağazalarında çalışan, yalnızca Türkçe eğitim almış kızların; Azize Hanım gibi, nefret ve intikam duyguları içinde boğulmuş kadınların; bir felaket yüzünden kendi ruhunu keşfetmiş olan, zengin bir devlet memurunun Fransız eğitilmiş kızının ve hayatı tahtın yakınında geçmiş birinin hikâyelerini anlattım. Anlatacağım son tiplere, Hristiyanlara ait bir işyerinde çalışan, Batılı bir eğitim almış Türk kıızı. Bakalım, bizim anlayışımıza göre, gelişim sürecinde o ne kadar yol kat etmiş?

Bunu en iyi şekilde anlayabilmek için, çalışanları arasında böyle genç Türk kadınları bulunan bir Amerikan şirketine gittim. Daha önceden tanıdığım firmanın müdüründen, beni böyle çalışanlarla tanıştırmasını rica ettim. Tanıştırıldığımızda bana çok soğuk davrandılar. Bu halkın kadınlarıyla olan daha önceki ilişkilerimde hiç görmediğim bir tavırdı bu. Eskiden, Türk kadını bir kitap gibiydi: Yalnızca kapağını açmanızla tüm hikâyesi önünüze serilirdi. Asla kendilerini sizden koruma gereği hissetmezlerdi. Eğer mutsuz bir hayatları varsa bunu size açıkça söylerlerdi. Mutlu iseler, şen nehirler gibi fıkırdar, sizinle güler ve dalga geçer, kendi erkeklerinin komik yanlarıyla eğlenirlerdi.

1921 baharında ise durum farklıydı. Artık onlar başat ve hükmeden milletin temsilcileri değillerdi ve buna olan kırgınlıklarından dolayı, sizi, bu topraklarda daha önce hep oldukları gibi güçlü olduklarına inandırmak istiyorlardı. Gerçekten egemen oldukları zamanlarda, egemenliklerinin bir yalandan başka bir şey olmadığı bugün yaptıkları gibi ısrarla vurgulamazlardı bunu.

İkincisi, kendi geçimlerini kendileri sağlıyor ve bunu kâfirlerin yanında çalışarak yapıyorlardı. Haremin yalıtılmışlığından dükkânlara ve daktiloların başına, açık bir hayata terfi etmişlerdi. Bu onlar için çok büyük bir değişimdi. Bu yüzden bu kızlar benimle tanışıp Amerikalı bir yazar olduğumu öğrendiklerinde, yıllar önce evlerinde annelerinin yaptığı gibi beni nezaketle selamlamadılar. İyi bir izlenim bırakmak amacıyla, biraz ölçülü bir meydan okuma tavrı takındıkları seziliyordu.

Çekinerek, yeni Türkiye hakkında bir kitap yazmak istediğimi ve onlarla biraz sohbet etmekten çok memnun olacağımı söyledim. Benimle buluşmaya gelirler miydi?

Haliç kıyısında oyun oynayan Türk çocukları

Kayıtsız bir ifadeyle, olur dediler ve bana randevu verdiler. Onlara adresimi verdim ve çoğunun, kamusal yerlerde görünme konusunda hâlâ birtakım ön yargılar taşımalarından dolayı otele gelmeyeceklerinden korkarak, buluşma günü çay servisini odama yaptırabileceğimi söyledim.

Bu düzenleme hoşlarına gitmiş gibi görünse de, hiçbiri ilk gün verdikleri randevuya uymadılar. İkisi, tam buluşma gününde onları beklediğim sırada buluşmayı iptal ettiler. Şimdi beklediğim kişi, şu ana kadar üç kez sözünü tutmamış ve bu son buluşmayı kararlaştırmamız da benim yılmak bilmeyen inadım yüzünden gerçekleşmişti. Onun duru siyah gözlerinde beni dayanılmaz biçimde kendine çeken bir hal vardı. Onun soyundan olan modern kadınların acıları adeta o kederli gözlerde vücut buluyordu. Okumak istediğim kitap oydu işte; bu yüzden de, sonunda karşılığını hak eden bir azimle peşine düştüm. Şimdi dördüncü kez, gelmesini bekliyordum. Gelir miydi?

Kapı vuruldu. O muydu, yoksa bir özür notu ya da bir telefon mesajıyla gelen otel hizmetçisi mi? Umut ve hayal kırıklığı beklentilerinin bir arada olduğu karışık duygularla kapıyı açtım. Uzun, ince, pencere pervazına konmuş bir kuş kadar ürkek, eşikte dikiliyordu.

Gelenin o olduğunu görmekten hoşnut, “Ah! Lütfen içeri gelin!” dedim heyecanla. Onu rahat bir koltuğa buyur ederek, kendimi iyi hissetmediğimden, yatağıma geçip dizlerimi kıvrarak oturdum. Artık konuşmaya tam olarak hazırdım, ancak sohbete giriş yapmak çok zordu. Karşımdaki genç kadın son yirmi yılda gerçekleşen bir dönüşümün ürünüydü; Amerika’da geçirdiğim ve burada olup bitenlerden kopuk yaşadığım yılların ürünü. Bu kız, daha öncekilerin hepsinden zor, yenilikler ve değişimlerle dolu bir düzende, yepyeni bir dönemin alacakaranlığında büyümüştü. Annesi geçmiş dönemin kadınıydı: Kendi annesinin, büyüdüğü sırada yaşadığı yalıtılmış hayattan dolayı kendisine nasihatler bile veremediği bir dönemde yetişmişti. Kız Avrupalı ama aynı zamanda Doğuluydu. Kölelikten kurtulmuş, özgür biriydi, ancak zincirlerinin izleri henüz bileklerinden silinmemişti; bu zincirler kendi bileklerinde olduğundan değil, annesi ve annesinin annesi ve onun annesi yüzyıllardır bu zincirleri taşıdığından ve bu kuşağın son temsilcisine de kalıtımla onun izlerini bıraktıklarından. Köleliği doğum öncesine aitti; ancak izleri açıkça görülebiliyordu.

Daha tanıştığım gün bu kızdan hoşlanmıştım. Şimdi, alacakaranlığının belli belirsiz aydınlatığı bu odada otururken, ona karşı daha da olumlu hisler duyuyordum. Aramızda çabucak bir sempati, sevgi oluşuvermişti.

Kendimizi iyi hissetmediğimiz, aşırı çalışmış ve yorgun olduğumuz, bedenimizin ruhu hapseden sağlam bir zırh görevini yapacak güçte olmadığı durumlarda, ruhumuz o zırhı kolayca delerek başka ruhlarla temasa geçebilir. İşte bu halde, beklentiler içinde bir yandan kitaba dokunurken, bir yandan da nedense onu açmaya gönülsüz, kıvrılıp oturmuştum. Ağır-dan alarak, şimdilik kitabın göz okşayıcı cildini, birinci sınıf bir işçiliğin ürünü olan harflerini, derisinin dokusunu ve rengini seyretmekle yetiniyordum. Bu güzel görünümlü cildin sakladığı içerik ne olabilirdi? Anılar mı, iyi bir özgeçmiş mi, insanı başka dünyalara götüren bir roman mı, yoksa hiçbir sanatsal değeri olmayan saçmalıklar mı? Bir çocuk hikâyesi miy-

Aşağı Pera'da tipik bir Türk sokağı

di? Bir masal mı? Yoksa –daha önce bir-iki örneğini gördüğüm türden– sıkcı bir dilbilgisi kitabı mı?

Bu arada, aramızda oluşan yakınlık duygusu beni rahatlatıyor, geçen dakikaların sevimli, sessiz samimiyetini unutulmaz bir hatıraya dönüştürüyordu. Peçesini başının üzerine doğru kıvrımış, yüzünü siyah bir *çarşafın* çevrelediği bu kız ne kadar da güzeldi! Sessizliği bozduğunda, sesinde, bilen birine hemen Doğu'yu hatırlatan o mızımız rehabet havası vardı. Bu ses minareler, servi ağaçları, hatta eski mezarlık köşelerinin olduğu bir tabloyu çağırıyordu.

“Gelip sizinle konuşmayı istiyordum, yalnız...”

Birden sustu ve dalgın dalgın gözlerini eldivenli ellerine dikti.

“Sizce aramızdaki engel neydi?” diye sordum. “Çünkü ben de sizin buraya gelmenizi çok istemiştim.”

“Benim dertlerim, mutsuzluğumdu sanırım.” diye yanıtladı ve ardından, tamamen sıkkın bir havaya büründü.

Benimle konuşurken İngilizce'yi tercih etmişti. Biraz duraklayarak da olsa bu dili çok güzel konuşuyordu. İlkirckli tavrı dikkatimi çektiğinden, biraz bu konuyu eşelemek ve tabii biraz da onun sosyal konumunu anlayabilmek için, sordum: "İngilizce'yi bizim Amerikan kolejinde mi öğrendiniz?"

Buna vereceği yanıt bana çok şey söyleyecekti; zira Konstantinopolis Koleji çok pahalıdır ve bu okula yalnızca zengin çocukları ya da Türk hükümetinin parasıyla eğitim gören, az sayıdaki üst düzey devlet memurlarının kızları gidebilir.

"Yok canım, Türk okulunda eğitim gördüm." Bunu büyük bir gururla söylemişti.

"Peki, İngilizce'niz?"

"İngiltere'de öğrendim."

Yeniden sessizlik oldu. Az önceki sıkıntılı hali onu tekrar sarıp sarmalamıştı ve gitgide derinleşen alacakaranlıkta iri gözleri odanın her yerini kaplamış gibiydi. Bu loşluğun bana o anda geri çeviremeyeceğim bir yardımı dokunmuyor olsa, ışığı yakabilirdim. Yanımdaki kız, benim şimdiye dek hiç tanımadığım, yepyeni bir tipti. Daha önce İngiltere'ye gitmiş, yabancı bir otele tek başına beni görmeye gelmiş olan bu kız, annesinin –haremin yalıtılmışlığında büyüyen annesinin– hiç olmayacağı kadar çekingendi.

"Ziyan ettiğimiz zamanı bir düşünün" dedim. "Şimdiye dek, bir dostluğun başlangıcında olmak yerine, yakın dostlar haline gelmiş olabildik."

"Daha önce gelemezdim. Çok, ama çok mutsuzdum."

"Sizin kadar genç ve güzel, sizin kadar zeki ve başarılı bir kızın mutsuz olması için bir neden göremiyorum. Böyle biri için yaşam bir maceralar silsilesi olmalı. Gençlik ve cesareti birbirinden ayrı düşünemeyiz."

"İşte bu!" dedi heyecanla; bir yandan da, kurtulmak ister gibi hızlı hızlı eldivenlerini çıkardı. "İşte sorun bu. Zeki miyim ben?" Sonra aniden sohbetin belirginleşen gidişatını değiştirerek, hafifçe bana doğru eğilip soru: "Burada doğduğunuz ve Yunanlı olduğunuz doğru mu?"

"Doğru. İşyerinizde tanıştığım ilk kıza söylemiştim bunu."

"Evet, bana da o söyledi, ama ben buna inanamadım. Buralı insanlara benzemiyorsunuz."

"Çünkü Amerika'da yaşıyorum."

“Ama Amerikalılardan da farklısınız.”

“Ne bakımdan?”

“Onlar...” durakladı, “onlar sevimsiz oluyor. Anlayışlı görünmüyorlar ... asla!” Sesinde öfke ve umarsızlık vardı.

“Belki de onları anlayamadığından böyle düşünüyorsun. Eskiden ben de anlayamazdım; onlardan biri olana dek bu böyleydi.”

“Hayır, hayır, onlardan biri değilsiniz!”

“Hammaddem Yunanistan’dan; işlendiğim yer, Amerika.”

“Ama Amerikalılar sizin gibi değiller” diye yineledi. “Onlar soğuk, sert ve mükemmeliyetçi.”

“Mükemmeliyetçi oldukları doğru, meslek sahibi tüm insanların öyle olması gerekir; ama soğuk ya da sert mizaçlı değiller. Eğer Amerika’ya gelip daha fazla Amerikalıyla tanışsaydın, benim gibi sen de onları sevebilirdin.”

“Amerika’ya gitmeyi isterim” dedi sır verir gibi. “Siz nasıl gittiniz?”

Hayatımı ana hatlarıyla anlattım. Adeta, hayatını kurtarmak için izlemesi gereken tedavi sürecini anlatan bir doktormuşum gibi, söylediklerimi dikkatle dinledi.

“Şimdi de sen bana kendinle ilgili her şeyi anlatmalısın” dedim bitirirken, “çünkü dost olacağımıza dair bir his var içimde.”

“Burada, Türk okullarında eğitim gördüm. Hayallerim vardı... Ah, ne hayaller!”

Bir dakika kadar, o hayalleri anımsayarak düşüncelere daldı. “İçimde, beni dürten, bana ülkem için bir şeyler yapmak üzere harekete geçmemi söyleyen bir şeyler duyuyordum.”

Doğu’ya özgü o melodik, mızırmız ses miydi, gözleri mi, alacakaranlık mı, yoksa hepsinin bir bileşiminin benim o günkü bitkinliğimle bir araya gelişi miydi bilinmez, ama oda bir anda değişti; sanki bir tiyatro sahnesinde perde açılmış, ortaya bir resim çıkmıştı. O resimde ben, Galata’ya inen Yüksekaldırım üzerindeki cumbalı bir evin penceresinde oturmuş, on dört yaşında bir kızdım. Solgun, çelimsiz bir çocukken, o pencerede, saatin yanı başında, boyumdan büyük hayaller ve ihtiraslarla dolu –aşağıda seyyar satıcıların, küçük tezgâhların, her milletten insanın oluşturduğu civcivli ka-

laballıkla, zaman zaman tüm bunların arasından kendilerine yol açarak insana iğne deliğinden geçmeyi başarabileceklerini düşündüren bir beceriyle ağır ağır yürüyen develere karşı tamamen ilgisiz– dışarıya bakardım.

O zamanlar benim de içimde beni dürtten bir şeyler vardı; büyümek için yanıp tutuşan ve bu ülkeye yardım etmek için büyük bir arzu duyan bana, içimde o duygunun olduğunu söylerdi. Türkiye’nin hastalıklı halinin uyandırdığı merhamet duygusuydu bu. Şu genç kız ve benim gibi daha pek çok insan bu ülkeyi sevmiş, ona hizmet etmek, bir şeyleri düzeltmek, beyinlerindeki fikirleri, yüreklerindeki ihtirasları ve azimleriyle, eskiden imparatoriçe olan bu şehre hak ettiği imparatorluk elbisesini giydirmek istemiştir. Tüm bu hayalciler acı bir hayal kırıklığı yaşayarak rüyalarının gerçekleştiğini göremeden ölürken, ülke, onların cesaretini kırıp ihtiraslarını körelten bir hükümet yüzünden, pislik ve sefalet içinde kıvranmayı sürdürüyor. Yalnızca savaşa inananlar, yalnızca ilkesiz maceracılar Türkiye’de başarı kazanabildiler. Onun içten, sevgi dolu çocuklarına kalan seçenekler ise ya onu terk edip başka bir ülkeye gitmek ya da ölüp ihtiraslarıyla birlikte gömülmek oldu.

Hayatım, pencerenin önündeki bu sahnede perde perde akıp geçtikten sonra, yeniden –en az geçmiş kadar ümitsiz bir– şimdiki zamana ve oturduğumuz yere, kendisi ve ülkesi için bir şeyler yapmak isteyen Türk kızına döndüm. Lafi bıraktığı yerden alarak sordum: “Türk okulundan ayrıldıktan sonra?”

“İngiltere’ye gittim. İngilizleri de hiç anlayamam. Dostumuz olmaları gerekiyor, ama bize düşmanlar.”

“İngilizler size düşman değiller. Son savaşla siz kendinizi onların düşmanı ilan ettiniz.”

“Hiç de değil! Onlar isteseydi İngiltere’yle dost olmayı isterdik.”

Mantıksız da olsa, bu görüşün üzerinde durmadım. “İngiltere’de çalışmanız gerekti mi?”

“Başlangıçta biraz param vardı. Sonra da Türk hükümeti, buraya dönüp öğretmenliğe başlayana dek masraflarımı karşıladı.”

“Öğretmenliği bıraktınız mı?”

“Bıraktım denemez.”

“Geceleri öğretmenlik yapıp gündüzleri şirkette mi çalışıyorsunuz?” diye üsteledim.

Az önceki sıkılğanlığı geri gelmişti. Konuşmaya onun devam etmesini bekledim. Susuyordu.

“Okul müdüründen mi hoşlanmadınız?”

“Okul müdürü bendim, kendimle de bir sorunum yok... O halde?” diye, şakayla karışık yanıt verdi.

“İyi bir meslek edinmişsiniz. Ülkeniz için yapabileceğiniz iyilikleri bir düşünün. Zengin olsaydım, buraya geri dönmek ve burada ihtiyaç duyulan ama hiç var olmayan türden bir kız okulu açmak isterdim.”

“Evet, haklısınız. Benimki güzel bir meslek ve Türk okulları buradaki en iyi okullar. Türk kızları Türk okullarında okumalı. İngiliz ve Amerikan okullarına gitmelerini onaylamıyorum.”

“Tüm Türk kadınları –hatta kendileri yabancı okullarda okumuş olanlar bile– bana aynı şeyi söylüyorlar. Peki, sizin bu okullara karşı olmanızın nedeni nedir?”

“Türkiye’nin, kendi halkıyla ve diniyle gurur duyan, iyi Müslüman kadınlara ihtiyacı var. Yabancı okullar bize bunları veremezler, çünkü soymuzun ve dinimizin onlarinkinden daha aşağı olduğunu düşünüyorlar.”

“Madem ki Türk okullarının en iyileri olduğuna inanıyor ve Türk kızlarına doğru eğitimi vererek ülkenize hizmet edeceğinizi düşünüyorsunuz, o halde neden mesleğinizi bıraktınız?”

“Bırakmadım.”

“Hâlâ okul müdürü müsünüz?”

“Evet, öyle. Gerçi şu an öğretmenlik yapmıyorum. Yalnızca büro işiyle uğraşıyorum.”

“Sizin mizacınıza, ihtiraslarınıza ve hayallerinize sahip bir kız neden okul müdürlüğü görevini bırakıp da büro işleri yapmayı seçer, aklım almıyor doğrusu.”

Kederli, tekinsiz bakışları, az önceki çekingen hali geri gelmişti. Bu durum bende, kızın bazı bilgiler edinmek ve propaganda yapmak amacıyla bu büroda yabancılar arasına yerleştirilmiş bir Kemalist olduğuna dair bir şüphe uyandırdı. Bundan nefret ediyor olmalıydı.

“Okulunuz hangisi?” diye sordum.

İsmi söylediğinde şüphelerim iyice güçlendi; zira İstanbul’un en büyük ve en önemli okullarındandı ve onun müdürü olan bu kız bir büroda çalışıyordu! “Demek, kâtip olmak için büyük, önemli bir görevi bıraktınız. Neden?”

“Bırakmadım” diye düzeltti. “Hâlâ oradayım; aslında, şimdilik geceleri orada kalıyorum ve bürodan ayrıldığımda doğruca okula gidiyorum.”

Bilmece aynen duruyordu, zira kızın kişiliği karşısında tüm şüphelerim uçup gitmişti. O zaman, kısa süre önce, öğretmenlerin aylardır maaş alamadıkları için greve gittiklerini anımsadım. Belli ki kız, sırf paraya olan ihtiyacı yüzünden ek bir iş bulmak zorunda kalmış ve milletine özgü gururu, durumu bana açıkça anlatmasını engellemişti. Türkler, mantıken paramparça etmeleri gereken bir hükümete duydukları bu hatalı bağlılıkları yüzünden acı çekiyorlardı.

“Şimdi anlıyorum” dedim. “Okullar birkaç aydır kapalı, değil mi? Siz de bu süre boyunca büroda çalışıyorsunuz.”

“Evet!” diye bağırdı. Rahatlamış görünüyordu.

“Ve okulunuz açılır açılmaz bürodaki işinizi bırakacaksınız, değil mi?”

“Başlangıçta niyetim buydu, ama şimdi...” Sözün burasında aniden durdu. “Artık ayrılmamam gerekiyor. Mutsuzluğumun nedeni de bu işte.”

Güldüm. Ufku canlı, parlak renklerle donatması gerekirken, kara bulutlarla kaplayan, bildiğimiz aşk öykülerinden birine toslamıştım işte.

Cesaretimi toplayıp “Kaçınılmaz olay gerçekleşti ve bürodaki genç erkeklerden birine âşık oldunuz” diye tahminde bulundum.

“Çalıştığım yerdeki erkekler benim soyumdan ve dinimden değil” diye kestirip attı, sakın bir sesle.

“Ateşkesten beridir Türk kadınları Fransız ve İtalyanlarla evleniyorlar, değil mi?”

“Mutlu olabilirler mi sizce?” diye sordu.

“Evlendikleri adamı sevdikten sonra, neden olmasınlar? Günümüzde, zeki insanlar için ırk ve din farkı engel oluşturmuyor artık.”

“Bürodaki erkeklerden birine âşık olmaksızın daktiloma olurum daha iyi” dedi ciddiyetle ve tekrar sessizliğe gömüldü.

Yine pot kırmıştım. İngiltere ve Amerika'daki zeki insanlar içinden kolayca öne çıkabilecek olan, burada daha da göze çarpan bu kız, kendi zekâsına güvenmiyor gibiydi. "Zeki miyim ben?" diye heyecanla soruşu gözümün önüne geldi. Bu garip şüphe üzücü bir tecrübeden kaynaklanmış olmalıydı. Onun kendine olan güvenini bu denli sarsan şey ne olabilirdi? Gençti; her ne kadar sık sık düşüncelere gömülen insanların çoğu gibi olduğundan yaşlı gösterse de, yirmilerinin başındaydı. Önemsiz birtakım üzücü tecrübeleri trajedi kılığına sokma konusunda gençliğin üstüne yoktur. Öte yandan, gençliğin çelişik yapısı gerçekten zorlu işlerin yiğitçe üzerine gittiği gibi, çoğu zaman önemsiz engelleri de abartılı boyutlara sokar.

"Zekândan şüphe etmene neden olan şey nedir?" diye sordum.

"Okulu bıraktığımdan beri yapmak zorunda kaldığım her şey. Önceden öyle çabuk öğrenirdim ki, gerek buradaki, gerekse İngiltere'deki öğretmenlerim benim ne kadar zeki olduğumdan söz ederlerdi hep. Hepsi, benim istisnai biri olduğumu söylerdi; o konulara gerçekten de kafam çalışıyordu, biliyorum. Yine de, ben..."

Aniden lafını yarıda kesip, sordu: "Kendinizi son derece aptal hissettiğiniz oldu mu hiç?"

"Elbette. Hissetmek bir yana, kendi alanım dışındaki konularda zekâ yoksunu olduğumu bile söyleyebilirim."

Bana doğru eğildi. "Sorumluluğunu aldığınız bazı şeyler konusunda tamamen başarısız olduğunuzu mu söylemek istiyorsunuz?"

Sesi sakın çıksa da son derece gergin olduğunu hissediyordum. "Demek istediğim tam bu değil, çünkü başa çıkamayacağımı sezdiğim bir şeyin sorumluluğunu üstlenmem."

"Ama denemeden bunu nasıl bilebilirsiniz?"

"E, örneğin, fiziki coğrafyayı anlama konusunda son derece başarısız olduğumu biliyorum. Yeryüzünü ve onun şekillenişini zihnimde canlandırmakta zorlanıyorum. Bu yüzden, coğrafya öğretmenliği yapmaya veya coğrafya bilgisi gerektiren bir işe girmeye kalkışmam."

"Peki bu sizi mutsuz etmiyor mu?"

"Bir zihnin her şeyi kavrayabilmesi mümkün değildir; ben de bu yüzden, zihnimin doğal bir eğilim gösterdiği konulara eğiliyorum."

Fikrinde en ufak bir değişiklik olmadığını belli eden bir kıpırtısızlıkla dinliyordu; bakışlarından şüphe ve şaşkınlık okunuyordu. “Size karşı nezaketsizlik gibi olacak ama, bu görüşünüzü kabul edemiyorum. Bana göre zihin, el attığı her konuda başarılı olmalıdır. Aksi durumda, kendimize olan saygımızdan feragat etmeliyiz. Zihnime –örneğin, coğrafyayı– kavramayı öğretemeseydim, özsaygımı yitirirdim. Lütfen bunları söylediğim için beni bağışlayın.”

“Bağışlanacak bir durum yok. Bu yalnızca sizin düşünceniz. İnsanlar arasındaki karşılıklı ilişkiyi ilginç kılan, hemfikir olmaları değil, aynı konuya farklı açılardan bakmalarıdır.”

“Ama, coğrafya konusundaki yetersizliğinizden dolayı büyük bir acı duymuyor musunuz? Aptallığınızdan dolayı kendinizi aşağılanmış ve mutsuz hissetmiyor musunuz?”

“Ah, hayır! Bunun için üzülüp kendimi küçülmüş hissetmeye vakit harcayamam; çünkü bu konu, kavrayamadığım başka pek çok şeyden yalnızca biri. Makineler konusuna da aynı derecede yabancıyım ve on yaşındaki minicik çocukların basit gündelik gerçekler olarak gördükleri pek çok şey, bana çözülmesi imkânsız bilmeceler gibi görünüyor.”

“Ne korkunç! Lütfen böyle söylediğim için beni bağışlayın ama, insanların sizi zeki olarak görmelerine nasıl izin veriyorsunuz, siz ki...”

“Anlamadığım konularda beni zeki biri olarak görmezler ve yayıncılarım imla hataları var diye kitaplarımı reddetmezler. Asya’daki bir dağı Avrupa’ya kondurmuşsam, redaktörler onu düzeltip doğru yere yerleştirirler.”

“Benimle alay mı ediyorsunuz, hanımefendi?”

“Hayır yavrum, yalnızca gerçekleri dile getiriyorum. Bana göre zihnimiz de bedenimiz gibidir. 1.80 boyunda olamam, çünkü boyum 1.58; mavi gözlü de olamam, çünkü doğuştan kahverengi gözlüyüm ve henüz hiçbir güzellik merkezi kahverengi gözleri maviye dönüştürme mucizesini gerçekleştiremedi. Zihnimiz için de durum aynı; pek çok şeyi kolaylıkla ve hiç çaba harcamadan kavrayabilirken, başka bazı konularda sağır ve dilsiz gibidir. Edinmek için mücadele etmemiz gereken tek şey, eğer yoksa, bir karakter ve ilkesiz doğmuşsak, ahlaki ilkelerdir.”

“İzin verirseniz farklı bir görüşü dile getirebilir miyim? Bunu söylemem gerekiyor. Zihin, bana göre, bedenden farklıdır; çünkü çok daha büyük bir kapasiteye sahiptir ve istenirse her yüksekliği aşabilir.”

“Ama sen sırf zihnini belli sınırların ötesine geçiremediğin için mutsuzsun.”

Hâlâ ikna olmamıştı. Başını salladı. “Tüm hayatım boyunca, azimli olmak şartıyla her şeyi yapabileceğimizi varsaydım. Öğrencilerimi eğitirken de bu varsayımı temel aldım. Öğrencilerime, ‘yapamam’ diye bir şey olmadığını söylerim. Başarmak için yola çıktığımız bir şeyi başaramazsak, bunun nedeni onu gerçekten istemeyişimizdir. Kişisel gayretlerimde bu düşünceden güç almışımdır. Bir öğretmen olarak da temel prensibim budur. Okullar kapandığında parasızdım. Bir iş bulmam gerekiyordu. Beni gördüğünüz o şirkette çalışmaya başladım. Bana bazı büro işleri verdiler.”

Gözleri yaşlarla dolmuştu. “Hanımefendi, inanır mısınız bilmem, ama o şirkette benim aptal olduğumu düşünüyorlar.”

Ona bunun doğru olmadığını söyleyemedim. Büroda, Türk kızlarıyla tanıştırılmayı istediğim gün, onlara: “Onlarla önce en zeki olandan başlayarak sırayla tanışmak isterim” dediğimde, beni en son bu kızla tanıştırmışlardı. “Görmüyor musun!” diye bağırdım, onun acısını paylaşılarak, “Zihnin dağlarda dört nala koşmayı severken, sen ondan vadileri yarıp geçmesini talep ediyorsun.”

“Eğer vadileri yarması gerekiyorsa bunun için yaratılmıştır ve bunu en iyi şekilde yapması gerekir. Disiplin denen şey budur. Öğrencilerime hep bunu söyledim. Oysa şimdi, her dakika, beklentilerini boşa çıkardığım bürodaki o sıradan insanlar tarafından sürekli hakir görülen biriyim. İlk günlerde, kendime olan saygımdan eser kalmamış halde bürodan ayrılıp başım öne eğik, okula yürürdüm. Tamamen bitkin ve her yanımda ağrılar içinde kendimi yatağa atıp ağlardım. Ah! Yaptığım her şeyin hatalı olduğu, o sıkıcı ayrıntıların üstesinden gelmenin benim için imkânsız görüldüğü o utanç verici ilk günler!”

“Ama artık onları öğrenmeye başladınız, öyle mi?”

“Evet, yeni yeni öğreniyorum; ama aptal biri olarak tanınmaya başladıktan sonra. Bu yüzden, okul tekrar açıldığında görevime geri dön-

medim. Konuyu müdür yardımcısıyla konuştum ve birlikte, orada kalmama karar verdik. Yerimi saklı tutuyorlar ve hâlâ o okulda kalıyorum.”

“Ne kadar tuhafsin, kızım. Pireyi deve yapıyorsun. Büro işini bırak ve esas mesleğine geri dön.”

Vakur bir sesle cevap verdi: “Eğer şimdi, başarısızlığa uğramış olarak geri dönersem, öğrencilerime azmin onları hedeflerine ulaştıracağını asla söyleyemeyeceğim; çünkü içten içe bu öğrettiğimin bir yalan olduğunu biliyor olacağım. Şimdi geri dönmem, öğrettiklerimin dayandığı temeli baştan başa yıkmamı gerektirir ki, bunu nasıl yapacağımı bilmiyorum. Zihinsel olarak herhangi bir dayanaktan yoksun kalacağım. Kendime karşı dürüst olabilmek için öğretmenliği bırakmam gerekiyor. Oysa biliyorum ki benim işim öğretmenlik; hem koşulsuz olarak, hem de ülkemle ilgili amaçlarım adına sevdiğim iş.”

“Sevgili yavrum” dedim, onun ciddiyetiyle “Senden daha yaşlıyım ve kendimi bildim bileli bir şeyler için mücadele ediyorum. Hayatta büyümek demek, kişinin inançlarının değişmesi demektir; eskiden sabit olduğunu düşündüğün zeminin ayakların altından kaydığını, hakikat diye bildiklerinin yarısının masal olduğunu öğrenmek. Büyümek için, inançlarını değiştirmen ya da en azından daha ılımlı hale getirmen gerekir. Bu bahaneleri sıralamaktan vazgeç ve okuluna geri dön.”

“Hayır, bunu yaparsam kendim olamam. Düşüncesi bile midemi bulandıran o korkunç işte kalmalıyım, ta ki aptal kız statüsünden kabiliyetli statüsüne erişinceye dek. Şimdi bana tepeden bakan ve beni küçük gören tüm o insanlar bana saygı duymayı öğrenmeliler. Ancak o zaman kendime olan saygıyı yeniden kazanabilirim. Bunu yapana kadar da, sınıfıma girmeyerek, gönüllü bir sürgüne razı olmalıyım.”

“Peki, ya asla başarılı olamazsan?”

“Başaracağım, zira buna zorunluyum. Çünkü okula geri döndüğümde kızlarıma, kendimden emin, şöyle diyebilmeliyim: ‘Azimli olduğumuz sürece zekâmızla her zorluğun üstesinden gelebiliriz. Biliyorum, çünkü bunu kendim de başardım.’”

Nasılsa bir gün, çalıştığı işyerindeki insanlardan, onun başarılı olup olmadığını öğrenirim. Bu arada, okulu onun becerikli yönetiminden mah-

Demetra Vaka'nın küçük bir kızken önünde oturup hayaller kurduğu penceresiyle
Yüksekkaldırım'daki cumbalı ev

rum kalırken, bu kız kendi Müslüman mizacını Batı erdemlerine uydurmaya çalışıyordu. İngilizlerin aptal olduklarına ve sırf sebatları sayesinde Avrupa'ya hükmeder hale geldiklerine inanıyordu. Bu fikirden yola çıkarak vardığı görüşe göre, Türkler, zihinsel yönden Britanyalılardan üstün olduğuna göre, zekâlarına sebatkârlığı da ekledikleri takdirde tüm dünyaya hükmedebilirlerdi.

Bu varsayımları doğru olsun ya da olmasın, kesin bir şey varsa, o da günlük yaşamda sebatkârlığın Türklere özgü erdemlerden biri olmadığıdır. Türk, engeller karşısında omuz silkerek "Kısmet!" der ve başarısızlığı uysallıkla kabullenir. En büyük eksikleri sebat, ihtiyat ve mantıktır. Son ikisinden yoksun oluşu, onu, kendi yönetimi altındaki Hıristiyan halkları, kolaylıkla yapabileceği gibi kendi saflarına çekmek yerine, katletmeye sevk etmiştir. Sık sık beni ziyarete gelen, üst sınıftan bir Jön Türk, bu zihniyetin kusursuz bir örneğini veriyordu. Bir gün hararetle bana şöyle dedi: "Hanımefendi, ülkenin tüm ticareti ve zenginlikleri Hıristiyanların elindeyken büyük ve zengin bir ulus haline gelmemiz nasıl mümkün olabilir ki?"

"Ticaretin tümü neden Hıristiyanların elinde?" diye sordum.

"Çünkü onlar bizden daha eğitilmiş; çünkü yabancı dil biliyorlar ve yabancılarla anlaşabiliyorlar."

"Peki, neden sizden daha eğitilmişler?"

"Çünkü okul açmak için daha fazla paraları var."

"Neden okul açmak için daha çok paraları var?"

"Ticaretin tümü onların elinde de ondan."

"Ama ticaretin onların elinde olmasının nedeni, çok daha eğitilmiş olmaları."

"Evet, aynen öyle!" dedi coşkuyla. Sonunda işin özünü kavradığımı düşündüğünden, neşelenmişti.

"Ama, yönetim sizin elinizde. Tüm vergileri siz toplayıp harcıyorsunuz. Neden tüm bu zengin Hıristiyanlardan topladığınız vergilerle okullar açmadınız? Hıristiyanlar hiç ayak diremeden tüm vergilerde aslan payını ödüyorlar ve bundan kendileri tek bir kuruş bile alamıyorlar. Sonra da çocuklarına okullar açmak için buna ek olarak kendileri gönüllü vergiler veriyorlar; tüm vergileri toplayan sizlerse hâlâ okullardan yoksunsunuz."

Sahibinden dayak yemiş sadık bir köpek gibi, dokunaklı bir ifadeyle yüzüme bakıyordu. Samimi, vatansever ve Türkiye'nin dünyadaki gelişmiş uluslar arasında yerini alması arzusuyla yanıp tutuşan, çok hoş bir gençti. Okuduğu kitaplardan dolayı zengin bilgilere sahipti; ancak, mantık yürütme konusunda Doğululara özgü bildik zaafı sergiliyordu. Bunun yanı sıra, bugün Mısır, Hindistan, Türkiye ve hatta Filipinlerdeki gençliğin büyük bölümünün yakalandığı bir hastalıktan mustarıptı. Türkiye'nin çöküşünün Türklerle hiçbir ilgisi olmayıp, ülkelerine karşı gizli planlar çeviren Avrupalıların işi olduğuna yürekten inanıyordu.

Sabırla, ona Türkiye'nin tarihini ana hatlarıyla anlattım ve Türklerin Avrupa'ya ayak basışından sonraki ilk birkaç yüzyıla özellikle dikkatini çektim. "O zaman dünyanın en güçlü ulusuydunuz" dedim. "Kimse sizin işinize karışmayı düşünemezdi. Madem ki şimdi sizin gelişmenizi Avrupa'nın engellediğini düşünüyorsunuz, o halde o zaman neden okullar açmadınız? Kendinize ait bir uygarlığınız yoktu, ama Araplardan ve Farslardan aldığınız bir miras vardı. Neden onun üzerine bir şeyler inşa etmediniz? Bunu yapmak yerine, Araplar ve Farslara ait her şeyi elinizden çıkardınız. Gelişme potansiyeli olan ülkeleri ele geçirip yavaş yavaş onların tümünü çöktürdünüz. Fetihler yapıp fethettiğiniz toprakların ilğini kurutmaktan başka hiçbir başarı gösteremediniz. Benim kişisel görüşüm o ki, tüm o korkunç koşullarına rağmen ellerinden geldiğince eğitim görmeyi başarmış olan Hıristiyan halklarınız olmasa, şimdiye dek çoktan tarihe gömülmüştünüz."

Simsiyah, güzel gözlerinde zekice bir ışık parlayıp söndü. "Evet madam, size hak veriyorum. Ama tüm bunların nedeni kötü bir yönetimimizin olmasıydı. Devletimiz asla halkının iyiliğini düşünmedi. Yöneticiler yalnızca kendilerini düşündüler."

"Yönetimlerin çoğu böyledir" dedim. "Halk, ihtiyaçlarını elde etmek için ayaklanıp mücadele etmelidir. Neden devletinize karşı çıkmadınız?"

Beyninden geçen yeni düşüncelerle alnını kıştırdı. Genç adam, Türk halkına özgü eksiklikler kadar onun tüm hoş özelliklerini de kendinde barındırıyordu. Önüne sürdüğüm birtakım düşüncelerle mücadele edişini izlemek ilginçti.

“Kendimize karşı dürüst olalım” diye konuşmamı sürdürdüm. “Siz ve ben bu ülkenin çocuklarıyız. Etrafımızdaki tüm uluslar ayaklanıp kralarını ve imparatorlarını alaşağı ederken, köhneleşmiş eğitim sistemlerine saldırıp kanunlarında reform yaparken, otoyollar ve raylar inşa edip kaynaklarını işlerken, neden yalnızca biz Türkiye’dekiler kötü bir hükümetin yönetimi altında, bir bataklığın derinlerine gömülmeye devam ettik?”

“Çünkü biz Türkler eğitimle kazanılan ahlaki ve yurtseverce cesareten yoksunduk.”

Sık sık beni görmeye gelir, geldiğinde saatlerce kalırdı. Bana, bunların hayatının en mutlu ve unutulmaz saatleri olduğunu söylemişti. Oysa ben daima ona Türkiye’nin başına gelen her şeyin Türklerin hatalarından kaynaklandığını göstermeye çalışıyordum. Bu fikir daha önce hiç aklına yatmamıştı. Daima, Türkiye’yi, Avrupa’nın ve sürekli Amerikalılarla bir arada olduğu halde faaliyetlerine nefret ve şüpheyile baktığı Amerika’nın kurbanı olarak görmüştü. İsimlerindeki “Hristiyan” sözcüğü yüzünden, YMCA ve YWCA gibi kusursuz işler yapan kurumlarımıza şiddetle karşıydı.

“Neden kendilerine ‘Hristiyan’ deme gereği duyuyorlar” diyordu. “Hristiyan olmak istemiyoruz. Dinimizden memnunuz.”

“Ama onlar her zaman, her yerde ‘Hristiyan’ olarak adlandırılmıştır” diye, kendimden emin yanıtladım.

“Yanılıyorsunuz. Japonya’da farklı bir isimle çalışıyorlar; sırf Japonya’nın gücünden çekindiğiniz için.”

Bu genç adam da Mustafa Kemal’in gizli ajanlarından biriydi ve komutanının göz alıcı planlarına mutlak bir inanç besliyordu. Üst-orta sınıfa mensup olan bu adam tek kadınla evliydi ve sevimli, küçük bir işletmenin sahibiydi. Sanırım, görevleri arasında Kemalist fikirleri Türkler arasında yaymak ve Anadolu’ya gönüllü asker yollamak da vardı. Kemalist propagandanın örgütlü bir biçimde sürdüğüne dair en ufak bir şüphem yoktu. Kemalistlerin hepsi aynı okulun mezunları gibiydiler: Aynı argümanları kullanıyorlar, düşüncelerini aynı sözcüklerle ifade ediyorlardı. Dahası, ister burjuvaziden, ister daha alt sınıflardan olsun, kahvehanelerde oturup belirgin bir umursamazlıkla kahvelerini içen ve sigaralarını tütüren Türklerin hepsinin de gözlerinde, o olayların tanığı olan bana

1894'teki katliamları anımsatan o kıvılcım vardı. Kimi zaman, kocamla birlikte gidip daha yoksul semtlerin kahvehanelerinde otururduk; orada, Mustafa Kemal ve onun Avrupa'da diktatörlük kurma rüyalarının, üst sınıflar kadar, en alt tabakadan insanlar için de bir umut olduğunu görebiliyordum. Bu kahvehanelerdeki sohbetlere bakarak, Hristiyanlar için kıyamet gününün kaçınılmaz hale geldiğini söylemek hiç de zor değildi. Türk, 1453'te olduğu gibi kılıcı elinde, o zaman fethettiği topraklara yeniden girecekti; ancak bu kez, fethi garantiye alması için, yalnızca kendi içindeki Hristiyanları yok etmekle kalmayıp zaferini Hristiyanların kendi vatanında bir soykırımla taçlandıracaktı. Hristiyan unsurunun yok edilme süreci böylece tamamlanacaktı.

Amerikan okulunda okumuş kızlardan biri "İngilizlerin Hindistan'da yaptıkları gibi acımasız olacağız" demişti, üzerine basa basa. Baş vezirin yaveri ise eşimle bana, anlamlı anlamlı, şu sözleri söylemişti: "Amerika'da zenciler yönetime sorun çıkarmaya başladığında ne yapıyorsunuz? Hükümetiniz ırkçılığın yayılmasını sağlıyor ve onları temizlemek için ırkçı ayaklanmaları teşvik ediyor. E, gelişmiş bir ülke olan Amerika'yı örnek almamızda bir sakınca yok. Kurtuluşumuzun yolu bu ülkede yaşayan tek bir Hristiyan bırakmamaktır."

Bir Türk için hayatın değeri yoktur, çünkü kendi hayatına bile yeterince değer vermez. Batılının asla kavrayamadığı bir niteliğe sahiptir. Kendi vicdanını istediği gibi yönlendirir. Cinayet işledikten sonra kendine olan saygısını muhafaza edebilir. Dizlerine kadar kendi milletinden insanların kanına batıp hiçbir vicdan azabı duymayabilir, çünkü vicdanının hizmetinde değil, onun efendisidir. Onun ruh hali, yazı yazarken kullandığı semboller kadar bize yabancıdır. Belki bir gün birbirimizi daha iyi anlayabiliriz. Belki bir gün birbirimizle yardımlaşabiliriz, ama o gün henüz uzak görünüyor. Avrupa ve Amerika'nın dilenci zihniyetlileri, Anadolu'nun zenginlikleri uğruna, oradaki Hristiyanların yaşamlarıyla kumar oynamaya hevesli oldukları sürece ya da Türkleri Avrupa'daki pazarlıkların bir dahaki oturumunda siyasal bir koz olarak kullanmak üzere Avrupa'da tuttuğumuz müddetçe, o günü hiç göremeyebiliriz de.

“Doğu Ekspresi, istimini üfleyerek Sirkeci İstasyonu'na girdiğinde, yaşlı İstanbul'un henüz derin uykuda olduğu bir nisan sabahının erken saatleriydi. Doğduğum bu şehre en son ayak basışımın üzerinden tam yirmi yıl geçmişti. Tuttuğumuz at arabasıyla taş kaplı yollarda giderken etrafa bakındım. İstanbul eskisinden farksız görünüyordu. Öyle miydi gerçekten? Arabacının Galata Köprüsü'ne giriş parasını ödemesiyle başlayan, Altın Boynuz'un öteki yakasına yolculuğumuz sırasında, bir değişiklik dikkatimi çekti: Boğaz'da, ay-yıldızlı Türk bayrağından farklı bayrakların çekildiği, gri renkli, asık suratlı çok sayıda zırhlı gemi vardı. Ben ayrılırken İstanbul özgür bir şehirdi. Şimdi ise karşımda daha önce Enver ve Talat'ın meydan okuma cesareti bulduğu güçlerin eline düşmüş, işgal altında bir şehir vardı... Altın Boynuz'un iki yakasını birbirine bağlayan köprünün ortasına ulaştığımızda bir başka arabayla karşı karşıya geldik. Arabada yüzü açık bir Türk kadını ve bir adam oturuyordu. Çok şaşırmıştım. Galata Köprüsü'nde peçesiz bir Türk kadını ve yanında bir erkek! Yirmi yıl önce, aynı adam, kamuya açık bir yerde karısının bulunduğu yöne bakmaya dahi çekinirdi. Biraz daha ileride gördüklerim daha da şaşırtıcıydı: Köprünün parmaklıklarına yaslanmış bir Türk kadın, fesli bir adamla

sohbet ediyordu. Üstelik kadın gençti ve davranışları evli olmadıkları izlenimi veriyordu. Demek ki farklı bir Türkiye'ye gelmiştim.” Demetra Vaka 1877'de İstanbul'da, Büyüka'da doğdu. Yunanlı köklerinin bilincine varacak şekilde yetiştirildi. Bir zamanlar Bizans'a ait olan tüm toprakların Yunanistan'a iade edilmesini savunmak da bu bilincin bir parçasıydı. Türk kızlarıyla geliştirdiği arkadaşlıklar önyargılarını yumuşattıysa da bunlardan tümüyle kurtulamadı. 17 yaşındayken, yeni atanan Osmanlı konsolosunun sekreteri olarak New York'a gitti. Bir Amerikalıyla evlendi ve 1921'de, doğduğu şehir İstanbul'a geldi. Bir değişim sürecinde olan İstanbullu kadınlarla konuştu ve bu kitabı yazdı.

ANI VE YAŞAM Dizisi

KitapYAYINEVİ

ISBN 975-8704-30-3

12000000